

הרב יצחק יעקב פוקס

בס"ד

ראש השנה, סוכות ושמחת תורה ביום שנכפל בו "כי טוב" - שלישי "ובשנה השביעית שנת שבתון יהיה לארץ"

שנת תשפ"ב – תהיה שנה פורחת בשמחה

הולכת ומסתיימת, **תשפ"א**, והולכת וקרבה, השנה הבאה עלינו לטובה - **תשפ"ב**, שנה **מעוברת** - שני אדרים לה, ושני פורים בה - "קטן" ו"גדול" ובאדר שני בירושלים ת"ו, **פורים** בערב ש"ק, **ליל הסדר** בליל ש"ק, שביעי של פסח בערב ש"ק עם עירובי תבשלין, וגם בני **ספרד** יברכו בשבת אסרו חג-הפסח על המצות ברכת "המוציא". **חג השבועות** במוצ"ש, עם "יקנה"ז", **ובתשפ"ב**: יוצאו לקריאה בתורה באותה שנה **3** פעמים **3** ספרי תורה - ["שמחת תורה", שבת חנוכה "מקץ" ר"ח טבת, שבת "תזריע" - פרשת החודש - ראש חודש ניסן] והוא נדיר. ואם חלילה יחולו שוב תעניות י"ז תמוז ותשעה באב - יחולו בשבת ויידחו לראשון. והלוואי "וליהודים הייתה אורה ושמחה וששון ויקר" - כל השנה כולה.

הלכות והנהגות חודש הרחמים והסליחות - "אלול"

"קווה אל ד' חזק ויאמץ ליבך וקווה אל ד'"

במשך 50 ימים, בין א' אלול לבין יום הושענא רבה אומרים, **בני אשכנז**, **פעמיים** ביום, פרק כ"ז בתהילים "לדוד ד' אורי וישעי וגו' ורמז לכך, על פי מדרש שוחר טוב, תהילים כ"ז: ד' אורי - ראש השנה "וישעי" - יום הכיפורים "כי יצפנני בסוכו" - **חג הסוכות**. ובסיום הפרק, רמז נוסף: "לולא האמנתי לראות בטוב ד'" - אותיות **אלול**. יש אומרים בשחרית ומנחה (כן כתב המשנ"ב) ויש בשחרית וערבית. בספר "יערות דבש" הדגשה מעניינת של הגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל: בפרק זה, לדוד ד', נזכר י"ג פעמים שם הוי"ה - שם של **רחמים**, כנגד י"ג מידות של **רחמים**. ואם כן, אמירת פרק זה אף ביחידות, כמוה כהזכרת י"ג מדות של רחמים על ידי הציבור, באמירת, ויעבור ד' על פניו ויאמר: ד' ד' וגו'!

הערה: אמר "לדוד ד'" במנחה ומתפלל ערבית במניין שאומרים בערבית - **יחזור ויאמרנו** (הליכות שלמה ר"ה אורחות הלכה הערה 3). **סיים ערבית** והציבור אומר לדוד ד' - **יקדים** לאמרו איתם ולאחר מכן יאמר "עלינו לשבח" (הוראת הגר"נ קרליץ זצ"ל). המנהג לומר "**ברכו**" לאחר עלינו. ולדעת החזון איש, יש לומר **לאחר** אמירת לדוד ד', כי "**ברכו**" נתקן **בסוף** התפילה, למאחרים (אורחות רבינו א, עמ' ע).

תקיעת שופר

מנהג בני אשכנז, לתקוע בשופר בכל בוקר מא' אלול ואילך, עד ערב ראש השנה [ולא עד בכלל] (רמ"א תקפ"א ומשנ"ב, ג). והמנהג ברוב המקומות, לתקוע תשר"ת, ויש נוהגים לתקוע ביום ראש חודש תשר"ת תשר"ת תר"ת שעיקר התקנה הייתה בראש חודש, שיידעו מתי עלה משה להר (תשובות והנהגות ג, קל"ג). בני ספרד תוקעים באמירת הסליחות. **לא תקעו** לאחר תפילת שחרית - יש שכתב, שיתקעו לאחר **מנחה** (שו"ת אגרות משה או"ח ד, כ"א). השומע התקיעות כשהוא בתפילת עמידה - **יפסיק ויקשיב** (הגר"ח קנייבסקי שליט"א ב"נתיבות ההלכה 31 עמ' 168). **המתפלל ביחידות** - אינו תוקע לעצמו (הוראת הגרש"ז אויערבך ובעל "ציץ אליעזר" י"ב, מ"ח זצ"ל).

אמירת ה"סליחות"

בני ספרד נוהגים לומר סליחות, מלמחרת ראש חודש אלול ועד לערב יום כיפור. כנגד 40 הימים שבהם עלה משה רבנו להר סיני, לבקש "**סלח נא** לעוון העם הזה כגודל חסדיך", וענה לו הקב"ה ביום הכפורים, כפי שמקווים גם אנו שייאמר לכולנו: "ויאמר ד' **סלחתי כדברך**" (שו"ע תקפ"א, א וכה"ח, ט"ו), בעת אמירת הקהל י"ג מידות של רחמים, תוקעים בני ספרד בשופר, ואף התוקע כשמסיים תקיעתו, מזדרז הוא להצטרף לאומרן יחד עם הקהל, כדין, בטרם סיימו הקהל את אמירתן (שו"ת תורה לשמה, א, ס"ד וצ"ו). אכן, הגאון

רב"צ אבא שאול זצ"ל אמר לי: "התוקע גם כן, יאמרן תחילה בזריזות, ורק לאחר מכן יתקע". **הערה:** נהוג, לעמוד בעת אמירת הסליחות, קשה לעמוד - יעמוד, בעת אמירת י"ג מידות (א"ר וקיצור השל"ה).

בני אשכנז אומרים סליחות, לפחות ארבעה ימים לפני ראש השנה - כנגד 4 ימים בהם בודקים את הקורבן ממומים לפני הקרבתו, כן, גם אנו בודקים עצמנו 4 ימים מן המומים לקראת יום הדין. ומתחילים תמיד ממוצאי שבת - "במוצאי מנוחה קידמנוך תחילה, הט אוזניך ממרום, לשמוע אל הרינה ואל התפילה" (רמ"א ומ"ב שם). לקראת תשפ"ב יאמרו בני אשכנז סליחות במשך 8 ימים ממוצ"ש "כי תבוא" אור לכ"א אלול.

זמן אמירת ה"סליחות"

הסליחות נאמרות: מלאחר חצות הלילה - (תחילת אלול 12:45 ערב ראש השנה 12:38) ועד השקיעה למחרת - (תחילת אלול 7:34 ערב ראש השנה 7:02) ואין לאומרן קודם חצות... אלא בליל יו"כ (משנ"ב תקס"ה, י"ב). אלא אם כן, בשעת הדחק, כהוראת שעה (שו"ת אגרות משה או"ח ב, ק"ה). ולדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל אין להתחיל אפילו לא אמירת אשרי וגו' קודם חצות, כדי שיהיה הכול בעת רצון (אשרי האיש ג, י"ג). **ולמעשה, עדיף** לומר סליחות בבוקר לאחר הנץ מאשר בלילה אחרי חצות (הגרש"ז אויערבך זצ"ל בהליכות שלמה ר"ה, א פרט ללילה הראשון שאמר במוצ"ש לאחר חצות. מכל מקום, עדיפה תפילה כוונתית בנץ, ולומר סליחות לאחר התפילה (הגר"ח קנייבסקי שליט"א בתורת המועדים, ה).

כיום, יש המקיימים "ישראל קדושים **השכימו** לסליחות" ויש מקיימים "שמע זעקתם בעוד ליל בעמדם לפניך **בלילות**" לאחר חצות הלילה, וכל לכבות דורש ד'. ויש בתי כנסיות של בני ספרד בירושלים ת"ו שאומרים הסליחות קודם תפילת מנחה.

הערה: המשכימים לסליחות, יקדימו לומר ברכות התורה (משנ"ב מ"ו, כ"ז אף שבס"ו, ו, י"א לימד זכות על המקדימים הסליחות). ואף בימי הסליחות, חייבים להיזהר מלהתפלל שחרית קודם זמנה (משנ"ב פ"ט, א).

אמירת סליחות ביחידות

האומרים סליחות ביחידות, ידלגו על אמירת י"ג מדות של רחמים, שאין נאמרות אלא בציבור, וידלגו גם על המילים: "א-ל ארך וכו' ו"זכור לנו היום וכו' (מ"ב תקס"ה, י"ב-י"ג) ומותר לאומרם כקורא בתורה" בטעמי המקרא, (ואז יש לסיים את הפסוק, עד "ועל רבעים" - כה"ח שם). כמו כן, אין לומר ביחידות קטעים הנאמרים בארמית, משום שהמלאכים אינם מבינים שפה זו, ויש בכך משום יוהרה, שנראה כאלו אינו זקוק להמלצת "מלאכי רחמים, משרתי עליון, שיחלו נא פני א-ל במיטב הגיון" על כן, יחיד, אינו אומר: "ברוך שמה", ו"יחיד המתפלל בביתו, לא יאמר שום יקום פורקן" (משנ"ב ק"א, י"ט). ובשו"ת הר צבי או"ח א, ס"ד תמה על האומרים ביחידות, את יקום פורקן הראשון.

השומע אמירת סליחות בציבור, בשידור ישיר או דרך פלאפון (כשר) בזמן אמת (לא בהקלטה), רשאי לומר איתם, מילה במילה "ד' ד' א-ל רחום וגו'" ובתנאי שהוא במקום נקי. משום שאין זה כלשמוע קריאת מגילת אסתר או הבדלה או ברכת תפילת הדרך, על מנת לצאת ידי חובה, שאין יוצאים ידי חובה בשמיעתם דרך רמקול, טלפון או רדיו אפילו בשידור ישיר, שהרי "יציאה ידי חובה" אפשרית אך ורק כששומעים את **קולו המקורי** של הקורא או המברך ["שומע כעונה"] אבל כאן אין יציאה ידי חובה, אלא **הצטרפות לציבור**, שאומרים כעת דברים בקדושה, כשם שעונים לקדיש ולקדושה ולסתם ברכה (שלא על מנת לצאת בה), דרך רמקול, טלפון, רדיו וכדומה. (ראה גם שו"ת יחוה דעת ב, ס"ח).

תכלה שנה וקללותיה, **ותחל שנה וברכותיה ונכתב ונחתם** לחיים טובים בבריאות שלימה, בשפע ברכה והצלחה

הנהגות וסגולות לבטל ולהפוך מידת הדין לרחמים

השנה היוצאת **תשפ"א** הייתה רצופה, בעוונותינו הרבים, באירועים ובאסונות ר"ל, גם ב"ארץ אשר ד' אלוהיך דורש אותה תמיד" ואף בארצות שמעבר לים, אבינו האב הרחמן הסתיר פניו מאתנו, וגברה מדת הדין, ורבים מאחינו בית ישראל היו ועדיין נתונים בצרה, הן **בגוף** [סכנת ה"קורונה" טרם חלפה] והן, בעיקר, **בנפש** [יש הרוצים לעקור ולקעקע את יסודי היסודות לקיומה של אומתנו, לימוד התורה הקדושה והחזקת **ידי לומדיה**, שמירת שבת קדשנו, טהרת **היחוס** לעם ישראל וביזוי וזלזול בכל הקדוש והיקר לקיומנו, כעם ד']].

"ברוך גוזר ומקיים" - הקב"ה, הוא אשר גוזר עלינו, והוא אשר מקיימו לעמוד בגזרותיו, ולהשתדל בכל אשר נוכל להרים קרן ישראל, להתחזק בכל כוחנו, ולהגביר את הרחמים על הדין, אם בחוקותיו נלך ואת מצוותיו נשמור, ביתר שאת וביתר עוז, ונקיים "בכל דרכיך דעהו" (משלי ג, ו), אין ספק שתתקיים בקשתנו: "השקיפה ממעון קדשיך מן השמים וברך את עמך ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו" (דברים כ"ו, ט"ו).

לקראת השנה הבאה עלינו לטובה, לפניכם הנהגות וסגולות אשר גילו לנו גדולי הדורות, שעל ידם, נזכה בס"ד להגביר רחמים על הדין, לבטל גזרות קשות ר"ל ולהמשיך עלינו ועל כל ישראל שפע ברכות והצלחות.

פריסת כפות הידיים באמירת "פותח את ידך וגו' " ובנשיאת כפיים

בשלשה דברים הכוונה מעכבת: "פסוק ראשון של שמע", "ברכת אבות" בעמידה, והפסוק "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון"

גמ' ברכות ד ע"ב: "כל האומר תהילה לדוד ג' פעמים בכל יום - מובטח לו שהוא בן העולם הבא" ובשולחן ערוך נ"א, ז: "צריך לכוון בפסוק פותח את ידך וגו' [משנ"ב, טו: "שעיקר מה שקבעו לומר "תהילה לדוד" בכל יום, הוא בשביל אותו פסוק, שמזכיר בו שבחו של הקב"ה שהוא משגיח על בריותיו ומפרנסן"] ואם לא כיוון, צריך לחזור ולאמרו פעם אחרת" [משנ"ב, טז: "עייין בחיי אדם בשם הלבוש שצריך לומר מפסוק פותח וגו' עד סוף המזמור כסדר, ואם לא נזכר עד שאמר כבר מזמורים אחרים ואין לו שהות לחזור, מכל מקום, יאמר אחר התפילה מפסוק פותח עד סוף המזמור"].

כתב מרן **בן איש חי** שנה א, פרשת וייגש, אות י"ב בשם ה"יד יוסף" (צרפתי) וכן כתב בספרו תורה לשמה סי' לא: "יש כאלה שנוהגים כשאומרים 'פותח את ידך', בתפילה ובברכת המזון, זוקפים ידיהם למעלה בפישוט ידיים, ומה שנוהגים לפתוח ידיהם בפסוק פותח את ידך, הוא מנהג טוב, כי הגם שאנחנו מבקשים על פתיחת יד העליונה, עם כל זה, לחזק הדבר אנו עושים פועל דמיוני בפתיחת ידינו. גם יש עוד טעם אחר בזה כי בפסוק הזה יש המשכת שפע ואנחנו פותחים ידינו לעשות הכנה בזה לשורשינו ומזלנו למעלה לקבל השפע וכמו שמצינו אצל שלמה המלך ע"ה בתפלתו דכתיב "וכפיו פרושות השמים" ופירשו הראשונים ז"ל לעשות הכנה לקבלת השפע". וכבר אמרו: "אחר הפעולות נמשכים הלבבות" ו"האדם נפעל על פי מעשיו" שהרי "חיצון מעורר הפנימי".

פריסת כפות הידיים לקבלת ברכת הכוהנים

מכל העבודות שהיו בבית המקדש, לא נשארה לנו עתה - במקדש מעט שלנו, רק נשיאת כפיים. ואמר רבי יוחנן, מאי דכתיב "והיה כאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל" (בשלח י"ז, י"א) **מלמד שהעולם מתקיים בשביל נשיאת כפיים** " (ילקוט ראובני וספר הבהיר אות קל"ה). **ובזוהר הק' על הפסוק:** "ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם" (במדבר ו, כ"ז) - "באותה שעה שהכוהנים פורשים את כפיהם, צריכים העם למיתב בדחילו באימתא [באימה וביראה] ולידע שבאותה שעה הוא עת רצון בכל העולמות, ומתברכין עליונים ותחתונים, ואז אין מידת הדין בכולם".

סגולה מבעל ה"לב אליהו" זיע"א

הרוצה שתיענה בקשתו מן השמים, יעמוד כנגד הכוהנים בפרשם כפיהם לברך את העם, ויצרף ב' כפות ידיו, ויפשטם כמקבל דבר לתוך ידו, ובעת ברכתם יהרהר הבקשה, ובוודאי ייענה מן השמים"

"ימין ד' רוממה, ימין ד' עושה חיל"

גמ' סנהדרין ק"ז ע"ב: "תנו רבנן, לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת, מנא הני מילי, דאמר קרא: שְׁמַאלוּ תַּחַת לְרַאשֵׁי יְמִינוֹ תִּתְּבַקְּנִי (שיר השירים ב, ו) - תמיד יש להקדים את הימין לשמאל, כדי לתת כבוד לחסד ולרחמים ולהגבירם על השמאל - מידת הדין, ובגמ' יומא נ"ח ע"ב: "הא למדת שכל פינות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין",

הקדמת ימין לשמאל - הלכה למעשה

נטילת שחרית

שולחן ערוך או"ח ד, ב: "ידקדק לערות עליהן מים שלש פעמים" ובמשנ"ב, י: "דהיינו פעם אחת על יד ימין ואחר כך על יד שמאל" וכמבואר בפוסקים, נוטלים הכלי ביד ימין, מעבירים אותו לשמאל ושופכת יד שמאל על יד ימין שתשרת השמאל את הימין, ואז ישפיע הימין על השמאל חסד ורחמים, להסיר ה"רוח הרעה". ובבאר היטב שם, ו: "כשנותן מים על יד ימין יאמר בכל פעם "היד הגדולה" וביד שמאל "היד החזקה".

רחיצת הגוף

משנה ברורה ב, ז עפ"י המגן אברהם: ברחיצת הגוף יש להקדים חפיפת הראש תחילה [על כן גם יניח תמיד איש המתלבש, את כיפתו לראשו לפני לבישת שאר בגדיו], וירחץ תחילה יד ימין, ולאחריה יד שמאל, רגל ימין ולאחריה רגל שמאל וכן יעשה בבבבב [סבון] לפי הסדר הנ"ל הראש תחילה, יד ימין רגל ימין...

לבישת הבגדים

כתב המגן אברהם על פי כתבי האר"י הובא במשנ"ב שם, ד: "טוב ישים שני צידי המלבוש ביד ימין וילבש הימין ואחר כך השמאל ויכוין כי הכול נכלל בימין ומן הימין בא לשמאל", ובכף החיים, שם מביא זאת, כדבר שצריך להיזהר בו. **וגם איטר יד [שמאלי]** יקדים יד ימין של כולם בין לעניין הרחיצה ובין לעניין לבישת הבגדים (לקט הקמח החדש, ט"ז וש"ת באר משה ג, א).

רכיסת הכפתורים ימין על שמאל

יש מגדולי הדורות שהקפידו שכפתורי הבגדים יהיו באופן שימין הבגד על השמאל, ומנהג זה התפשט בכל קהילות החסידים - להגביר ימין על השמאל וכדי לשנות ממנהג הגויים. כלשון מהרר"ח מרימינוב זצ"ל בספר "מנחם ציון" באגרת בסוף הספר: "אשר כל איש ואישה לא ילבשו עוד שום מלבוש אשר שמץ בו ממנהגי עכו"ם ושלא להגביר השמאל על הימין" ובאורחות רבנו" (מנהגי הגרי"י קנייבסקי זצ"ל) א, עמ' רכ"ז: "מו"ר אמר לי שיש להקפיד ללבוש בגדים מכופתרים מימין על שמאל... ואמר לי שגם מן החזון איש הקפיד מאוד על זה, וסיפר לי מו"ר שאת כפתורי הכותנות שלו החליף כדי לכפתר ימין על שמאל... וכן אמר לי במעיל גשם שכפתוריו שמאל על ימין שיחליפו את הכפתורים והחורים... שיכפתרו מימין על השמאל." ובספר טעמי המנהגים אות ד, מביא בשם צדיקים, שהטעם שאין מקפידים בזאת במכנסיים, "כדי לתת לסיטרא אחרא חלקם שלא יקטרגו".

יש לציין, שעד היום, **רובם ככולם** של החולצות שנמכרים לגברים בכל החנויות, בכפתור שמאל על ימין, וכך לבשו בני תורה בכל אתר. וכך הם החולצות בתת"ם, ובאלול **תשס"ט** נכנסתי, אבדל"ח, אל מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל ושאלתי, היות ויש בנות הקונות לעצמן, משום מה, חולצות הנמכרות לבנים ובכפתור שמאל על ימין, האם יש בכך איסור "**לא תלבש**" ? והשיבני: דבר זה תלוי במנהג כל מדינה, וישנם לבושים שכבר אינם רק לגברים או רק לנשים, וציין, צעיפי חורף, סוודרים ואף עניבות שמצוי שלובשים אלו ואלו, שוב אין בהם ענין "לא ילבש" ו"לא תלבש" **ובנוגע לחולצות**, אמר: אם אתה תכנס לשלש חנויות המוכרות כותנות ותבקש כותנות עבורך, אם יגישו לך בכפתור ימין על שמאל, אין שייך בזה יותר "לא ילבש". אבל אותן בנות ההולכות לחנויות לגברים וקונות חולצה הנמכרת רק לגברים - עוברת ב"לא תלבש" עכ"ל כפי שרשמתי. ויתכן, שכיום שבחנויות, שואל המוכר: "האם אתה רוצה חולצה רגילה או חסידית" ? כדברי מרן, אין כנראה בדבר איסור "לא ילבש", והנידון הנשאר, עדיפות הגברת הימין על השמאל, ולהפוך דין לרחמים.

נעילת הנעליים

נעילה של ימין תחילה: שולחן ערוך ב, ד "ינעל מנעל של ימין תחילה ולא יקשרנו, ואח"כ של שמאל ויקשרנו, יחזור ויקשר של ימין. וכן במנעלים, שאין להם קשירה - ינעל של ימין תחילה, **וכשהוא חולץ** - יחלוץ של שמאל תחילה - לתת כבוד לימין". טעה ונעל של שמאל תחילה - יחלצנה, כדי להקדים את הימנית (שו"ת) אז נדברו י"א, כ"ד). **ובכף החיים שם**: "ואל יאמר אדם מה לי לדקדק בזה, הלא ימין ושמאל שניהם איברים שלי הם, ולא ייחר אפם מי יוקדם תחילה, ומה שייך בזה יראת שמים ? על זה אמר הכתוב "ולא תסור מכל אשר יורוך (החכמים) **ימין ושמאל**". וכן בבגדים - שרוול **ימין** תחילה.

הערה: לדברי הכול, **גם איטר יד ורגל** - מקדים נעילה של שמאל וקשירה של שמאל תחילה כמו בנטילת ידיים ולבישת המלבושים (שו"ת באר משה שם).

נתינת היד על העיניים בפסוק ראשון של שמע

שולחן ערוך ס"א, ה: נוהגין ליתן ידיהם על פניהם בקריאת פסוק ראשון, כדי שלא יסתכל בדבר אחר שמונעו מלכוון. וצריך לכסות עד לאחר אמירת ברוך שם וגו' (בן איש חי וארא, ו). ורשאים להניח היד על גבי המשקפיים (שו"ת אז נדברו י"ב, נ"ג ושו"ת דברי יציב ליקוטים י"ב). עפ"י הקבלה, יש מכסים עיניהם עם הטלית על ידם. **גם איטר יד** יניח יד ימין (עוד יוסף חי, שם ושו"ת באר משה ב, ז). ובספר אורחות רבנו א, קס"ח שכן היה נוהג הגר"י קנייבסקי זצ"ל אף שהיה איטר יד גמור גם בק"ש שלפני אמירת הקורבנות.

צורת העמידה בתפילת "שמונה עשרה"

כתב **מנן השולחן ערוך** הלכות תפילה סימן צ"ה סעיף ג "מניח ידיו על לבו כפותין **הימנית על השמאלית** ועומד כעבד לפני רבו באימה ביראה ובפחד". וכן לשון הרמב"ם **בהלכות תפילה** (פ"ה הל' ד) תיקון הגוף כיצד? כשהוא עומד בתפלה וכו' מניח ידיו על לבו כפותין הימנית על השמאלית ועומד כעבד לפני רבו.

מקור הדין **בגמ' שבת** (דף י ע"א) אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא כי איכא צערא בעלמא שדי גלימיה ופכר ידיה ומצלי. ופרש"י (שם) שדי גלימא משליך אדרתו מעליו שלא יראה כחשוב ופכר ידיה **חובק ידיו באצבעותיו** כאדם המצטער מאימת רבו. היינו כוונת הגמרא **כשיש צער בעולם** היה מוריד את בגדו מעליו ופוכר את ידיו וכאשר היה עת שלום היה מתעטף בבגדו ומניח כף ימין על שמאל כנגד לבו.

פתיחת הפרוכת של ארון הקודש

בדרישה או"ח ק"ז: "נוהגים לפתוח את הפרוכת משמאל לימין, משום כל פינות שאתה פונה, יהיו לימין" וראה בפרישה שם. וכן כתב בספר "מנהג ישראל תורה" א, קל"ד: "והנה הסרת הפרוכת כשפותחים ארון הקודש, דומה ממש כהדלקת נר חנוכה - משמאל לימין, וכן הוא בליקוטי חבר בן חיים ה, דף ק"ט תלמיד החת"ס. ראה עוד בספר שיח תפילה לגר"י טשזנר שליט"א עמ' שע"ו.

החזקת ספר תורה וספרי קודש

רמ"א קל"ד, ב: אוחזים ספר תורה ביד הימנית, כמובא במסכת סופרים ג, י ובמהרי"ל הלכות ס"ת מפני שהתורה ניתנה בימין (שעה"צ רפ"ב, ב). אמנם בשעת הוצאת הספר עד למסירתו לחזן, כשנוח לאחוז בשמאל [לסגור הארון בימינו וכו'] - רשאי להניחו בשמאלו (שער אפרים י, ב). ש"ץ איטר יאחז את הספר בימינו כשאר בני אדם, כלשון המשנ"ב רפ"ב, א: "והנותן ספר תורה והמקבלו צריך שיהא בימין, ואפילו הוא איטר יד, אין לשנות מזה, כנאמר בשיר השירים ב, ו: "וימינו תחבקני".

הערה: אף הנושא שאר ספרי קודש, צריך לישא אותם בימינו, ואף באיטר אא"כ חושש שהספר ייפול, וודאי ישא בימינו שהוא שמאל של כל אדם (משנ"ב כ"ו, י"ח ובשו"ת תורה לשמה, כ"ב).

כוס של ברכה

שולחן ערוך ורמ"א קפ"ג, ד: "המקדש נוטל את הכוס בשתי ידיו, ומניח את הכוס ביד ימין, ואין לסייע בשמאל, שלא תיגע השמאל בכוס, אבל רשאי להניח השמאל תחת הימין לסייעה", ובמשנ"ב שם, שיש להחמיר בזה אם לא לצורך. והוסיף השו"ע: **ואיטר יד** יניח את הכוס בימין שלו שהיא שמאל כל אדם" שלא יישפך היין ולא יהיה הפסק בין הברכה לשתייה.

הנחת הטבעת על יד הכלה

באר היטב אבהע"ז כ"ז, א: "כתב בדרשות מהרי"ל ממהר"ם מינץ, מראה הטבעת לעדים ויזהיר להם שיראו נתינת הטבעת לאצבע הכלה ויקדש בימין ידיה וגם בימין דכלה" ובשו"ת בצל החכמה ה, ל"ו: "באישה איטרת יד, נראה שייתן החתן את הטבעת הקידושין לידה הימנית שהיא ימין כל אדם, שחשיבות צד ימין קובעת בזה" וכן כתבו בספר "משפט הכתובה" ח, פ ו"נישואין כהלכתם" ז, כ"ג. ובקונטרס "אפריון חתנים" בשם האדמו"ר מערלוי זצוק"ל - להגביר רחמים על הדין.

נתינת צדקה

יש לתת את הצדקה לעני - **ביד ימין**, על פי מדרש רבה דברים ה, ב: "אמר רבי יצחק, ב דברים בימינו של הקב"ה, צדקה ותורה" (שו"ת דברי יציב אבהע"ז, נ"ג) ואפילו איטר ייתן ביד ימין (קונטרס איש איטר לגר"ח קנייבסקי שליט"א).

שילוב אצבעות ימין בשמאל

כתב בן איש חי (שנה ב' פנחס, י"ח) בשם רבינו האר"י ז"ל בשער רוח הקודש: **אין לשלב אצבעות יד ימין ביד שמאל** כדי שלא לעורר דינים. וכאשר מוחאים כפיים יכה **בכף ימין על שמאל** שתחתיה, ובספר "מעבר יבוק" (שפתי צדק פט"ו) "ואין לבריא וכל שכן לחולה לשלב האצבעות של ימין בשל שמאל" **ובזוהר פרשת ויקרא** (חלק ו' דף כ"ד ע"א) שכשאדם משלב אצבעותיו בלי כוונה, זה סימן שבשמים נגזרה עליו גזרה. וכתב **מהר"ח פלאג'י** בספר נפש כל חי (מערכת א' אות ל"ח) שלפי זה המשלב אצבעותיו יזהר לשוב בתשובה וכתב **הרמ"ק** הובאו דבריו במתוק מדבש) שמכאן המקור למה שמוחין הזקנים בדבר.

וכן כתב האריז"ל בשער המצוות (ריש פרשת עקב) וזה לשונו: "אסור לאדם לחבר ולשלב אצבעות יד ימין עם אצבעות יד שמאל, כמו שנוהגים בני אדם לעשות לפי תומם דרך מקרה, והטעם הוא, לפי שהם כוחות עליונים ימיניים (מידת החסד) ושמאליים (מידת הדין), ואין לערבם" עכ"ל. וראה עוד **בשער רוח הקדש** (דף י"ב ע"א) "יזהר שלא לחבר ולשלב עשר אצבעות ימין ושמאל זה עם זה" ובספר **ראשית חכמה** להגה"ק **רבי אליהו די וידאש** צוק"ל **תלמיד רבנו משה קורדובירו** זיע"א בקונטרס **תוצאות חיים** (אות קכ"ז), שצריך להיזהר מאד בזה. **הערה:** מובן מאליו, שאף מי שלא נזהר בזה כל השנה, עליו להיזהר ביותר בעשרת ימי תשובה שלא לשלב אצבעות ימין בשמאל, כי בימים אלו אדם זקוק לרחמים מרובים.

הן קרבה שנת השבע – שנת השמיטה תשפ"ב

השמיטה - הלכה למעשה

פרק א

יתברך הבורא וישתבח היוצר שבחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו וקידשנו מכל האומות ואת **ארץ ישראל** מכל הארצות, ואחת המצוות המרכזיות בין "המצוות התלויות בארץ" – מצות השמיטה.

ציונו בורא עולם בספר ויקרא כה, ב: "כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבת הארץ שבת לד', שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את תבואת, **ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ, שבת לד'**" ממשיכה התורה ומסכמת: "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור את ספיה קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצור שנת שבתון יהיה לארץ".

באור המילה "שמיטה"

שמיטה - משורש ש.מ.ט, היינו: **השמט** מידך ועזוב את עבודות הקרקע האסורות **מן התורה**: [זריעה, נטיעה, זמירה] האסורות **לחלוטין** בשמיטה. ואף השמט מידך, את העבודות האסורות **מדרבנן**: [השקיה, דישון, ריסוס, ניכוש ודילול] אם מטרתן - **"לאיברוי"** – היינו להבריא, להוסיף, לפתח ולהרבות את צמיחת הארץ. **אבל מותרות** בשנת השמיטה **אך ורק** מלאכות מדרבנן, שמטרתם **"לאוקמי"** – להעמיד! לשמר את המצב הקיים, למנוע קלקול, נבילה, יובש, נסיגה וקריסה של צמחים, אילנות, דשא ופרחים הקיימים בקרקע. **לרמב"ם:** בכלל **שמוט**, המצווה - להפקיר את גידולי השנה השביעית, ולהודיע לכולם שהם **הפקר לכול**,

ממתי מונים שמיטה?

יהושע ועם ישראל, נכנסו לארץ ישראל ביום י' ניסן 2488 שנים לבריאת העולם. כעבור 14 שנות כיבוש וחלוקה, התחילו בשנה ה' 15 לכניסתם לארץ לספור שש שנים, ואם כן השמיטה הראשונה הייתה בשנה ה' 21 שהיא 2509 לבריאת העולם. ואז התחילו גם כן למנות יובלות, כנאמר: "וספרת לך שבע שבת שנים, שבע שנים שבע פעמים... וקידשתם את שנת החמישים שנה... יובל היא תהיה לכם" (ויקרא כ"ה, ח). ונחלקו הדעות האם שנת היובל נספרת כשנה הראשונה לשמיטה הבאה או לאו, ולמעשה מאז התחילו לגלות השבטים לקראת גלות בית ראשון, הפסיקו לספור יובלות, ולמעשה כיום, אין היובל נוהג, מפני שאין כל ישראל יושבים בארץ ישראל, והיובל נוהג רק כשכל יושביה עליה ["וקראתם דרור לכל יושביה"] ובטלו היובלות (רמב"ם שמיטה ויובל י, ח).

איך נדע ששנת תשפ"ב – אכן, שנת שמיטה?

כתב הרמב"ם בתחילת הלכות שמיטה ויובל: ובחשבון שנת השמיטה נתקבלה דעת הגאונים, ואם **תרצה לדעת שנת השמיטה** תחלק שנות בריאת העולם במספר שבע, וכשיעלה לך המספר בדיוק בלא עודף – הרי

השנה היא שמיטה, ואין זה מפני שמונים לבריאת העולם אלא שכך יצא". וזה אחד מפלאי תורתנו הקדושה! ואכן אם נחלק התשפ"א - 5781 ל 7 תהיה התוצאה: 825.6 כלומר תשפ"א שנה ששית לשמיטה. מאידך אם נחלק ה'תשפ"ב ל 7 $5782:7=826$ ללא שארית אם כן, תשפ"ב - שמיטה!

לדעת רוב הפוסקים, כיון "שאין רוב יושביה עליה" ואין מונים יובלות - שמיטה בזמן הזה - **מדרבנן** וכן הכרעת מרן החזון איש, אכן, דעת יחיד הרמב"ן - שגם בזמן הזה שמיטה **מן התורה**.

תחילת שנת השמיטה

שנת השמיטה מתחילה בא' תשרי ומסתיימת בכ"ט אלול, ובזמן הזה אין נוהגת "תוספת שביעית" ועבודות השדה מותרות עד לראש השנה (רמב"ם ג, ט וחזון איש י"ז, כ"ב-כ"ה), אלא **שגזרו חכמים** משום מראית העין, **שאין לטעת עצי פרי** לפני השמיטה אלא עד **ט"ז במנחם אב**, משום שלחישוב שנות ערלה, בשנה הראשונה די ב 44 יום לפני ראש השנה: 14 ימים - לקליטת הנטיעה ועוד 30 יום וזו נחשבת כבר שנה ראשונה לערלה, על כן, אם נטעת אילן בתוך 44 יום לסוף השנה - לא תיחשב שנה זו, כשנה ראשונה לערלה, אלא השנה הבאה, ואז יאמרו בשנה השלישית, שהעץ ניטע חלילה בשמיטה, כי חישוב השנה הראשונה לערלה - **שנת השמיטה**. **זריעת צמחים שונים, עצי סרק ופרחים** - מותרת עד ראש השנה, אף שקליטת הזרע בקרקע תהיה בשמיטה.

אולם, **זריעת ירקות** - אינה כדאית בסמוך לשמיטה, הואיל ואם ישתרש וייקלט הירק בשביעית יהיו חייבים לעקרו מדין "**ספיחין**", על כן, יש להקדים זריעתם על מנת שיתחילו לצמוח לפני השמיטה (מעדני ארץ שביעית ושו"ת מנחת שלמה א, נ"א). **לדוגמה**: עגבנייה ועגבניות שרי וכן תפוחי אדמה - **עד ג' אלול**. שום - עד ו' באלול. סלרי דלעת ודלורית - עד י' באלול.

חובת אישה במצוות השמיטה

כלל בידנו, שכל מצוות עשה שהזמן גרמא, נשים **פטורות** מקיומן (גמ' קידושין כ"ט ע"א), מכל מקום, כיון שבשמיטה גם איסורי לאו - לא תעשה - **נשים חייבות אף במצוות העשה** שבה (חינוך, פ"ד ושכ"א שו"ת חתם סופר או"ח ק"נ ובליקוטי הערות על חת"ס או"ח ק"נ, ז). **ועוד**, שכל מצוות השביעית - מצוה **אחת** כללית שהשביעית קדושה, על כן, אי אפשר לומר שנשים פטורות (דרך אמונה להגר"ח קנייבסקי שליט"א א, א).

מפגשים ראשונים עם ה"שמיטה"

רבים חושבים, שדיני איסורי עבודת הקרקע בשמיטה, שייכים למתגוררים בקיבוץ, במושב חקלאי או לבעלי שדות, מטעים ופרדסים בלבד, הבה נמחיש כיצד ניפגש עם השמיטה גם בעיר המאוכלסת בשכונות צפופות:

1. במוצאי ראש השנה, אור ליום חמישי - צום גדליה, בוודאי יופעלו רבבות מכונות כביסה, מלאים בסוגי כביסה שונים, ביניהם סריגים, גרביים, שמיכות צמר שנטף עליהם דבש טליתות הזקוקות לריענון לקראת היום הקדוש, כביסה כעין זו, אינה נסחטת בסחיטה המרבית, ואף לא מוכנסת למייבש הכביסה, רבות תצמדנה, כדרךן בשש השנים האחרונות, לכיוון המרפסת ובין קערת הכביסה [פיילה] כדי לתלות את הכביסה הנוטפת מים על גבי החבלים שמעבר למרפסת.....

כמובן, אין בדעתה של עקרת הבית להשקות את קרקע החצר או הגינה הצמודה לבית, אבל לדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל, יש בפעולה זו איסור השקיה - תולדת זריעה האסורה בשמיטה [ואף ש"אינו מתכוון" אבל "ניחא ליה"] אף אם עדיין אין צמחים בקרקע אבל שפיכת המים מכשירה את המקום להיקלטות זרע או צמח.

אכן, הפעולה מותרת במקרים הבאים: **א.** כשהמקום מרוצף לחלוטין. **ב.** כאשר המקום משמש למעבר לרבים (אין סיכוי לצמיחת צמחים), ובמקרה זה, יש להימנע משפיכת המים שבקערה אל החצר, אף בשאר השנים מבלי לבדוק אם אין שם עוברים, בוודאי בעשרת ימי תשובה. **ג.** כאשר המקום כבר נרטב מגשם או מהשקיה - מותר לשפוך שם מים, שכדברי כף החיים בסי' של"ו לענין שבת: "ריבוי ההשקיה רק מקלקל הצמחים".

2. הדחת רצפות - מן הסתם במוצאי ראש השנה זקוק כל בית לשטיפת הרצפות, וברבים משכונותיה של ירושלים ת"ו, "מנהג המקום" לגרוף את מי השטיפה בעזרת המגב דרך המרזב שבמרפסת לעבר הרחוב [זכורני שהייתי נוכח בחדרו של מרן הגר"מ הלברשטם זצ"ל כשבא להתלונן קשיש שעלה לא מכבר להתגורר בירושלים, וסיפר שעמד לתומו ליד התחנות שבתחתית רחוב בר אילן ולפתע ירד מעליו שטף מים, שלו היו זכים וטהורים, הייתה זו חוויה באותו יום שרבי..... אך לא כן,

המים העלו קצף ... ואמר לו הגאון: האינך יודע כי מצהרי יום חמישי בשבת אין עומדים בעיה"ק תחת מרפסות.... שהרי "על הניזק להרחיק עצמו....", ובכן, כשהמדובר ב"שטיפה האחרונה" במים נקיים, אסור לגרפם לעבר קרקע, אלא בתנאים הנ"ל.

3. יש שייפגשו עם ה"שמיטה", כנראה כבר בעצם יום הדין - ראש השנה. אותם שיישבו על גבי המרפסת או בקרבת חלון, ובעודם אומרים תהילים, או מעיינים במאמר העוסק במהות יום הדין, וכדרכם אוכלים פרי טעים ועסיסי, ולבסוף, יישארו בידם מספר גרעינים, אשר כל שחונן בנימוס ודרך ארץ מטריח עצמו אל פח האשפה - מקומם הטבעי של שיירי קליפות פרי וגרעיניו, אולם יש שיאמרו לעצמם.... "ביום הדין... ביטול תורה... וחלילה ישליכו את הנותר אל הגינה או החצר... ויעברו על איסור דאורייתא של **זריעה** בשמיטה ואף ביום טוב.... שהרי רבים עד מאוד עצים שצמחו מגרעין שהופל לקרקע, נקלט ונבט והוציא פירות טעימים, אלא אם כן, המקום מרוצף או משמש מעבר לרבים כנ"ל.

4. יש להיזהר לאורך כל שנת השמיטה, כשמטיילים עם ילדים בגן העיר, או בטיול או מסלול, שלא להשליך שיירי ירקות ופירות לאדמה, שאריות אלו מהוות דישון וזבל מצוינים להשבחת גידולי הקרקע, ועידוד צמיחתם [ל"איברוי" ולא רק ל"קיומי"] ובפרט קליפות בננות.

"גרמא - מותרת בשמיטה"

בשונה מאיסורי שבת, בהם אסרו חכמים גם פעולות שאינן ישירות, אלא נגרמות כתוצאה מפעולת האדם, כגון, **אסור** ליטול ידיים על גבי גג כשהמרזב מוליך את המים לגינה [ואם היא גינה שלנו, הרי זה "פסיק רישיה דניחא ליה], הוא הדין שאין להשתמש בשוקת מים בגינה ציבורית אם הניקוז מוליך את המים לערוגות. **מאידך,** לעניין שמיטה, לדעת החזון איש, כיון שנאמר "שדך (עצמה) לא תזרע וגו'" הרי שאם המלאכה נעשית ב"גרמא" - היא **מותרת בשמיטה**. דוגמאות: 1. תליית כביסה נוטפת על חבלים שבתוך המרפסת, ולא ישירות מעל החצר. 2. **מותרת** הפעלת מזגן, שמימיו מתנקזים לגינה. 3. **מותרת** הפעלת השקיה ממחשבת לפני השמיטה, כאשר תמשיך להשקות בשמיטה, אפילו מעבר לנצרך לשימור גידולי הקרקע [ל"אוקמי"]. 4. **מותרת** שטיפת רכב החונה על מדרכה מרוצפת, כאשר מי השטיפה נוזלים עם שיפוע הכביש לעבר גינה.

הטיפול בגידולי קרקע במסגרת הבית הפרטי

נאמר בתורתנו: "שדך לא תזרע כרמך לא תזמור...ושבת הארץ" (ויקרא כ"ה, ד) - איסורי שביעת, שונים מאיסורי מלאכת זורע, קוצר וכו' בהלכות שבת. בשבת - אסור אפילו להניח גלעין אבוקדו או בצל בצנצנת עם מים בקומה שביעית - משום **איסור נוטע בשבת**! ולדעת הגרש"ז זצ"ל כשהגרעין נבט - המוציאו בשבת קוצר! בשמיטה אסרה התורה אך ורק עבודת קרקע השדה! הגינה! הכרם!

אמנם כן, בתלמוד ירושלמי עורלה א, ב דיון הלכה למעשה: האם דיני שמיטה חלים גם על הצומח בתוך הבית? הירושלמי אינו מכריע אולם החזון איש זצ"ל בשביעית כב, א וכו, ד קובע: בהתקיים שני תנאים יחד, אין איסורי מלאכות שביעית בתוך הבית:

א. כשאין יניקה מן הקרקע, מן הארץ - היינו במצב מנותק. **ב.** כשהמקום מקורה - יש עליו גג כמו בבית - **מותרות** כל המלאכות בשנת השמיטה! כלשון מרן החזון איש: "המקל בעציץ שאינו נקוב בבית, יש לו על מה לסמוך ואפילו לזרוע ולשתול..." (חזו"א כ"ב, א וכו', ד) לכן, לדוגמה ניתן לגדל בצל ירוק בחדר שינה, עגבניות שרי בפינת הסלון... אבל לא במרפסת פתוחה ולא בגינת קרקע, אף שהיא מקורה בגג.

שאלה: מה דין ריצפת הבית? למה נחשבות מרצפות? אריחי חרסיה קרמיקה? שיש?

תשובה: הכרעת מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל בספרו מעדני שביעית בקומה **תחתונה** - המרצפות **כאדמת החצר והשדה**. **בקומות עליונות** [מהקומה השנייה או כשהראשונה על גבי עמודים] - כעציץ שאינו נקוב - שאין יניקה בין הקומות אלא בדירות הקרקע. מאידך, דעת הגר"ש אלישיב והגר"ש וואזנר זצ"ל: גם **בקומות עליונות** - ישנה יניקה, אך די בנייתן התחתית ליצירת "עציץ שאינו נקוב".

מהו "עציץ נקוב" ומהו "עציץ שאינו נקוב"

עציץ נקוב - העשוי חרס או עץ, ואפילו פלסטיק שאינו קשיח, ובוודאי עציץ שבשקית ניילון - דינם כאילו הם בקרקע. כמו כן, עציץ העשוי זכוכית, מתכת או פלסטיק קשיח, אם יש בו אפילו נקב אחד בקוטר מילימטר

אחד ["שורש קטן"] בין בשוליו בין בדופנו כנגד הקרקע שבתוכו – **הרי זה עציץ נקוב** שמדרבנן דינו **כקרקע** (רמב"ם ב, י משנ"ב קנ"ט, ז ותשובת הגר"ש וואזנר זצ"ל ב"משפטי ארץ" עמ' 258).

עציץ שאינו נקוב – אפילו מחרס או עץ אבל תחתיו צלחת מתכת, פלסטיק או זכוכית. ואפילו צלחת חד פעמית – **הרי זה אינו נקוב**. והוא כמנותק מן הקרקע. יש **לציין**, שבקומת קרקע – הכרעת הפוסקים, שיש לנתק גם מתחת "נוף העציץ" – התפרחת הבולטת ומתפשטת מעבר לצלחת, והפתרון – לשטוח משטח P.V.C, גומי או טפט. תחת כל שטח העציץ וענפיו.

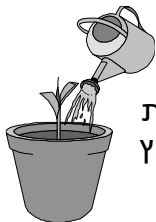

הלכה למעשה

בעציץ **"שאינו נקוב"** בתוך הבית, היינו שמתקיימים בו בו התנאים הנ"ל וכמו כן, 1. העציץ נמצא תחת גג אטום – לא פרגולה או כילה. 2. אין העציץ קבוע בתוך קיר או בתוך קרקע הבית. 3. נפח העציץ קטן מ 650 ליטר [שאזי יניקתו חזקה במיוחד] – **מותרת כל עבודה** במשך שנת השמיטה, כולל נטיעה, גיזום, דישון, השקיה ללא הגבלה – כמו בכל השנים.

ב"עציץ נקוב" שבבית, הנחיות השימוש כדלהלן: מותרות רק פעולות לשימור הקיים – **"לאוקמי!"** אבל לא לשתול בו או לזרוע, ואף לא לטפח ולגרום להצמחת יתר – **"לאיברוי!"**

הוראות כלליות לכל מיני האדניות והעציצים

1. עציץ בתוך הבית מותר לגוררו – בתוך הבית ממקום למקום ובתנאי שהכול תחת תיקרה.

2. אסור להוציא עציץ (אפילו אינו נקוב) מן הבית למרפסת או מן הבית ולחוץ, כמו כן אין להסיר תיקרה מעל עציץ או אדניות. (החשיפה לאוויר ולשמש – ממהרת צמיחה). אמנם, לצורך שטיפת ריצפה: אם זה לזמן קצר מותר להוציא, ועדיף להוציא בשעות הלילה כשאין כל כך שמש ואוויר בחוץ ובתום השטיפה להחזירו מיד (מנחת שלמה מ"א, ג).

3. הנוסעים מביתם אסורים לפתוח חלון מול העציצים במטרה להביא לאור ואוויר לצמחים, אלא אם כן, עלול להיות הפסד לצמחים (חוט שני א, ו).

4. לקראת חג סוכות, כשהסוכה במרפסת שבה העציצים והאדניות – **אם כבר הביאו את הסכך וניכר שכוונתם לבניית הסוכה, מותר להסיר את הגג או להוציא את העציצים מחוץ למקום המקורה, ולכסותם במקום השני – מיד.**

5. עוברים דירה או מביאים ממשתלה "עם הכשר" עציץ לבית, יש להחמיר ולעוטפו בדירה הקודמת או במשתלה מכל צדדיו בניילון, ובבית להניחו כעציץ שאינו נקוב (הגריש"א זצ"ל ב"הליכות שדה" 48).

6. מותר להעביר עציץ שמעל משטח חוצץ למקום אחר שיש בו גם כן, משטח חוצץ, או משולחן לשולחן אחר ויש מתירים אף להניחו בינתיים לזמן קצר על גבי קרקע כשכוונתם לסידור הבית (משפטי ארץ, ז, י"ב).

7. אסור להפוך עציץ שאינו נקוב לנקוב. ובכלל זה שלא להוריד עציץ תלוי באוויר על גבי הקרקע. אבל מותר להפוך עציץ "נקוב" ל"שאינו נקוב" (כגון שנפל עציץ לגינה – **מותר** להחזירו לבית) **נשבר עציץ** בבית, במידה ושורשי הצמח מחוברים עדיין לעפר שבעציץ – מותר להעבירם לעציץ אחר ("שמיטת קרקעות" להגר"צ כהן זצ"ל י"ד, י"ב בשם הגר"נ קרליץ זצ"ל).

8. מותר להניח פרחים באגרטל עם מים העומד בבית אפילו לא נפתחו עדיין הפרחים או הניצנים, מפני שאין שמיטה בבית באגרטל העומד על שולחן (דרך אמונה ד, י"ז).

קניית עציצי נוי ופרחים בשנת השמיטה

בירושלים החמירו ב"נעבד" ו"שמור" – **"נעבד"** – היינו שלא לקנות פרחים וצמחים שעבדו בהם באיסור בשמיטה (כגון גיזום לצורך פריחת יתר, השקיית יתר, זיבול והוספת חומרים מזרזי גדילה). **"שמור"** – היינו שמרו את כל הגדל בשדות לעצמם, וקטפו וארזו ושיווקו כדרך סוחר פרחים וצמחים בשאר השנים, על כן אין לקנות עציצי נוי ופרחים שנשתלו בשמיטה, כדי שלא להחזיק ידי עוברי עבירה, ואין לקנות אלא בחנות או משתלה שיש לה **הכשר למהדרין לענייני שמיטה**. ומוכרים בה מגידולי נוכרים או פרחי ייבוא מחוץ לארץ.

הטיפול בגינה ובחצר בשמיטה

ניקוי ותחזוקה

1. **פסולת ולכלוך** שהצטברו מותר לאוספם ולסלקם לשם ניקיון כדרך שעושים כל השנים ובתנאי שלא מכוונים להכשיר את הקרקע לגינה. על כן עדיף שהדבר יעשה לא על ידי איש שמקצועו גינון ולא עם כלי מקצועי כגון מגרפה ידנית או חשמלית (רמב"ם ב, י ומנחת שלמה נ"א, י).
2. **פסולת שנותרה לאחר תוספת בניה** או ריצוף לשיפוץ הבית, אסור לפנותה לגמרי הואיל ומקום זה מיועד בדרך כלל לגינה. אמנם, אם המטרה אך ורק להסיר מפגעים ולשיפור המראה – מותר, בתנאי שישאירו שכבה דקה של פסולת הסמוכה לקרקע, כדי שיהא ניכר שהכוונה אך ורק לניקיון כללי.
3. **יישור קרקע ומילוי חורים באדמה**, כגון אחרי עבודות אינסטלציה או טיפול בביוב – **אסורים**. יש חשש סכנה בהשאת החורים, להיתקלות או נפילה ניתן למלאם בחומרים שאינם אדמה העומדת לזריעה – כגון חצץ, שבבי עצים, קל – קר כדומה.
4. עומדים לבנות סוכה, לרצף חצר, להציב מתקני משחקים – יש להביא תחילה את דפנות הסוכה, את המרצפות או את מתקני המשחקים **לפני שמתחילים ביישור הקרקע והכנתה**. שלא יראה כאילו מכשירים, חלילה, קרקע לזריעה או לנטיעה.
5. **קוצים ועישיבי בר** שרגילים כל שנה לנכשם מחשש סכנה כגון מנחשים ועקרבים, למניעת שריפה ומפגעים או לנוי וכדומה – מותר לנכשם גם בשמיטה למטרות הנ"ל **אבל אין לעוקרם עם השורש**, אלא לקוצצם בשווה לקרקע (תשובת החזו"א במכתב הנדפס ב"משפטי ארץ" עמ' 265).
6. **איסוף אבנים מן החצר** לצורך בניית גדר או ריצוף שביל וכדומה, מותר, בתנאי שעומדים בסמוך לגדר החדשה או השביל החדש ואוספים אבנים עד מקום שידו מגעת – **שניכר שאינו עושה להכשרת הקרקע** (רמב"ם ב, י"א). כמו כן ניתן לקחת אבנים עליונות ולהשאיר את הנוגעות בקרקע משום מראית העין (דעת הגר"ח קנייבסקי שליט"א דרך אמונה א, י"ג).
7. מותר לסקל אבנים ממגרשי חנייה, מגרשי משחקים ומשבילים להילוך בני אדם (אגלי טל חורש, ט"ז).

הטיפול בגינת הנוי בשמיטה

- העיקרון:** מותרות כל פעולות דרבנן, של "לאוקמי" – **לשמור על הקיים** מיתת הצמחים ולמניעת פגם ניכר בנוי הצמחים והפרחים (מבי"ט ב, ס"ד ו"סדר השביעית" להרה"ג זליג שפירא מפי החזו"א). כמובן, שאין לטפח גינה בשמיטה מעבר לטיפול שבשאר שנים, וודאי שלא להתחיל לטפח גינה מוזנחת בשמיטה.
- בבית משותף** כשברובו דיירים שאינם שומרי תורה ומצוות. יש להסביר בדרכי נועם שבמעט תשומת לב אפשר לקיים גינת נוי בדרך מותרת, הדבר לא אפשרי, ועלולים לעשות פעולות כרגיל כל השמיטה, יש אומרים שיש **לבעלי הדירה להפקיר את חלקם בגינה בפני שלשה**, אפילו מבני ביתם, למשך שנת השמיטה (משנ"ב רמ"ו, ט"ו) ולהודיע שהתשלום לוועד הבית אינו מיועד למטרת טיפוח הגינה בפעולות אסורות אלא להוצאות הניקוי החשמל ומעלית וכדומה. ולמימון הפעולות המותרות בשמיטה.
- א. **השקיה** 1. כל צמח שאם לא יושקה – ייגרם לו נזק מותר להשקותו לקיומו, והצורך בגינות נוי, משתנה לפי האקלים, עונות השנה וסוג הצמח. **מותרת** בשנת שמיטה הנחת צנרת למטרות בין להשקיה המותרת בשביעית בין לאחריה (רמב"ם א, ט). **ומותרת** חפירת צלחות (תעלות עגולות) סביב העצים למילוי מים להשקיה (חזו"א י"ט, י ומצוות הארץ ל"ד, ג). 2. דשאים – לדעת מומחים בחלק ניכר מן הדשאים די בהשקייתם פעם בחודש עד 40-50 ליטר מים למטר מרובע וזה מספיק להחזקת הדשא. 3. עצים ושיחים מבוגרים – בהרבה מקרים אינם צריכים השקיה כלל וכדאי להתייעץ במומחה.

סימנים המתירים השקיה בכל הצמחים

1. יובש מוכח: כשתוחבים אצבעות 2-3 ס"מ בקרקע ויוציאם בקלות יבשות – **דרושה השקיה דחופה!**
2. כאשר נראה בצמח **צימוח איטי**. יש והסיבה להאטה סדקים שנתהוו בקרקע סמוך לצמחים – מותר לסותמם כדי למנוע ייבוש השורשים (חזון איש י"ז, י"ט).

3. כאשר נראה שינוי גוון בצמח כגון מירוק כהה לבהיר או לצהוב.

4. שינוי במתח העלים (לא כולל כמישת צהרים החולפת עם ערב).

הערה: יש אומרים שהשקיה עדיף שתיעשה בעזרת ממטרה או מערכת טפטפות ולא ביד עם צינור או משפך, שאזי עושים מלאכה כל רגע. ואף אם נהנים גם צמחים אחרים שבסביבה כל שלא משקים את האחרים ישירות - מותר, ובפרט כשהזקוקים, רוב מוחלט בטווח הממטרה (הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

ב. גיזום 1. גיזום הגורם השבחה ומעודד צמיחה – אסור בשמיטה! בפרט בענפים דלילים או יבשים. על כן, אסור לגזום ורדים או להסיר פרחים שנבלו.

2. גדר חיה הגדילה פרא, מתר לגזום לנוי אך ורק כשענפיה צפופים ומלאה בעלים ירוקים - שאין בגיזום תועלת להצמחה (משפטי ארץ ד, י"ט. כמו כן, לדעת הגרי"ש אלישיב והגר"נ קרליץ זצ"ל מותר לחתוך ממנה ענפים המפריעים למעבר, ובתנאי שלא מכוונים לתועלת הצמח.

ג. כיסוח הדשא - אסור! אפילו כוונתו לנוי ובפרט בדשא חדש או דליל שעדיין לא התפשט בכל השטח. אכן, יש אומרים שכשהדשא מאד מלא וצפוף שאין תועלת בכיסוחו לצמיחה – מותר לכסח, כשהכוונה אך ורק לתיקון צורתו. ולהנחיית הרה"ג בנימין מנדלזון זצ"ל יש להגביה את סכין הכיסוח מעל לקווי הקרקע.

הערה: יש מתירים פיזור חומר על הדשא לפני השמיטה, חומר המתפרק אט אט (עד חצי שנה) בכל השקיה, כיוון שהדבר נעשה לפני שמיטה וההשקיה רק כגרמא – המותרת בשמיטה.

ד. ניכוש וריסוס - מותר לנכש עשבי בר החונקים צמחי נוי, ויש חשש למיתתם או לנזק (חזו"א כ"א, י"ז). כשמבצעים את הניכוש בעזרת מעדר, יש להיזהר מעידור האדמה אגב הניכוש, שעידור אסור בשמיטה (חזו"א י"א, י"ז). צמחים, שיחים ידי מזיקים או מחלות ויש חשש שימותו או יינזקו מותר לרסס בחומרי הדברה.

ה. קטיפת פרחים - מותרת, אפילו רב-שנתיים: שושנים ורדים, שיחי-בושם, לצורך השימוש בהם, ואעפ"י שגורמים לצמיחה חדשה – מותר, כיוון שאין מתכוונים לכך. אמנם, אסורה קטיפה לחזק שיח או לעודד צמיחה חדשה מפני שגיזום כזה אסור. ויש לשנות מדרך הקטיפה הרגילה המקובלת ולא לחתוך באמצע הענף או הגבעול אלא בשליש העליון או התחתון של הענף.

הערה: בוורדים ופרחים בעלי ריח נעים, יש לשמור קדושת שביעית ואסורים בסחורה. ואין לזרוקם כל עוד הם יפים ונותנים ריח. יש אומרים, שאם עיקרם לנוי בלבד, ולא לריח – אין בהם קדושת שביעית. ומותר לשים פרחים במים בבית, גם אם יפרחו הניצנים עקב כך.

קניית ירקות ופירות לאחר ראש השנה תשפ"ב

בירק הולכים לעניין "קדושת שביעית" אחר הלקיטה, ובפירות העץ - אחר החנטה

לכן למעשה, כל פירות העץ במשך חורף תשפ"ב – אין בהם דין שביעית כלל. כיוון שבפירות האילן הולכים אחר חנטה (נפילת הפרח לפני צמיחת הפרי - לרוב הדעות) ורק הפירות שבהם תהיה "חנטה" אחרי ט"ו בשבט תשפ"ב – הם שייכים לשנת השמיטה. ויש בהם "קדושת שביעית" הראשונים בין הפירות המבכירים במהלך אדר תשפ"ב: לימונים קטנים ירקרקים, שסק ותפוחי עץ קטנים.

מלאחר ראש השנה, מתחילים להגיע לשווקים ולחנויות ירקות שנלקטו מהשדות בשמיטה

כידוע ישנם שני מנהגים לעניין הנמכר בחנויות בשמיטה

א. חנות ירקות ופירות למנהג ירושלים

(בהכשר בד"ץ העדה החרדית וכל בתי הדין שבירושלים מדורי דורות).

החנות פועלת כבכל השנים, ומוכרים בה אך ורק: א. תוצרת הגדלה אצל נכרים המגדלים בארץ ובחו"ל.

ב. גידולי השנה השישית. ג. גידולים בחממות מנותקות מן הקרקע. ואין צורך בשמירה על קדושת שביעית.

הבסיס ל"מנהג ירושלים"

גידולי נכרים: ירקות ופירות שגדלו בארץ ישראל בשדות נכרים, לדעת גדולי ירושלים – **אין צריך לנהוג בהם קדושת שביעית** (בית יוסף בשו"ת אבקת רוכל). מאידך לדעת שו"ת המבי"ט, יא וכן דעת החזון איש זצ"ל כפי שהנהיג בבני ברק – יש בהם קדושת שביעית שאין בידי נוכרי להפקיע קדושת הארץ לעניין שביעית..

ב. חנות לנהוגים קדושה בפירות נכרים

בעל החנות ממונה ע"י הקונים כשליח, בהרשאה החתומה בכתב לקנות עבורם סחורה מנוכרים, בעל החנות גובה מהקונים מה ששילם לנוכרי בתוספת שכר - טרחה. הפירות שבחנות כבר בבעלות הקונים. ישנה "ועדת שמיטה" שהיא הקונה, ואין המוכר טורח בקניה. **כיום, יש נוהגים** אפילו בירושלים, בקדושת שביעית בפירות נכרים, בהסכמת הגר"ש אלישיב זצ"ל, ולכתחילה נרשמים אצל ירקן כדין **אוצר בית דין** ונוהגים קדושת שביעית בשימוש בפירות ובשאריות.

אכן, דעת **מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל** הייתה שאין לשנות ממנהג ירושלים ת"ו, והנהגת בד"צ העדה החרדית - ירושלים, וכל גאוני ירושלים מדורי דורות. וכן הורה למעשה. ובפרט שמרן הבית יוסף החרים על מי שינהג קדושה בפירות שביעית שגידל גוי. וכידוע, הגאון רבי יהודה עדס שליט"א רצה להנהיג בישיבתו "קול יעקב" שבירושלים שמירה על קדושת שביעית גם בפירות נוכרי, ואמר לו מורנו הגרש"ז אויערבך זצ"ל: "ראש הישיבה, רשאי לנהוג בביתו כאשר יחפוץ, אבל בישיבה הנמצאת בעיה"ק ירושלים, אין להנהיג הנהגה שכנגד הוראת בתי הדין שהורו בעיה"ק ת"ו מקדמת דנא כדעת עמוד ההוראה מרן ה"בית יוסף" זי"ע.

הערה: להלן נציין בדפי ההלכה את התאריכים בהם מופיעים בשווקים גידולי שביעית, ראה - ב"צום גדליה".

קדושת שביעית

כל **פירות העץ** הגדלים בארץ ישראל שחנטו בשביעית וכן **ירקות** שנלקטו מן הגינה או השדה בשביעית – קדושים בקדושת שביעית. הקונה ירקות ופירות שבקדושת שביעית בחנות ללא השגחה – מכשיל את המוכר באיסור סחורה ועובר משום: "לפני עור לא תיתן מכשול". ויש אומרים שגם הקונה עובר באיסור סחורה. כסף הניתן תמורת פירות שביעית – מתקדש בקדושת שביעית ואסור להשתמש בו אלא לקניית דברי מאכל ולאוכלם בקדושת שביעית – לכן, אסור לשלם למוכר שאינו שומר שמיטה עבור פירות שבקדושת שביעית, אלא א"כ התבצעה המכירה בהקפה או בהבלעה. כמו כן, חכמים קנסו את מי שאינו שומר שמיטה וגזרו שלא לקנות ממנו תוצרת שנת השמיטה, והקונה – עובר על גזירת חכמים. (רמב"ם שביעית ח, יד וחזון איש שביעית י, י"ב). כמו כן, יש לשמור על קדושת גידולי השמיטה, שלא להביאם לידי איבוד, לא להוציאם לחו"ל וכו' כפי שיפורט בהרחבה, בס"ד ב"דפי ההלכה" שלקראת ימי החנוכה הבעל"ט.

להלן רשימת מוצרי מזון צמחי שאין בהם שביעית כלל (כולם ייבוא מחו"ל)

אגוז - כל האגוזים מחו"ל, כולל: אלסרים, בונדוק, מלך, פיסטוק, קוקוס, קטניות - כולם מחו"ל (פרט לחומוס וגרעיני חמניות שמהארץ וכן שקדים מהארץ). קנוא, קפה (כל הסוגים) קקאו, שבולת שועל (קווקר) שומשום שעועית יבשה, תה (פרט לתה רפואי שיש מהארץ). **תבלינים:** הל, זנגוויל, זעפרן (כרום כתוש), חוויג', חילוה, כורכום (צהוב), פלפל שחור, פרג, ציפורן, קימל, קינמון.

במוצאי שבת "כי תבוא", גם בני אשכנז מצטרפים לאמירת ה"סליחות" ומעלה עם שלם יעמוד בפתח שערי התשובה, ויזעק כאיש אחד בלב אחד: "השיבנו אבינו אליך, ונשובה"

רבים מבני אשכנז, נוהגים להתענות ביום א' דסליחות, עד מנחה, שיקרע גזר דינם בימי הדין, ויחיד הצם אומר עננו בתפילת מנחה "עננו ביום צום התענית הזה וכו' " אבל הש"ץ אינו אומרה כברכה בפני עצמה, ואפילו יש עשרה מתענים, אין קוראים "ויחל" (משנ"ב תקפ"א, ט"ו). ובני ספרד לא נהגו בזה (כה"ח, נ"ה)

השבת האחרונה בשנת תשפ"א - פרשת "נצבים"

אמר רבי יוחנן: כל המשמר שבת כהלכתו, אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש - מוחלין לו, שנאמר: אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע" (ישעי' נ"ו, ב) 'מחללו', אל תקרי 'מחללו' אלא 'מחול לו'.

הדלקת הנרות: ירושלים - 6:25 מרכז - 6:40 צפון - 6:34 ודרום - 6:44

משתדלים לקבל שבת זו מוקדם יותר, לכל המוקדם, מ"פלג המנחה" - 5:41

ההפטרה: "שוש אשיש בד' " (ישעי' ס"א). אין "ברכת החודש" תשרי. כדי לערבב השטן שלא יידע מתי ראש השנה, ורמז לדבר: "בכסה ליום חגנו" (לבוש תקפ"א). **פרקי אבות ה-ו.**

צאת השבת: ירושלים - 7:36 מרכז וצפון - 7:38 דרום - 7:37 רבנו תם - 8:16

במוצאי שבת: בני אשכנז **אומרים "ויהי נועם וגו' כי לפנינו ששת ימי המעשה (משנ"ב רצ"ה, ג)**

ערב ראש השנה – יום שני כ"ט אלול תשפ"א

קיבלו חז"ל שכל המתפלל ומתוודה ועושה תשובה ביום האחרון של השנה - כאילו שב כל השנה, ועולה לו "יום לשנה", שהכול הולך אחר החיתום. (חיי אדם) על כן, נהגו להשכים הרבה (נץ החמה – 6:17) ומרבים בסליחות (נהוג בקהילות אשכנז), והוא אחד מהימים שמעירים גם את הקטנים לבוא לסליחות (הגרי"י קנייבסקי זצ"ל). ואף הטורחים בהכנת צרכי החג לא יסיחו דעתם מן התשובה ויזכרו חשיבות היום. ובעבירות שבין אדם לחברו, יקדימו לבקש מחילה בערב ראש השנה ולא ימתינו לערב יום כיפור. היה רגיל לציין הצדיק רבי אהרן מקארלין זי"ע שבמנחה האחרונה של השנה (יש המתפללים כבר סמוך לשקיעה – 7:00) אומרים: "ברך (ברכנו וכו') את השנה הזאת לטובה"... והרי לא נותרו מן השנה אלא דקות ספורות...? אלא שיש קונה שנתו כעת, שהכול הולך אחר החיתום!

תענית: יש נוהגים להתענות בערב ר"ה (שו"ע תקפ"א, ב). עכ"פ עד חצות היום (12:37) ואין צורך בקבלה ביום שלפניו ולא בהשלמה עד השקיעה, אלא **לבריא** - עד "פלג המנחה" 5:38 **ולחלוש** - עד מנחה גדולה 1:09 (משנ"ב תקי"ב, י). ולדעת הרמ"א יחיד אומר "עננו" במנחה, כשעדיין צם (משנ"ב תקס"ב, י). ובמשנ"ב תקפ"א, ט"ז: שאף נער שהגיע ליג ונערה שהגיעה ללב – מתענים... וכיום לא נהגו בזה הבנות והנשים ואף לא כל האנשים. ובהרגשת אפילו קצת חולי - אין מתענים (מט"א, ל"ח). ובויקרא רבה פרשה ל ובמדרש תנחומא, אמור: "בשכר תענית זו, נמחלים **שליש מעוונותיו של אדם**".

התרת נדרים

אחרי תפילת שחרית עושים "התרת נדרים" (ואף שאפשר לעשותה כל היום, לכתחילה יעשו קודם חצות היום 12:37 - סידור בעל שו"ע הרב) והיינו, לנדרים שנשכחו, (אבל שזכורים, צריך לפרטם בשעת ההתרה – שו"ע יו"ד רכ"ח, יד) שמא נדרנו במשך השנה וקיבלנו על עצמנו הנהגות של מצוה, ולא אמרנו "בלי נדר" ולא קיימנו, ואיך נעמוד לפני הבורא וניחשב חלילה כ"דובר שקרים לא יכון לנגד עיני".

א. נשים נהגו לסמוך על אמירת "כל נדרי" בליל יום כפור (הליכות שלמה, מועדים, ר"ה). ואישה נשואה יכולה למנות את בעלה כשליח לבקש להתיר גם את נדריה, שאשתו כגופו (ש"ך יו"ד רל"ד, ג). ותאמר לבעלה בשעת מינויו לשלוחה "אני מתחרטת על כל נדרים ושבועות וחרמות וכו' ואתה תהיה שלוחי לפני בית דין, להתיר לי הנזכר" והבעל אומר בפני המתירים: "שנדרנו ושנשבוענו אני ואשתי וכו' ובית הדין יאמרו: "הכול מותרים לכם וכו'" – שו"ת רב פעלים או"ח ד, לד. ובקהילות ספרד באות הנשים והבנות לעזרת הנשים של בית הכנסת, ועושים להן התרה. ויש מבנות ונשות אשכנז שמתאספות בבית אחת מהן, ועושים להן התרה.

ב. המתירים יכולים להיות קרובים זה לזה וגם קרובים לשואל ההתרה, פרט לבעל שאינו יכול להיות בין השלשה המתירים נדרי אשתו, ש"אשתו כגופו". אבל אב בן (גדול) ואח – יכולים. (בידינו תצלום שמרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל עומד ומבקש התרה משלושה, שאחד מהם, בנו רבי שמואל זצ"ל). ואפשר לכתחילה שיעמדו רבים אצל הג' ויתירו לכולם כאחד, וכן נהגו אצל מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל ואמר שאין צריך שישמעו המתירים את כולם, ודי לדעת מה ברצונם.

ג. אין יוצאים ידי התרת נדרים על ידי שידור, אפילו ישיר, ולא דרך טלפון או פלאפון (כשר), מפני שהמבקש צריך לעמוד בפני השלשה המתירים ולשמוע ישירות את ההתרה. ד. קטן בן י"ב וקטנה בת י"א ומעלה גם כן יתירו נדריהם, ש"מפלא הסמוך לאיש", נדריו נדרים מן התורה – ש"ך יו"ד שלא, ס"ג וראה שו"ת שבט הלוי ה, קכ"ט. וקטן שנעשה גדול, לא מצטרף למתירים, אלא כשנתמלא זקנו. ה. לא הספיקו לעשות התרת נדרים בערב ראש השנה אפשר בעשרת ימי תשובה (מטה אפרים) וכן נהג החתם סופר זי"ע לעשות בערב יום כפור. ומנהג ויזניץ ביום י"ג מדות. כל שלא הספיקו, יבואו ל"כל נדרי" בכניסת יוה"כ, ויאמרו כל מילה עם הש"ץ והיא התרת נדרים גמורה.

ביקור קברי אבות וקברי צדיקים

יש נוהגים לעלות לקברים לקראת יום הדין (וכן בערב יום הכיפורים) "ששם מקום מנוחת הצדיקים והתפילה מתקבלת שם ביותר אך אל ישים מגמתו נגד המתים אלא יבקש מהד' יתברך שירחם עליו בזכות הצדיקים שוכני עפר ושילמדו זכות עליו, וייתן לצדקה לפני אמירת התחינות". בנות ונשים בימי ראייתן לא תעמודנה בארבע אמות של קבר (לגר"ח נאה זצ"ל – 1.92 מטר) ובוודאי שלא תכנסנה באהל המת, ראה משנ"ב פ"ח, זפת"ש יו"ד קצה, י"ט חיי אדם ג, לח. וביערות דבש דף סח שלא ילכו אנשים ונשים ביחד.

האיסור לקרוא שמע, להתפלל, ללמוד תורה ולקיים מצוות ליד קברים

שולחן ערוך אורח חיים ע"א, ז: "אסור לקרות קריאת שמע תוך ארבע אמות [1.92 מטר] של מת או בבית הקברות. ואם קרא - לא יצא" שולחן ערוך מ"ה, א: "אסור להיכנס בבית הקברות או בארבע אמות של מת ותפילין בראשו, משום לעג לרש, ואם הם מכוסים - מותר. שולחן ערוך כ"ג, א: "אסור להיכנס לבית הקברות בציצית, אבל כשהם מכוסים - מותר."

ספר "פסקי תשובות" כ"ג, א בשם משנה ברורה מ"ה, א ובאור הלכה בשם הטור עפ"י הגמרא ברכות י"ח ע"א: "ואין ללמוד או להתפלל ולומר שם שאר דברי קדושה ושאר מצוות, והטעם, משום "לעג לרש חרף עושהו" שנראה כמחרף את המתים, שאינם יכולים לקיים את המצוות. ואפילו אינו נמצא בסמוך בד' אמות [1.92 מטר] לקבר, אלא כל שנמצא לפניו מן הגדר של בית הקברות, יש להקפיד על כל הנזכר. ובביאור הלכה שם, שיש מקום להקל בקצה בית הקברות במקום שאין שם כלל קברים. וב"שדי חמד" שנתנית צדקה ליד הקבר, מותרת רק לעילוי נשמת הנפטר ואין לקיים "שילוח הקן" בתוך בית הקברות. ושמעתי שהורה הגר"ח קנייבסקי שליט"א, כמה פעמים, שההיתר להתפלל ליד קבר צדיק "אך ורק אם יש מחיצה או בריחוק ד' אמות".

הכנות לקראת החג

א. נוהגים להסתפר, לקצוץ ציפורניים ולהתרחץ לקראת החג – להראות שאנו בטוחים בחסדו, שייצא לצדק דיננו (א"ר ומט"א תקפ"א עפ"י הטור) ונהגו הגברים לטבול במקווה בהגיעה שעה שלפני חצות היום 11:37 בערך - לקדושת היום (רמ"א תרכ"א מט"א, נ"ג ובמשנ"ב תקפ"א, כ"ו ונהוג כצאן יוסף עמ' רס"ד). וכדברי אלף המגן ש"עיקר טבילה זו אחר שעה חמישית, שאז מתחילה להתנוצץ קדושת היום, ותהיה מגמת פניו לרחוץ ולהיטהר לכבוד היום ולהשליך מעליו כל זוהמתו".

ב נערכים לקראת ארבע סעודות: בכל יום - שתי סעודות. יש להכין כ 8 "לחם משנה". בפרט לנוהגים לקיים כל סעודה "על שני לחם יבצעו תמימים" (הגר"א). נהגו באירופה וצפון אפריקה להכין חלות עגולות לר"ה: א. עיגול מרמז אין סוף אריכות ימים ושנים ושתימשך מלכותו. ב. רמז בחלה העגולה ל"ויתנו לך כתר מלוכה" (ראה חת"ס ב"תורת משה" בליקוטי ר"ה)

ג יש לכוון את כל המכשירים החשמליים למצב סטטי למשך יומיים, יש לפתוח שקיות חלב, אריזות, קופסאות שימורים, להפריד מעדנים, "שלוקים" ולהכין פקעל"ך לקטנים קשורים בגומייה ולא בסגר מתפתל (קושר – מתיר) לקראת התקיעות עדיף לציידם בחטיפים שאינם מרעישים כגון במבה, מרשמלו וכדומה כדי לאפשר לציבור לשמוע תקיעות כדין, המעוניינים לקפל מפיות נייר בצורות מיוחדות עליהם להכניס לשני הימים מלפני החג. שבשבת וביום טוב יש בזה משום בנין (שו"ת שבט הלוי ה, ל"ו).

הערה: מנהג לפרוע חובות הנדרים והנדבות ומה שחייבים לצדקות בערב ראש השנה – מנהג וורמיזא עמ' קנ"ד. ומנהג כמה חסידים ואנשי מעשה לקנות סכין חדשה לקראת ר"ה (ולחדד הסכינים שבבית) כסגולה לפרנסה טובה לכל השנה – מנהגי מהרי"ו, תקכ"ז וספר סגולת ישראל.

בגד הראוי ליום הדין

"אין ללבוש בראש השנה בגדי רקמה ומשי כבשאר יום טוב כדי שיהא מורא הדין עליו, אלא יש ללבוש בגדים לבנים ונאים" (כיום נהגו יותר ללבוש בגדי לבן ביום הכיפורים) עכ"פ יש ללבוש בגדים פחות חשובים (משנ"ב וכף החיים תרפא) מפני שחיצוניות מעוררת הפנימיות והבגד משפיע על לובשו ועל הסביבה, ויוצר את האווירה הנדרשת ליום הדין, ומותר ללבוש "פראק" (כן הורה הגרי"ש אלישיב זצ"ל לנכדו וכן הורה הגר"נ קרליץ זצ"ל). מותר ללבוש בגד חדש בר"ה, ואדרבה, יש ובלילה השני לובשים בגד חדש לברכת שהחיינו בהדלקת הנר או בקידוש, וכן הכריעו פוסקים רבים. אמנם, יש לציין, שבלקט יושר או"ח עמ' ל שיש נהגו שלא ללבוש מלבוש חדש משום שמחה יתירה ביום הדין, וכן מנהג בעלזא.

מחזור התפילות סידור ותהילים

הקונים מחזור או ספר תהילים חדש ראוי שיעברו עליהם לפני כניסת החג כדי להפריד את הדפים שעדיין מחוברים, משום שהפרדתם בשבת או ביום טוב, נחשבת כ"מכה בפטיש" (שו"ע סי' ש"מ) כמו כן ראוי לכל אדם לסדר לעצמו התפילות והפיוטים, כדלהלן, וגם יילמד בניו ובני ביתו הקטנים שיידעו ולא יצטרכו להפסיקו בר"ה ויוה"כ להראותם הסדר (באה"ט תקפ"ב, ג ומטה אפרים שם, נח)

יש המניחות בין דפי המחזור ממחטות חד-פעמיות ("טישואים") לעת הצורך, אך ספק אם ספר תפילה מתאים לאחסון זה, ויש להשתדל למצוא מקום אחר למטפחות הנייר, אלא אם כן משמשות כסימניה.

הסדרת התפילות

"חייב אדם להסדיר תפילתו קודם שיתפלל" (שו"ע סי' ק) היינו, לעבור ולשנן את נוסח התפילות שעומד להתפלל, בוודאי תפילות הימים הנוראים, שכבר עברה כמעט שנה שלימה מאז נאמרו על ידו, אלא אם כן, מתפלל מתוך ה"מחזור", ואסור להתפלל בעל פה, אפילו הנוסח שגור בפיו. והפיוטים, חייבים להבין את פירושי מילותיהם, ואין די באמירתם מתוך המחזור (משנ"ב, שם פמ"ג תקצ"ב, מ"ז, ב ומט"א תקפ"א, נ"ח).

הכנת הנרות

לפנינו שתי הדלקות הנר: המדליקות **בנרות** ממש, תדבקנה הנרות גם ליום הבא, שאסור להמיס נר ביו"ט, לא הדביקו ללילה השני, בלילה השני לקראת ההדלקה, מותר לנקות שאריות הנרות שנדבקו בפמוטים בהדלקת היום הראשון, אבל לא בעזרת מים חמים אלא בעזרת כלי שאינו מוקצה, ויניחו הנרות החדשים, בעזרת פיסות נייר אלומיניום שהוכנו מערב ר"ה

המדליקות בפתיל צף, אף שיש מתירים להשחילו ביו"ט (בנין חד-פעמי ההולך לאיבוד) לכתחילה עדיף להכינו מראש. המדליקות **בנרות** המונחות בכוסות זכוכית, יש לטפטף מעט שמן או מים לפני הנחת הנרות הראשונה כדי שלא יידבק עיגול המתכת לתחתית הכוסית (מכל מקום אפשרי להוציאו בכלי כנ"ל)

המדליקות בפתילות – מותר להחליף הפתילה בלילה השני, אך לא לחתכה ביו"ט. וכהכרעת המשנ"ב, תק"א אם לא הבהבו וכיבו את הפתילה לפני היום הראשון אין להדליק בפתילה זו בלילה השני (כיון שהתברר שהיום הראשון הכין לשני), אלא יש להפוך את הפתילה לצידה השני או להחליפה.

יש להכין נר נשמה – כמקור אש (במידה ולא משאירים אש בכיריים) ורצוי של 48 שעות.

הערה: מצוה להימנע מאכילת פת מהשעה **3:46** כדי לאכול סעודת ליל יום טוב לתאבון.

לקראת כניסת החג

"האישה צריכה להיות זריזה ולהחליף הבגדים מבעוד יום ולהכין הנרות ולסדר מקום הסעודה ולערוך השולחן ולכסותו במפה יפה מבעוד יום, כדי שיימצא הכול מוכן ומתוקן בכניסת הלילה והוא לסימן טוב לכל השנה" (כף החיים תקפ"ג, א).

הערה: טוב לומר בכניסת ראש השנה "הנני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה ולא תעשה של שביעית, ויהי נועם וגו' (מתוך מכתב התעוררות של הגאון רבי עקיבא יוסף שלזינגר זצ"ל נדפס בספר "ושבתה הארץ").

"פרוזבול" לחומרה

שמיטת כספים

נאמר בתורתנו **דברים טו, א-ב**: "מקץ שבע שנים תעשה שמיטה, וזה דבר השמיטה, שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו [עזוב ואל תתבע מכל מי שחייב להחזיר לך הלוואה] לא יגוש את רעהו ואת אחיו [לא לתבוע ולא לדרוש את שחייבים לך] כי קרא שמיטה לד" שולחן ערוך **חושן משפט ס"ז**: לפיכך התבוע חוב שעברה עליו שמיטה עובר בלא תעשה, שנאמר: לא יגוש את רעהו ואת אחיו. **הלל הזקן** בראותו כי בהתקרב שנת השמיטה, רבים היו נמנעים מלהלוות מחשש שמא יישמטו החובות, ושכחו דברי התורה: "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בלייעל לאמור קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עינך באחיו האביון ולא תיתן לו, וקרא עליך אל ד' והיה בך חטא, נתון תיתן לו וגו' כי בגלל הדבר הזה יברכך ד' אלוֹקֶיךָ בכל מעשך ובכל משלח ידך" (דברים טו ט-י). **עמד ותיקן פרוזבול - פרוז" - תקנה "בול" - לעשירים.**

בשולחן ערוך חו"מ ס"ז, ל **שעושים "פרוזבול" בסוף שנת השמיטה**. אבל יש **מדקדקים** לכתוב או לומר בעל פה "פרוזבול" גם בערב ראש השנה של השביעית ["הריני מוסר לבית דין פלוני.... כל החובות שחייבים לי, שאוכל לגבותם כאשר ארצה"] לצאת ידי חובת שיטת הרא"ש המחמיר בזה, בנוסף למה שעושים בסוף השמיטה (דרך אמונה להגר"ח קנייבסקי שליט"א שמיטה ויובל ט, כ"ה וכן נוהגים חב"ד).

כניסת החג

הדלקת הנרות בליל ר"ה: בירושלים – 6:21 ובאזור המרכז - 6:36. בצפון - 6:30 ובדרום - 6:41

בהדלקת הנר **מברכים** "להדליק נר של יום טוב" (מנהג שו"ע הרב – "להדליק נר של יום הזיכרון") בנות **אשכנז** ובנות ספרד עפ"י **הבן איש חי**, מברכות גם כן **שהחיינו** על הנר. אמנם לדעת הגר"ע יוסף זצ"ל לא תברך אישה שהחיינו בהדלקה אלא תצא בקידוש. **אישה המקדשת לעצמה**, לא תברך שהחיינו בהדלקה, אלא בקידוש בלבד (לוח א"). **הערה:** בברכת שהחיינו בהדלקת הנר ראוי לכוון גם להודות לד' על שזכינו והגענו לקיים את מצוות השמיטה (הערת הרה"ג שמאי גינזבורג זצ"ל עפ"י דברי הירושלמי סוטה סוף פ"ז לפי הרידב"ז. ושיבחו הערתו הגרש"ז אויערבך והגרי"ש אלישיב זצ"ל).

תפילת ערבית

יש נוהגים: להתפלל תפילות עמידה בראש השנה ויום הכפורים בכריעה ובכפיפה כמו במודים (שו"ע תקפ"ב, ד), והנוהגים כן צריכים להזדקק באמירת השם, ובהגיעם למלך עוזר וכו' כדי לכרוע בחתימת מגן אברהם וכו' (מטה אפרים שם, יא). וטוב יותר **להתפלל בגוף זקוף ובלב כפוף ובדמעות** (קיצור שו"ע קכ"ט, ב, וחיי אדם קלט, א) **יש נוהגים: להגביה הקול** מעט בתפילות עמידה בר"ה ויוה"כ לעורר הכוונה ומפני שיש בידי כולם מחזורים ולא יתבלבלו (שו"ע שם, ט וק"א, ג) ומכל מקום, אין להגביה הקול מדי, וטוב יותר להתפלל בלחש כמו כל השנה, שעפ"י הקבלה אין להגביה הקול כלל (מג"א קא, ב, שעת תקפב, ו).

נוסח "מי כמוך וכו' "

רבים נוהגים על פי כתבי הארי"ל לומר בנוסח התפילה בשחרית מנחה וערבית: "מי כמוך **אב הרחמן** וכו', ובתפילת מוסף ומנחה של שבת ויום טוב - "**אב הרחמים**" (שער הכוונות בכה"ח תקפ"ד, ל"ד עפ"י הסוד).

טעות בתפילת ראש השנה

1. טעה ולא אמר זכרנו וכו' ומי כמוך וכו', כל שלא אמר ד' שבחתימה – חוזר. אמר ד' – שוב אינו חוזר (משנ"ב תקפ"ב, טז) ובשו"ע הרב שבתוך הברכה יאמרם במקום שנזכר. **2. הטועה ולא חתם "המלך הקדוש", יש שחידש שבליל ר"ה אינו צריך לחזור, כדין השוכח יעלה ויבא בליל ראש חודש, כי אין מקדשים החודש בלילה (הגאון רבי אבלי פאסוועלער, הובא בשעה"צ תקפ"ב, ד) והצדיקו דבריו הגר"ש הכהן מו"ץ וילנה בשו"ת בנין שלמה, כדבריו: "ודברי הגאון מוהר"א שרירין וקיימין ומאירים כשמש בצהרים" וכן בשו"ת אגרות משה או"ח א, ק"ע. אבל הכרעת המשנ"ב שם, קיצור שו"ע בפאת השולחן קכ"ט, ליקוטי חבר בן חיים לתלמיד החת"ס ושו"ת בית הלוי א, מ"ב שדי חמד ועוד – שיש לחזור ולהתפלל**

הערה: יש לומר המלך הקדוש, אמר מלך קדוש – בדיעבד אינו חוזר (משנ"ב שם).

3. אמר בטעות הא-ל הקדוש ונזכר תוך כדי דיבור – מתקן. אמר בטעות הא-ל ולא סיים הקדוש, אפילו שהה הרבה, מסיים המלך הקדוש ואינו חוזר לראש (דעת תורה וכף החיים שם, ט). מסופק אם תיקן תוך כדי דיבור – אינו חוזר. **4. המדלג על "יעלה ויבוא" – אינו חוזר, כיון שהזכיר קדושת היום ב"ותתן לנו" (אלף המגן, ל"ה).**

בקשת צרכים פרטיים

מותר לבקש בתפילות הימים הנוראים כל בקשה פרטית וכללית (מטה אפרים תקפ"ב, כ"ח). כמו כן, מותר וראוי להתפלל על חולים ר"ל ואין צורך להוסיף יו"ט הוא מלזעזק" – מטה אפרים תקפ"ד, כה אורחות רבנו ח"ב עמ' קפ"א בשם מרן החזון איש זצ"ל וכן דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל ב"מוריה" אלול תשע"ד. ובתפילת עמידה, מוסיפים את הבקשות לפני "יהיו לרצון" השני (מ"ב סוס"י קכ"ב).

בכי בראש השנה

לעניין **הבכי בימי ראש השנה:** לדעת האריז"ל, מי שאינו בוכה בימים אלו נפשו אינה מתוקנת כראוי (באה"ט תקפ"ד, ג), ובמגן האלף ש"זה מראה על קושי הלב ורוע תכונות הנפש" ... ולדעת החיד"א ושד"ח יעשה לפחות קול של בכי ... מכל מקום, יהיה הבכי, בכי של רוממות וכיסופין, אבל לא בכי של חרטה צער ועצב (מטה אפרים תקפ"ד, כ"ח). והובא בשם האריז"ל שהמרגיש לפתע, במהלך ימי ר"ה, התרגשות גואה וגוברת, עד שעיניו מוצפות בדמעות, בידוע שבאותה שעה הוא נידון....

מאידך, לדעת הגר"א ב"מעשה רב" אין לבכות בר"ה, כדברי הנביאים בנחמיה ח, ט-י: "היום קדוש הוא, אל תתאבלו ואל תבכו, לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים, ואל תעצבו, כי חדוות ד' היא מעוזכם".... יש מבארים (ביניהם הגר"מ שטרנבוך שליט"א, נין ונכד להגר"א), שאין סתירה בין דברי האריז"ל לבין דברי הגר"א, בשעת התפילות והתקיעות - לכל הדעות מותר לבכות בראש השנה כנאמר "ודמעתה על לחייה" "והיא בוכה"..., (חנה) אבל מחוץ לשעת התפילה והתקיעות - יש להשתדל מאד להיות בשמחה, כי הוא יום המלכת המלך, וסימן טוב לכל השנה, להיות בביטחון, בשמחה ובטוב לבב.

לשנה טובה תכתבו

לאחר ערבית מברכים זה את זה בברכת **"לשנה טובה תכתבו" (ותחתמו) (י) (רמ"א תקפ"ב, ט) לאלתר לחיים טובים ולשלום"** (חיי אדם קל"ט, ה), **ולרבים** אומרים: **"תכתבו ותחתמו" ולנשים** "תכתבנה ותחתמנה". [דעת הגר"א שאין להזכיר בר"ה חתימה אלא ביוה"כ, אך המנהג כמג"א מפני ש"צדיקים נחתמים לאלתר בר"ה], ומרן הסטיפלר זצ"ל ברך לכל מי שפגש בדרכו מביהכ"נ לביתו. ברכה זו מברכים לכל היותר, עד חצות היום הראשון של ר"ה (12:36) – מג"א. ולדעת הלבוש ברכה זו יש לברך עד סוף שעה שלישית (9:27) בלבד. שהצדיקים והצדיקות נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים טובים והמתברך לאחר מכן בנוסח "תיכתב" עלול להיפגע, כביכול חושבים אותו לבינוני, או ח"ו גרוע מזה. לאחר מכן אפשר לברך "לשנה טובה תחתם (מי) או בכל ברכה מבלי להזכיר כתיבה. וכבר הובא בספרים הקדושים, שכן קיבל הבעש"ט זיע"א מרבתי, שכל ברכה ל"כתיבה וחתימה טובה" שברכו מיום **חמישה עשר באב**] - בגימטריא 928 בדיוק **"כתיבה וחתימה טובה" [928]** בוראת עוד מלאך מליץ טוב ליום הדין.

סעודת ליל החג

קידוש

לפני הקידוש, היה נוהג מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל להזהיר לנשים שברכו "שהחיינו" בהדלקת הנרות, שלא תענינה "אמן" על "שהחיינו" שבקידוש, ובדיעבד, אם ענו - אינו הפסק (מנחת שלמה תניינא, ס), ויש שפסקו, שאף לכתחילה, יכולות לענות (שו"ת אגרות משה או"ח ד, ק"א). מכל מקום, מי שענתה אמן, נכון שלא תשתה מכוס הקידוש, מפני שהפסיקה באמן בין הגפן לשתייה (שו"ת הר צבי או"ח נד שו"ת שבט הלוי ח"ג או"ח סט וחזון עובדיה עמ' קל"ג) ויש שכתבו, שתעשה איזה הפסק ותברך הגפן לפני שתייתה (לוח דבר יום ביומו). ואשה המברכת בכל קידוש הגפן לעצמה לפני שתייתה - כן עונה אמן שוב על ה"שהחיינו" שבקידוש.

הערה: בברכת שהחיינו בקידוש ראוי לכוון גם להודות לד' על שזכינו והגענו לקיים את מצוות השמיטה (הערת הרה"ג שמאי גינזבורג זצ"ל עפ"י דברי הירושלמי סוטה סוף פ"ז לפי הרידב"ז). ושיבחו הערתו הגרש"ז אויערבך והגרי"ש אלישיב זצ"ל).

הנהגות הסעודה

"אוכלים ושותים ושמחים, שאף שהוא יום הדין מכל מקום יש אומרים שיש בו גם מצות ושמחת בחגך" (שדי חמד מערכת ר"ה) ובגמ' ע"ז ה ע"א וברש"י שם: "דאי אפשר בלא בשר" וכן מדייק הגר"א נבנצל שליט"א מלשון הרמב"ם. וברמ"א תקפ"ג, א: "ונוהגים לאכול בשר שמן וכל מיני מתיקה" עפ"י הכתוב: "אכלו משמנים שתו ממתקים" (נחמ' ח), והוא סימן טוב שישמחו כל השנה. **אמנם**, לא יאכלו כל שבעם למען לא יקלו ראש ותהי יראת ד' על פניהם" (שו"ע ומשנ"ב). הכרעת הפוסקים, שאין להתענות בר"ה, ולכל הדעות אסור להתענות בליל ר"ה (שו"ע תקצ"ז, א לבוש וב"ח שו"ע הרב, א באור הגר"א, ח"י אדם ושע"ת).

כידוע, לקיום מצות שמחת יום טוב, **חובה על גברים** לאכול בשר לפחות באחת משתי הסעודות בכל יום, ולדעת הגר"צ אבא שאול זצ"ל ויבדל"ח הגר"מ שטרנבוך שליט"א אין די לזה בבשר עוף, אלא בשר בקר דומיא דשלמי חגיגה, נשים אינן חייבות דווקא בבשר, ששמחת יום טוב שלהן בבגדים ותכשיטים כפי ממונו של הבעל (רמב"ם יו"ט פרק ו'). ואכן, לקראת יום חגנו, יש לקנות לאישה בגד או תכשיט, ולקטנים ממתקים.

מטבילים המוציא בדבש – לצאת מספק דין "עיקר וטפל" בהטבלת תפוח בדבש. (יתכן שהדבש העיקר לברכה) ועפ"י לקט יושר הדבש נלקט ע"י הדבורה העוקצת – מעז יוצא מתוק, ומקוים שהקב"ה יהפוך לנו הדין לרחמים. ובני ספרד מטבילים בסוכר, ויש המטבילים גם במלח (הגרי"ח זוננפלד זצ"ל בשלמת חיים או"ח שכ"ו). ובכל אופן, שיהיה מלח מונח על השולחן, מפני שמגן מפני הפורענות. וכן היה על שולחנם של מרן הגרש"ז אויערבך והגרי"ש אלישיב זצ"ל גם מלח - על פי בקשתם, אבל בכל הסעודות הטבילו את המוציא בדבש בלבד (הליכות שלמה ר"ה א, אורחות הלכה הערה 27 והליכות האיש עמ' קצ"ב), ויש המטבילים פרוסת המוציא בדבש עד שבת בראשית (מט"א). אמנם, יש שעפ"י הקבלה אינם מניחים כלל דבש על השולחן הדומה למזבח.

הערה: במשפחתנו, יוצאי פרסבורג וסערדאהלי, בכל ליל שבת ויום טוב אין מטבילים במלח, מפני שאין הקטר חלבים ואמורים בליל ש"ק, ולא שייך "על כל קרבנך תקריב מלח" בלילה (מנהגי חת"ס ח, י"ב).

"סימנא טבא"

בלילה הראשון אוכלים את ה"סימנים" לאחר המוציא. אומרים את ה"יהי רצון", בפרי הראשון שעליו מברכים, לאחר טעימה קצת, בהרהור תשובה (למנהג אדמוה"ז – לפני הטעימה) ולדעת המשנ"ב – בשם ומלכות. מנהג ירושלים לומר: "יהי רצון מלפני אבינו שבשמיים וכו'" (וכן נהג הגרי"ש אלישיב זצ"ל ומרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל ב"יהי רצון" הראשון [על התמר] אמר בשם ומלכות כמשנ"ב, ובשאר, אמר "יהי רצון מלפני אבינו וכו'", הובא בהליכות שלמה ר"ה). אוכלים ראש כבש (שו"ע תקפ"ג, ב) או דג (ח"י אדם קל"ט, ודה"ח קמ"ב, ב), ואומרים "יהי רצון שנהיה לראש ולא לזנב" ומכוונים **לראש** – לעשות רצון אבינו שבשמיים. בן אצל אביו ותלמיד אצל רבו, אומרים גם כן "שנהיה לראש" ואין בזה זלזול באב או ברב (מועד לכל חי י"ב, י"ט).

סדר אכילת הסימנים: תמר (מכוונים לפטור כל פרי העץ), **רימון**, אם הוא עתיד לשמש כ"שהחיינו" בליל ב', מביאים אותו לשולחן, רק לומר עליו את ה"יהי רצון", ומוציאים אותו מהחדר. **תפוח** (אדום ומתוק - מחזור

ויטרי) **בדבש**, קרא (דלעת או דלורית). לאחר מכן, **רוביא** (לוביא או חילבה) **כרתי** [כרישה] **סילקא** (תרד או סלק), **דגים** (שנרבה ונפרה כמותם - משנ"ב שם, ד), **וראש כבש או דג**.

על פרי האדמה: לדעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל מברכים "בורא פרי האדמה, שאין מינים אלו מחמת הסעודה ולגר"ע יוסף זצ"ל, עדיף לאוכלם עם מעט פת בלא ברכה. והגר"ש אלישיב זצ"ל הקפיד לברך "בורא פרי האדמה" על בננה או מילון ולפטור את הסימנים שברכתם "האדמה" (עדות נכדו הר"ר אריה שליט"א).

הערה: אפשר לומר היה"ר על הסימנים גם בלי לאכול מהם כגון: כשחוששים לתולעים. (הגר"מ שטרנבוך שליט"א כמנהג הגאונים). ולדעת הגר"ש אלישיב זצ"ל, אזי אומרים את ה"יהי רצון" בלא שם ומלכות. בדיקת ה"סימנים" לראש השנה, בספרנו "הכשרות" פרק י"ג.

מאכלים שאין אוכלים בראש השנה

מאכלים **חמוצים ומרים** (משנ"ב תקפג, ה מט"א וכה"ח שם) בכלל זה פירות בוסר ואולי אף לא חסה [מרור] אם אינה מטובלת במתיקות. ובכלל **חמוץ**: חמוצים, כולל מלפפונים בחומץ [ולכאורה במלח - מותר], חמוציות, וסלטים המטובלים בהרבה חומץ, אבל מותר טיבול מעט בחומץ, לנתינת טעם (קיצור שו"ע כ"ט, ט וכף החיים, שם). וכתב החיד"א (במורה לאצבע) "בביתנו לא יעלה הלימון על השולחן בר"ה" ומסתבר שרק לטיבול מעט, מותר. אין אוכלים **אגוז** (מכל הסוגים, כולל פיסטוק ובטנים [אגוז אדמה] [רמ"א ושו"ע הרב] - שאגוז בגימטריא חט[א] ומרבה ליחה והשתעלויות המפריעים בתפילה,

סיבה נוספת לאי אכילת אגוז, למרן החת"ס כיון שעל הפסוק בשיר השירים: "אל גינת אגוז ירדתי" דורשים חז"ל: "מה האגוז הזה אעפ"י שהוא מתגלגל במקום הלכלוך והרפש, קליפתו העבה משמרתו, כך ישראל אעפ"י שהם מתגלגלים בגלויות הם שומרים עצמם וכו'" - ואין ראוי להזכיר הגלויות בר"ה). אבל אגוזים טחונים בעוגה או תבשיל, שאינם נראים ורק טעמם מורגש - מותר לאכול (שו"ת באר משה ג, צ"ז ועוד). ויש שאינם אוכלים שעועית ושום, שאלו מרבים ליחות.

מאכלים חריפים: אף שמובא בתשובות הגאונים שיש שלא אכלו, הכרעת ערוה"ש שם, ג שאין להימנע מאכילתם. יש שאסרו אכילת ענבים בר"ה (מנהג הגר"א במעשה רב, משנ"ב תר, ד וכה"ח תקפ"ג, כ"א ולדעת הגר"ע יוסף זצ"ל אין לאכול ענבים שחורים דווקא. ויש שכן נהגו לאכול ענבים (מט"א תר, ו לקט יושר עמ' קכ"ט ובארחות רבנו ח"ב עמ' קע"ה שכן נהג מרן הסטייפלער זצ"ל).

"יעלה ויבוא" בברכת המזון

בכל סעודות החג אומרים במשך היומיים בכל ברכת המזון **"יעלה ויבוא..... ביום הזיכרון הזה וכו'" שכחו לומר "יעלה ויבוא": בלילה** - אם התחילו הברכה הרביעית, וכבר אמרו ה"א-ל" (משנ"ב קפ"ח, כ"ג) - חוזרים ומברכים ברכת המזון (תהילה לדוד, ישוע"י ובקצוה"ש בשם פסקי הסידור ובמנחת שלמה ב, נ"ח מפני שביליל ראש השנה, לכל הדעות אסור להתענות). **ובני ספרד** - אינם חוזרים על שכחת יעלה ויבוא בברכת המזון בראש השנה. **ביום** - אם התחיל ברכת הטוב והמטיב - אין חוזרים. בנות ונשים אינן חוזרות על שכחת יעלה ויבוא, בכל יום טוב כולל ראש השנה (פרט לליל הסדר שחייבות במצה מה"ת) מפני ששמחת יו"ט שלהן לאו דווקא באכילה (הגרע"א שו"ע או"ח קפ"ח ופסקים, א).

"הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה וכו' "

נוהגים לומר בברכת המזון: "הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה הזאת לטובה" ובסידור רב שבתאי הנוסח: "יחדש עלינו שנה טובה ומתוקה" ויש נוהגים לומר כן, בכל עשרת ימי תשובה (מט"א תר"כ, א) ויש אומרים אותו עד שמחת תורה (קצה המטה בהשמטות בשם זיכרון יהושע). ויש נוהגים, להוסיף גם כן: "הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב" כמו בכל יו"ט (מט"א שם).

הנהגות בימי ראש השנה

א. יש להיזהר יותר מכל השנה, מלכעוס בימים אלו, מלבד גודל האיסור תמיד, יש בשמירה על הרוגע והשמחה, לסימן טוב לכל השנה כולה. ואף אם ישב אדם בטעות על מקומו הקנוי לתפילה, אם לא נרמז, יש לשבת בתוך ד' אמות (לגר"ח נאה - 1.92 מטר) למקומו, וזה כאילו ישבנו במקומו. (משנ"ב תקפ"ג, ד חיי אדם קל"ט, ו ובן איש חי, נצבים). **השנה**, חובת "שמירת מרחק", להתרחק **עד 2 מטר**.

ב. נוהגים לסיים אמירת ספר תהלים פעמיים בר"ה – כנרמז "כפר" בגימטריא 300 פרקים) "לעמך ישראל". ואכן, יש המשתדלים לאומרם בכל עת שאפשר במשך היום והלילה. והיו מגדולי הדורות זי"ע שאמרו שעדיף לומר תהלים בר"ה מלימוד אחר. אכן, יש לציין, שהגאון מטשעבין זצ"ל ישב בראש השנה אה"צ, עם חתנו הגר"ש שניאורסון זצ"ל, ועסקו בסוגית "שור שנגח". ומפורסם שהאדמו"ר בעל ה"דברי חיים" זי"ע הסתגר בחדרו קודם התפילות והיה שקוע בספר קצות החושן, באמרו שהתורה היא התבלין וסם החיים הגדול ביותר כנגד הייצר הרע (כדאיתא בקידושין "אם פגע בך מנוול זה... משכהו לבית המדרש וכו'). וכמובן, הכול לפי מה שהאדם מרגיש.

ב. אף המקלים לעשן בשאר יו"ט, יזכרו, כי "יש לבעל נפש לפרוש בראש השנה מעישון סיגריות, אם לא שיש לו צורך גדול לרפואה (מטה אפרים, תקצ"ט וכן כתבו שע"ת תקי"א ומחזיק ברכה תקי"ז, א) ובשו"ת התעוררות תשובה או"ח, רכ"ה שאביו הכת"ס זצ"ל, הגם שבכל יו"ט לא נמנע מלעשן (ראה שו"ת כת"ס ס"ו) אבל בר"ה נמנע מחמת אימת הדין, וכן הזהיר האדמו"ר מהרי"ץ מלובביץ זצ"ל. והלוואי ויתקיים ביום ר"ה "וכל הרשעה כולה כעשן תכלה". כמובן שהמעשנים צריכים להיזהר בכמה וכמה דברים - כמפורט בספר "פיסקי תשובות" ח"ה עמ' שפ"ה).

ג. נכון לכל אחד לקבל על עצמו בימים הנוראים איזו הנהגה טובה או הידור במצווה מכאן ולהבא, איש לפי מעלתו (הגה"ק בעל ערוגת הבושם והגה"ק בעל אריה דבי עילאי זצ"ל ובמנהגי מהרש"ב מלובביץ זצ"ל).

שחרית יום ראשון של ראש השנה

נוהגים להשכים לבית הכנסת בראש השנה, שעיקר הדין בשלש שעות ראשונות של היום, והוא אחד מהימים שנהגו ישראל להשכים בהם (מטה משה תתקנ"ח ומטה אפרים תקפ"ד) ואכן, יש הנזהרים להיות ערים מעלות השחר - 5:05 (מט"א, כף החיים שם ובא"ח) על כן לדעת הגר"נ קרליץ זצ"ל מי שהתעורר לאחר עלות השחר - לא יחזור לישן. אמנם, לדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל אם נחוצה לו השינה ויש זמן מספיק לתפילה - יכול לכתחילה לחזור ולישן. וכן לדעת הגר"מ שטרנבוך שליט"א העיקר להיות ערים מהנץ - 6:18 הערה: למתפלל ביחידות, לדעת, שאין להתפלל מוסף ביחידות, בר"ה לפני תום 3 שעות של היום (9:28).

לבישת "קיטל"

נוהגים ללבוש בגד לבן ונקי לתפילה בראש השנה וביום הכפורים, וגם הוא בגד מתים ולב האדם נכנע על ידי כך (רמ"א תר"י, ד), לעניין לבישתו בשנה ראשונה אחר נישואין דעות שונות והמנהג, כשהחתן מעל גיל 20 ללבושו (ראה פסקי תשובות תר"י, ג). וכן לעניין אבל ר"ל חילוקי דעות אם ללבושו (משנ"ב שם, י"ח) והמנהג הפשוט ללבושו. (שו"ע הרב, ט קצור שולחן ערוך קל"א, ט"ז חיי אדם קמ"ד, ט"ז ולקוטי מהרי"ח).

יש לציין, שכאשר ה"קיטל" מיוחד רק לתפילה, אסור להיכנס בו לחדר שירותים, אלא להטיל מים, אבל המשמש גם לישיבה בסעודות ר"ה או קפטן ירושלמי לבן שלובשים כל היום - מותר להיכנס בו (משנ"ב שם, י"ח מט"א, י"ב כה"ח, ל"ז).

עמידה בעת פתיחת ארון הקודש

מנהג העולם לעמוד, כשפותחים את ארון הקודש במהלך התפילות, אולם אין זה חיוב מן הדין, שהרי ספרי התורה במקומם, שמקום שהוא למעלה מ 10 טפחים, כרשות אחרת, ועושים כן דרך כבוד, שחובת עמידה, דווקא כשמוליכים את הספר (ט"ז יו"ד רמ"ד, י"ג ושער הציון קמ"ו, י"ח). והגרי"ש אלישיב העיר, שאכן, אלו שמקומם ממש מול ארון הקודש - יש עניין שיעמדו, משום הידור לתורה (הליכות האיש עמ' ר"א).

עמידה בחזרת הש"ץ בשעה שאומרים פיוטים: כתב ה"דעת קדושים" (הובא בדעת תורה ק"ב, ד): שהאיסור לעבור כנגד המתפלל הוא רק בזמן שמתפלל תפילה שתקנו אנשי כנסת הגדולה ולא בזמן שמוסיף תחנונים. ומרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל מאז שראה דבריו, העתיקם בכתב ידו בסוף המחזור הישן שלו, והחל לשבת בעת אמירתם, למרות שהקפיד תמיד לעמוד בעת חזרת הש"ץ (כדברי הרמ"א קכ"ד, ד: "יש אומרים שכל העם יעמדו כשחוזר שליח הציבור התפילה"), ובוודאי, חלשים וזקנים - לא יתאמצו לעמוד.

הלל: אין אומרים הלל בראש השנה ויום כפורים (ש"ע תקפ"ד, א) "לפי שספרי חיים ומתים פתוחים ואין נאמר שירה, אף שאנו בטוחים שנצא זכאים, מכל מקום צריך להיות ירא וחרד מאימת הדין" (משנ"ב שם).

תקיעת שופר

אכילה ושתייה לפני התקיעות

אסור לאכול ולשתות לפני תקיעת שופר, כמו לפני כל מצווה שזמנה ביום, ומי שאין דעתו מיושבת עליו לשמוע התקיעות ולהתפלל עד שיטעם, יעשה קידוש ויאכל כזית מזונות וישתה מעט קפה או תה, בצנעה (מטה אפרים). אישה חלשה, יכולה לאכול לפני שמיעת התקיעות לכתחילה (קיצור שולחן ערוך, קכ"ט) והיינו אפילו בחלישות כל שהיא (קצור הלכות המועדים עמ' מ"ו) ופשוט שלאחר שחרית – **אסור** לאכול לפני קידוש.

הנחיות לקיום תקיעת שופר כהלכה

ילדים קטנים שטרם הגיעו לחינוך, מוטב שיעמדו ליד אימותיהם בעזרת הנשים בשעת התקיעות ולא יפריעו לאבותיהם ואחיהם לשמוע את התקיעות כדין. כיוון שהנשים אינן חייבות במצווה מעיקר הדין (משנ"ב תקפ"ב) עם זאת, גם הנשים אסורות להפסיק בדיבור באמצע שמיעת התקיעות, לפחות במשך תקיעות "דמיושב". ויש סוברים שקיבלו על עצמן מצוה זו כנדר, בשו"ת רע"א בהשמטות א כתב: "רוב נשים דידן מחמירות לעצמן וזהירות לקיים שופר והוזהר קיבלו עליהן" ובבן איש חי ניצבים י"ז: "אך רוב הנשים קבעו מצוה זו עליהן בתורת חיוב ובאות לבית הכנסת לשמוע קול שופר". ומכל מקום, איש שאינו שומע כדין – ביטל מצות היום.

נשים העומדות בסמוך לבית הכנסת או אפילו בביתן, ושומעות התקיעות ומכוונות לצאת – יוצאות ידי חובה, שהתקוע בבית הכנסת מכוון להוציא כל השומע תקיעותיו (ש"ע תקפ"ט, ט ומ"ב ט"ז) **השומעים תקיעות,** מבית הכנסת הנמצא בתוך **מרתף** והחלונות בסמוך לקרקע – ספק אם יוצאים, ועדיף להיכנס לבית הכנסת, כי בחוץ שומעים קול "הברה" כהד, ולא קול תקיעה (באור הלכה תקפ"ז).

המאחרים לביהכ"נ לשמיעת התקיעות, וכבר נאמרו ברכות התקיעה, בני ספרד ואשכנז ובנות אשכנז רשאים לברך בזריזות לעצמם, לא יספיקו לברך, יקשיבו לתקיעות, ויברכו הברכות, בזריזות, בין סדר לסדר. ואישה **בת ספרד** – אסורה לברך לעצמה, ברכות התקיעה.

המתפללים ביחידות

התוקעים לעצמם או באים לתקוע להם, לכתחילה, לא יתקעו להם עד שיעברו ג' שעות מעלות השחר – משום שבשעות אלו מידת הדין גוברת. ואין נכון לתקוע אז (משנ"ב תקפ"ט, י"א ותקצ"א, ט"ו). וכן כנ"ל לא יעמדו לתפילת מוסף, בטרם חלפו שלש שעות זמניות של היום - **9:28** (ש"ע תקצ"א, ח ומשנ"ב).

אין תוקעים ביחידות, את התקיעות שעל סדר הברכות שבתפילת מוסף אלא רק תקיעות "דמיושב" הראשונות (ש"ע תקצ"ב, ב ומשנ"ב). מכל מקום, יחיד שלא שמע את כל התקיעות בציבור, הנהוג, שבמידת האפשר, משלים לעצמו שמיעת מאה קולות, אף שמהדין די לו בשלושים קולות בלבד (מ"ב תקצ"ו, ב).

תפילת מוסף

אף שנחלקו הפוסקים אם חייבות הנשים בתפילת מוסף של שבת ויום טוב. מכל מקום, בתפילת מוסף של ראש השנה ויום הכיפורים ודאי חייבות (שו"ת התעוררות תשובה ג, ס"ו ושו"ת יביע אומר ב, ו) שאין אלא בקשות רחמים. **הערה:** בתפילת לחש, כשאומרים עלינו לשבח, **יש לכרוע** כמו שכורעים כל יום באמירת עלינו לשבח, שהרי הביא המשנ"ב בסי' קל"ב, ט שמי שאינו כורע נראה ככופר במה שאומר (כן אמר הגרא"י זלזניק זצ"ל ליד"נ יבדלח"ט הרה"ג אליעזר שטרנפלד שליט"א). **סוף** זמן תפילת מוסף לכתחילה - **1:39**.

שינה

נהגו שלא לישון במשך היום, ביום הראשון של ר"ה עפ"י דברי הירושלמי "מאן דדמיך בריש שתא – דמיך מזליה" [הישן בראש השנה, ישן מזלו] **העייף מן התפילות** ואינו מסוגל לומר תהילים ואינו מסוגל ללמוד, מותר לישון אחרי חצות היום (**12:37**) שכך נהג האריז"ל. ואף שכתב במטה אפרים: "הלוואי ונתקן בהקיץ מה שתיקן האריז"ל בשינה" ... מכל מקום הולך בטל - כישן.

אמירת ה"תשליך"

נהגו לאומרו ליד ים, נחל או מעין [אפילו יבשו מימיו - כף החיים] או ליד אוצר של מקווה טהרה. ואמירתו ליד "אקווריום" שאינו קבוע בקיר או בקרקע - לדעת הגר"ש אלישיב זצ"ל "דברים בטלים". **ראוי בכל קהילה**, שהנשים תלכנה לומר תפילת ה"תשליך" בנפרד מן האנשים. וכתבו הפוסקים, שבמקום שהולכים יחד או אומרים בתערובת עדיף שלא יאמרו תשליך כלל (ערוה"ש תקפ"ג, ד) ובמטה אפרים תקצ"ח באלף המגן: "ויש לבטל המנהג שהנשים הולכות ל"תשליך" כי באים על ידי זה לערבוביה, ואוי לעיניים שכך רואים ביום הקדוש הזה, ודבר זה תלוי על פרנסי העיר להשגיח על זה". ויש לשבח מקומות בהם קבעו זמן מיוחד לגברים וזמן לנשים.

לקראת ליל שני של ר"ה

יש להמתין בסבלנות עד לצאת הכוכבים – **7:31** ולא להכין דבר מהיום הראשון - ליום השני, לא לקצוץ ולהכין סלטים, לא להדיח כלים ולערוך את השולחן ואף לא להחליף בגדים לצורך הלילה אם כבר סמוך ללילה. יש אומרים שאף אין להוציא חלות או מאכלים מהקפאה בטרם צאת הכוכבים. ועל כן המעוניינים יכולים להוציאם לקראת סעודת היום שאין ניכר שמכינים ליום הבא, ואז יישארו לערב.

ניקוי הבית

אסור להדיח ריצפת חדר שלם בשבת ויו"ט אף לא בשפיכת מים וחומר נוזלי (בלא סמרטוט) וגריפתם במגב. אכן, אם ישנו כתם מקומי – מותר לנקות באותו מקום בלבד כנ"ל. ובור ניקוז שברצפה שיש לו מכסה אין לפתחו אלא כשיש לו בית אחיזה. (שו"ע ש"ח, י). וכשיש בראש הפתח רשת - גורפים כרגיל.

רחיצה ביום טוב

אף שביום טוב, ניתן להשתמש במכשירים לחימום מים הפועלים מעצמם (בוילר חשמלי מופעל בשעון שבת, דוד שמש) פרט למכשיר "יונקרס" מחמם-מהיר ע"י להבת גז, המופעל עם פתיחת ברז המים החמים, שלפני כל שבת ויו"ט חובה לנתקו. מכל מקום, גם ביום טוב אין לרחוץ את רוב הגוף בבת אחת (ובשימוש בידית ה"טוש" במקלחת, נחשב תמיד כמיעוט הגוף – דעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל).

אין להשתמש אלא בסבון נוזלי ולהיזהר מסחיטת שיער. היינו, שמותר רק ל"טפח", דהיינו, להצמיד את המגבת לשיער, והמים היוצאים, נספגים מיד במגבת, ולדברי "בן איש חי", יש לכרוך את המגבת סביב השער כטורבן. ובכל אופן, אין למשוך את המים מן השער כלפי חוץ [יש לגברים להיזהר בכך גם כן, בשיער הזקן והפאות, בכל שבת ויו"ט]. ויש להיזהר שלא לבוא לידי סחיטת המגבת, או תלייתה לייבוש במקום ובדרך שתולים ביום חול.

סעודת ליל שני של ר"ה

כשעומדים להתחיל בסעודת החג, מדליקים את הנרות [בהעברת אש] בסמוך לקידוש, מברכים "להדליק נר של יום טוב" [מנהג חב"ד - "נר של יום הזיכרון"], המברכות שהחיינו בנר, נהגו להניח על השולחן פרי חדש, או לבושים בגד חדש אם יש, ומכוונים גם עליהם, בשעת אמירת ה"שהחיינו" בהדלקה ובקידוש.

[האפשרויות לפרי חדש בעונה זו: תמרים - טריים, הנמכרים באשכולות, בצבע צהוב (אפשרי להקפיאם, ונעשים ממש ממתק). רימון - במידה וטרם אכלו ממנו בעונה זו, ורק הניחוהו על השולחן בלילה הראשון, לצורך אמירת ה"יהי רצון" ומיד הוציאוהו, ולא עמד שם כשברכו "שהחיינו". מנדרינות - כשהן כבר בשלות ואינן חמצמצות. חבוש - מבושל. אין פרי או בגד חדש, מכל מקום, אומרים שהחיינו בנרות ובקידוש. ויש לדעת, שכשיש פרי חדש יש לכוון ב"שהחיינו", בעיקר על קדושת היום השני (ש"שתי קדושות הן") ולא רק על הפרי, כיוונו מחוסר ידיעה, רק על הפרי, בדיעבד, יצאו ידי חובה (מנחת שלמה א, כ).

מיד לאחר הקידוש

לפני נטילת ידיים, טועמים מן הפרי החדש, בברכת הפרי, כדי **להסמיר את אכילתו** לברכת ה"שהחיינו" – מחצית השקל ומטה אפרים ת"ר, ו. ואם אוכלים ממנו "כזית", מתחייבים ב"ברכה אחרונה" והנכון, שבשעה שמברכים "העץ" על הפרי, יכוונו להוציא בברכה גם פירות או ליפתן שיאכלו בסוף הסעודה לקינוח, ואז אפילו

אכלו מהפרי יותר מ"כזית" - אינם מתחייבים בברכה אחרונה (ספר שש"כ מ"ז, הערה רכ"ב עפ"י משנ"ב קע"ו, ב וארחות רבנו שכן נהג הגר"ק זצ"ל).

הערה: אין להפסיק בדברים שאינם מעניין אכילת הפרי, בין הקידוש לבין אכילת הפרי, **ובכלל זה**, הנשים שברכו "שהחיינו" בהדלקת הנר, וכיוונו גם על הפרי החדש. ואכן, מורנו הגרש"ז אויערבך זצ"ל, הכריז בביתו בליל שני של ר"ה, לפני הדלקת הנר, שכל המסובים יימנעו מלדבר בדברים אחרים, עד לאחר טעימת הפרי. והיינו, לאוכלים מהפרי החדש, ולדעתו אין חובה לאכול מהפרי החדש רק למקדש (הליכות שלמה ר"ה).

יש שאוכלים ה"סימנים" **גם בלילה השני** (שע"ת תקפ"ג בשם א"ר, כמנהג החת"ס ומהר"ם אש, ראה מועדים וזמנים א, עמ' ק"ו), ובן איש חי נהג לאכול ה"סימנים" כשהיו לו – גם בסעודות היום, וכן הוא במט"א תקצ"ז, ה. וכן נהג הגר"ש אלישיב זצ"ל לאוכלם בשני הלילות ובשני הימים, שביום עיקר הדין, וצריך לסימנא טבא".

מוצאי החג: ירושלים - 7:31 אזור המרכז והצפון - 7:33 והדרום - 7:32 רבנו תם - 7:50

הבדלה: בברכת הגפן וברכת המבדיל (בלא נר ובשמים). שכחו להבדיל, מבדילים למחרת עד השקיעה

"צום גדליה" - יום חמישי ג' תשרי תשפ"ב

רמב"ם תעניות פ"ה: "יש ימים שכל ישראל מתענים בהם, מפני הצרות שאירעו בהם, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה וכו' ובזיכרון דברים אלו נשוב להיטיב"

תחילת הצום: עלות השחר, לבני אשכנז - 4:48 לבני ספרד - 5:06

המעוניינים לקום לאכול קודם עלות השחר צריכים לעשות תנאי לפני הליכתם לישון, במוצאי ר"ה - "איני מקבל עלי התענית עד עלות השחר". לענין **שתיה**: **בני אשכנז**, הרגיל לשתות, או הצמא, רשאי בדיעבד לשתות, אף אם לא התנה (משנ"ב) **בני ספרד**, מלשון השו"ע משמע, שהתנאי מעכב אף לענין שתייה. מותר להתחיל באכילת פת עד חצי שעה לפני עלות השחר, ותוך החצי שעה אין לסעוד יותר מ"כביצה" פת (56 גרם). **התחיל לאכול לפני החצי שעה** - מותר להמשיך עד עלות השחר (משנ"ב פ"ט, כ"ז).

לבנות ונשים אין איסור, לאכול בחצי שעה שלפני עלות השחר - דעת הגרש"ז א זצ"ל - בספר משנת אברהם. **חולים תשושי כוח וזקנים** שלדעת רופא הצום עלול להזיק לבריאותם, לא יתענו, ובכלל זה, **מעוברות** (לאחר 40 יום להריון) **מניקות** עד 24 חודשים אחר הלידה אפילו הפסיקו להניק, וכן **מפלת** כמניקה (שו"ע תקנא מ"ב, ג כה"ח ודעת תורה שם).

הערה: כל שאינו צם: אוכל מהבוקר בצנעה אך לא בשר ויין ושאר מעדנים. **קטנים** - אינם צמים, ואוכלים כל שלקיום גופם. אך אין לתת בידם ממתקים, אא"כ לקחום בעצמם (ברכי יוסף).

שטיפת הפה: מותרת לאסטניסט (רגיש) אפילו עם משחה, ויש לפלוט הכול. ולגר"ע יוסף זצ"ל יש להימנע מלהכניס לפה בבת אחת רביעית מים (86 סמ"ק), ויש לפלוט הכול.

בליעת תרופות: מותרת, לגרש"ז אויערבך זצ"ל אפילו עם מים הנצרכים לכך, לגר"ע יוסף זצ"ל עדיף בלא מים, לדעת בעל שו"ת ציץ אליעזר, יש לפגמם, כגון עם תמצית תה סמיכה. ושמעתי מהגר"ש אלישיב זצ"ל שדי לפורר קצת מהכדור למים

נגיעה במאכלים ביום הצום: לדעת פרי מגדים מש"ז תריב עפ"י הט"ז אין לגעת במאכלים שלא לצורך, שמא יבוא לאכול".

הטועה ואכל או שתה - ימשיך בתענית ואין צריך להתענות יום אחר. ולמשנ"ב אף אומר עננו (משנ"ב תקס"ח, ג) ומסתבר שאף עולה לתורה במנחה. **טעה וברך על מאכל** - בשדי חמד (בשם נחפה בכסף) שב ואל תעשה (ויאמר בשכמל") ויש אומרים שבצום דרבנן עדיף שיטעם מעט, שלתשובת הרמב"ם, ברכה לבטלה איסור לא תישא וגו' והצום מדרבנן.

רחיצה - אין לרחוץ כל הגוף בחמים דרך תענוג. אלא רק פניו ידיו ורגליו (פמ"ג ושעה"צ תק"נ, ח).

אמירת עננו - **בני ספרד** - בשחרית ומנחה **בני אשכנז** - רק במנחה. **השוכח עננו** - אינו חוזר ויכול להשלים באלוקי נצור וכו' העומד לסיים התענית אחרי מנחה, רשאי לומר עננו כל עוד צם, ולבני אשכנז בשינוי: "ביום צום התענית הזה". אומרים **"אבינו מלכנו"** בשחרית ומנחה אפילו כשאין צמים.

חצות היום – 12:36 זמן מנחה גדולה – 1:08 סיום הצום – 7:11 ויש נוהגים – 7:19

"כה אמר ד' צבא' צום השביעי (תשרי) וגו' יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה לימים טובים ולמועדים והאמת והשלום אהבו" (זכריה ח, י"ט).

ירקות בקדושת שביעית

ירקות שנלקטו מן הגינות והשדות **מיום ג' בתשרי** (צום גדליה) יש בהם **"קדושת שביעית"** ולנוהגים **"קדושת שביעית"** גם בגידולי נוכרים - עליהם לנהוג בהם בקדושה - כמפורט, לעיל עמ' 11-12 .

אלו סוגי הירקות המגיעים לשווקים ולחנויות מלמחרת ראש השנה ויש בהם **"קדושת שביעית"**

אבטיח [שאינו מהערבה], אננס [שאינו מיבוא], אפונה בתרמיל, בטטה, בננה, במיה, בצל ירוק, ברוקלי, גמבה, דלורית ודלעת [אמנם עפ"י רוב נאספת לפני ראש השנה], חזרת, חסה, חציל [שאינו מהערבה], כוסברה, כרוב אדום לבן וסיני, כרובית, כרפס [סלרי ושורש], כרתי [לוק], לפת מלון [שאינו מהערבה], מלפפון, סלק אדום ועלים, עגבנייה, פול תרמילים, פטרוזיליה [גם שורש], פלפל ירוק [שאינו מהערבה] וחרیف, פלפל אדום חריף ופפריקה [חדשים], צנון, צנונית, קולרבי, קישוא, שומר ושמיר, שעועית תרמיל, ותדר

עשרת ימי תשובה

"דרשו ד' בהימצאו, קראוהו בהיותו קרוב" (ישעי' נ"ה, ו)

"אמר רבה... אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים" (גמ' ר"ה ע"ה ע"ח ע"א) ימים בהם שערי שמים פתוחים, והקב"ה קורא לכולנו: "שובו אלי ואשובה אליכם, פתחו לי פתח כחודה של מחט... ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם". "שלש תפילות נשמעות: תפילת יחיד בדמעות בכל יום, תפילת יחיד בין ראש השנה ליום הכיפורים ותפילת ציבור בכל יום (הג"ה אלפסי זצ"ל בתפארת שמואל לברכות פ"ג).

עוברים מעבודת הכלל לעבודת הפרט: א. תשובה תפילה וצדקה ב. פיוסים ג. כפרות.

שינויים בתפילה

א. "המלך הקדוש": הטועה ואמר הא-ל הקדוש: אם נזכר תוך כדי דיבור ולא התחיל אתה חונן וכו' – חוזר ומתקן. נזכר לאחר מכן, או התחיל אתה חונן וכו' – חוזר לראש התפילה. ואינו אומר שוב ד' שפתי וגו' (משנ"ב קי"ד, כ"א). ואפילו ספק אמר – חוזר (כי אין שייך "להרגיל לשונו בעשרה ימים וגם אי אפשר לומר החתימה בשם ומלכות).

ב. "המלך המשפט": הטועה, לבני אשכנז – תוך כדי דיבור, חוזר ומתקן. לאחר מכן – אינו חוזר (סוף סוף אמר "מלך" ואמר "משפט") לבני ספרד ולדעת שו"ע הרב, נזכר עד יהיו לרצון וגו' (השני) חוזר להשיבה שופטינו וכו' עקר רגליו – יחזור על תפילת עמידה בנדבה. יש לציין שיש מפוסקי ספרד שלדעתם, ממשיך בתפילתו (בן איש חי (פר' נצבים, י"ט) והכף החיים (רס"י קי"ח), וביארו שכיון שרבו הדעות בזה - ספק ברכות להקל, אפי' נגד מרן ואין חוזר. ויעוין גם בשו"ת אור לציון (ח"ד פ"ו אות ד) שכתב כן, ולדבריו, לאחר שיסיים תפילתו יחזור ויתפלל בתנאי שאם אינו צריך תהא נדבה.

ג. "זכרנו לחיים וכו' בספר חיים וכו'": מתקנת הגאונים, ואין חוזרים בשביל טעות בדבר שאינו נזכר בתלמוד אא"כ נזכרים בטרם חתימת הברכה, חוזרים לבקשה. השוכח זכרנו לחיים וכו' וכבר חתם מגן אברהם יבקש בשומע תפילה זכרנו וכו' (שאיין בקשה גדולה מזו בימים אלו) – בן איש חי, ניצבים.

הערה: "ברית כרותה לשפתיים" – יש לדייק לומר זכרנו לחיים - בשווא תחת ה"ל" (טור בשם מהר"ם מרוטנבורג). האומר לחיים – בפתח (ח"ו לא חיים) בוודאי מתכוון לחיי הנצח-חיי עוה"ב (ר"י מעמדין).

ד. "אבינו מלכנו": אומרים שחרית ומנחה (גם ביחידות – דע"ת תקפד, א). **בני אשכנז** – פרט למנחה בערב שבת, ובשבת ובערב יום כיפור בשחרית ומנחה. **בני ספרד** – אומרים בכל יום כולל שבת, ובשבת, בדילוג "אבינו מלכנו חטאנו לפניך". ה. יש אומרים במשך כל עשרת ימי תשובה בברכת המזון: "הרחמן הוא יחדש עלינו שנה טובה"

הידורים ויתר הקפדה במצוות

קיצור שו"ע ק"ל, ב: "ראוי לאדם שיתנהג בימים אלו גם בחומרות שאינו נוהג בהם כל השנה, כי גם אנו מבקשים מאת השי"ת שיתנהג עמנו בחסידות..." **דוגמאות:** בדיקת מזוזות, הכנות לסוכות, אמירת ברכת המזון ק"ש שעל המיטה ואשר יצר – מתוך הנוסח, זהירות מפת עכו"ם, יותר תהילים, יותר צדקה ותיקון המידות והמעשים. (הידור וחומרה – אין זה מחייב בתורת נדר לכל השנה – ב"י וערוה"ש תר"ג).

פיוסים

שולחן ערוך או"ח תרו א: "עבירות שבין אדם לחברו אין יוה"כ מכפר עד שירצה חברו ואפילו לא הקניטו אלא בדברים צריך לפייסו". ומי שאינו מעביר שנאה – אין תפילתו נשמעת. (א"ר ומט"א) וכל אדם צריך לבקש מחילה מהוריו, אחיו ואחיותיו, מאשתו, ואישה מבעלה, ומרביתו חבריו ושכניו – שמא פגע או צערם. והם מצדם יאמרו שמוחלים. (בן איש חי וילך).

עיקרי דיני פיוס

- א. מנהג העולם שהולכים רק לאוהביהם בעיו"כ לבקש מחילה ועפ"י רוב אינו לצורך... ואלו שעושים מהטפל עיקר, כופרים בעיקר המחילה... ושמא יתעוררו אוהביו שפגע בהם... ורע עלי המעשה" (יוסף אומץ).
- ב. עדיף לבקש בעצמו, כי מודה ועוזב ירוחם (א"ר והחיד"א) מבקשים עד שלש פעמים גם בעזרת אחרים.
- ג. "והמבקש מחילה מרבים בכלל (מודעה, רמקול...) אינו יוצא אם יודע שפגע באיזה יחיד בפרט" (משנ"ב).
- ד. אין לבקש מחילה, באקראי, על רגל אחת, במפגש מיקרי בסופרמרקט, רכבת קלה, ברמזור.
- ה. "בשעת בקשת המחילה אם נתגנה חברו בפני אחרים צריך לפרט מה שחטא לחברו, (החפץ חיים כלל ה, י"ב) אכן כשיודע שחברו יצטער ויתבייש מזה כשיפרט החטא, אזי לא יפרט, אלא יבקש מחילה כללית, אם פגע בדבר מה מבלי לפרט" (בשם ר"י מסלנט מועדים וזמנים א, נד).
- ו. לא יהא אדם אכזרי שלא למחול, שכל המעביר על מידותיו מעבירים לו... מידה כנגד מידה ומן השמים מוחלים גם לו. אלא אם כן, אין הבקשה אמתית. תלמיד לרב וילדים להורים צריכים לבקש אפילו מאה פעמים.
- ז. המבקש יאמר הנני מבקש סליחה ממך ד' ומפלוני... (א"ר).

כפרות

א. שולחן ערוך תר"ה, א: מה שנוהגים לעשות כפרה בערב יום כפורים לשחוט תרנגול וכו' יש למנוע המנהג. (משום דרכי אמורי, ונראה כאילו מקריבים קורבנות בזמן הזה) רמ"א: ויש מהגאונים שכתבו מנהג זה וכו' וכן נוהגים בכל מדינות אלו ואין לשנות. וכן נוהג כיום בכל העדות (כף החיים שם, ח). **ב. העושים בכסף:** אם עושים גם לאחרים יעשו תחילה לעצמם ואח"כ לאחרים, בסכום כל שהוא, במזומן, לא בצ'ק ובוודאי לא בכרטיס אשראי. מניחים הכסף במפית ומסובבים מעל הראש ואומרים: "זה הכסף ילך לצדקה וכו'" ואין לפדות בכסף מעשר (משנ"ב ובאר היטב), והכסף ילך לצדקה לעניים דווקא. **ג. העושים בבעלי חיים:** דווקא בכאלו שאין מקריבים על המזבח. ואפשרי גם בדגים (מ"ב בשם הלבוש).

פרטי דינים לנוהגים בבעלי חיים

א. לוקחים לכל אחד מבני הבית תרנגול לזכר ותרנגולת לנקבה (אריז"ל) כשאין היד משגת אפשר בתרנגול אחד לכל הבנים ובתרנגולת לכל הנקבות. (שו"ע הרב, ג) ובגמר הכפרה לא יאמרו "נפש תחת נפש". איש שעשה בתרנגולת ואשה בתרנגול – יצאו בדיעבד. (א"ר מבוטשאטש תנינא, תרה) **ב** למעוברת לוקחים גם תרנגול אולי תלד זכר, למשנ"ב – שתי תרנגולות ותרנגול אחד. לאריז"ל – שלש נקבות ושני זכרים. ועושים הכול על ראשה בלבד. **ג** אולטרה סאונד – נאמן (שו"ת קנה בושם ב, כ שלא כדעת מנחת יצחק) – ולוקחים כפי שהורה הסורק. ה. מעוברת שטרם מלאו מ' ימים להריונה – צריכה כפרה רק לעצמה.

(הגרי"ש אלישיב והגר"ש וואזנר זצ"ל) ו. עדיף לתת לעני שווי הכפרה ולא את העוף עצמו. הערה: מי שלא עשה כפרות בעשיית יכול להשלים בהושענא רבה. (שו"ת שארית שמחה, ח).

שבת "שובה" - פרשת "וילך"

הדלקת הנרות: ירושלים - 5:16 מרכז - 6:31 צפון - 6:24 ודרום - 6:36

בני אשכנז - אינם אומרים "אבינו מלכנו" אף לא במנחה של ערב שבת. **בני ספרד** - אומרים, בדילוג "אבינו מלכנו חטאנו לפניך". **בברכת "מעין שבע"** יש לומר "המלך הקדוש" במקום "הא-ל הקדוש". ש"ץ שטעה ואמר בטעות "הא-ל", הכרעת רבים מהפוסקים שמספק - **אין לחזור** (אלף המגן, י"ז בשם הפמ"ג סידור דה"ח נשמת אדם ופתי"ש בשם הפר"ח וכן הוא בלוח א"י להגרי"מ"ט). אכן, אם נזכר בטרם הזכיר שם ד' בחתימת הברכה - חוזר ואומר כהוגן, אף שיחזור על כמה "שמות" הנאמרים בברכה (משנ"ב תקפ"ב, ט"ז). ההפטר: **"שובה ישראל"** (הושע י"ד) מוסיפים "מי א-ל כמוך" (מיכה ז י"ח-כ) ואשכנזים מוסיפים גם "וד' נתן וי"א תקעו שופר (יואל ב, י"א או ט"ו-ט"ז).

צאת השבת: ירושלים - 7:27 מרכז - 7:29 צפון ודרום - 7:28 רבנו תם - 8:07

במוצאי שבת: בני **אשכנז** - אינם אומרים "ויהי נועם וגו'" ובני **ספרד** - אומרים.

"היום הקדוש" - יום הכיפורים תשפ"ב

הורה לנו הבורא יתברך בתורתו: "והייתה לכם לחוקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשותיכם וגו'" והבטיחנו: "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם, לפני ד' תטהרו" (ויקרא ט"ז, כ"ט). אבינו מלכנו האב הרחמן, ברוב רחמיו וחסדיו יאמר לעמו "סלחתי כדברך", אך מזכיר לכולנו האדמו"ר מקוצק זי"ע: אמנם כן, "ביום הזה יכפר", אולם עלינו מוטל: **"עליכם לטהר אתכם"**! לפני ד' **תטהרו**!

ערב יום הכפורים, יום רביעי ט' תשרי

אסור בתענית (אפילו תענית חלום), אין אומרים **תחנון** ואין אומרים מזמור **למנצח** יענך וגו'. בסליחות מתוודים רק פעם אחת **ובני אשכנז** - אין אומרים מזמור לתודה, ואין אומרים אבינו מלכנו וכו' לא בשחרית ולא במנחה. **בני ספרד** אומרים בכל התפילות אבינו מלכנו. מצות אכילה ושתייה: כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי (ברכות ה ע"א). ולכן מצוה לאכול בערב יום הכפורים ולהרבות בסעודה ובשתייה (שו"ע תרד, א ומשנ"ב). **לרש"י** - הכנה למצווה חלק מהמצווה, על כן המצווה מן הבוקר, ולא כבר מהלילה (באור הגר"א ויד אפרים) ומצות אכילה אפילו למי שאינו מתענה רק לשיעורין, משום שהוא זקוק בוודאי להכנה רבה. ובאלף המגן תקמ"ד בשם השדי חמד, שאף חולה מסוכן ר"ל שאוכל כדרכו ביוה"כ, גם הוא במצוות אכילה בערב יוה"כ. **לרא"ש** (יומא פח) - להראות חיבתו של הקב"ה, כמלך שגזר על ילד שעשועיו להתענות יום אחד, ולפני כן, האכילו והשקו. **לרבנו יונה** (שער שביעי אות ח) - להראות שמחתנו בהגיע יום כפרתנו.

הערה: נשים גם כן במצוות אכילה בערב יוה"כ, אף שהיא הזמן גרמא, כיון שהיא הכנה לתענית - "כל נפש וגו'". ויולדת וקטנות שאינן צמות - אינן במצווה. (כת"ס). **החיוב והקיום:** יש לאכול סעודה אחת נוספת בפת, בנוסף לסעודה המפסקת, ויש להרבות פי 2 ממה שאוכלים ביום אחר (סדור הרב ובכה"ח בשם פ"ח), ומנהג לאכול (בנוספת) דג, עפ"י מעשה המובא בטור סי' תרח ואין לאכול בשר בקר, שום, ביצים ומאכלי חלב חמים (זולת קפה או תה בחלב) ולא יין ישן - כל היום. (משנ"ב תרח, ט"ז ומט"א). המנהג לאכול אף את הסעודה הראשונה (הנוספת למפסקת) כדרך סעודת יום טוב, בפריסת מפה ונרות דולקים וכו' (אורחות חיים תרד, ד וקצה המטה תרה, ל"ז עפ"י תניא רבתי).

הערה: השדי חמד מסתפק אם חייבים באכילת פת, ובמנחת חינוך, ש"ג. שאין צריך שלא נאמר סעודה, אלא "כל האוכל ושותה", ויש נוהגים עפ"י הקבלה בשבע סעודות, מכל מקום יש להשתדל להיות במצב אכילה ושתיה במשך כל היום. (כת"ס, קיד) ומהרי"ל דיסקין אכל צימוקים כל היום.

טבילה וטהרה

נוהגים לטבול במקווה בערב יום הכפורים (טור או"ח, תר"ו) משום טהרה מטומאה (רמ"א שם, א) או משום תשובה (מג"א, שם). מדקדקים בטבילה זו משום חציצה, על כן, יש לקצוץ הציפורניים, ולנקות מתחתן, ולהתרחץ בחמים ולצחצח שיניים. יש מעדות החסידים שגם נשים ובנות טובלות לטהרה לקראת היום הקדוש והגדול "ע יוסף זצ"ל הסתייג מטבילת בנות רווקות, עפ"י דברי הריב"ש, ואף לא בערב יום הכיפורים.

מי שאין באפשרותו לטבול: ישפוך על עצמו ט' קבין מים שאובים (רמ"א ומשנ"ב שם) היינו: לדעת הגר"ח - 12.5 ליטר. ויש שכתבו, שאפשר לסמוך על עמידה תחת זרם המקלחת, כשהמים יורדים על ראשו, ושתי ידי מול לבו ברפיון, במשך כ 3 דקות רצופות, ובכוונה לטהרה לקראת היום הקדוש (שו"ת מנח"י ד, כ"א) ויש להקפיד שהמים יזרמו בזרימה חזקה (שו"ת שבט הלוי א, כ"ד).

תפילת מנחה – זמן מנחה גדולה: 1:05

תיקנו חכמים להתפלל מנחה בערב יו"כ לפני סעודה המפסקת עם וידוי מלא ואף הנשים צריכות להתוודות בתפילת מנחה לפני הסעודה המפסקת, שאף הן מחויבות בעשרה וידוים במשך יום הכפורים. (ספר החינוך מצוה שסד: "ונוהגת מצוה זו בזכרים ובנקבות"). ואף החלש שאינו מסוגל להתפלל, לא יפחות מלומר 10 פעמים וידוי במשך יו"כ (מהרי"ל).

וידוי נאמר בעמידה ("ויעמדו העם ויתוודו" – נחמיה ט') אא"כ זקן או חלוש, רשאים לשבת בעיקר בווידיים שבחזרת הש"ץ. ובשו"ע תרז, צ ב: שאין חובה לפרט חטאים אישיים. והרוצה לפרט, רשאי, ולרמב"ם הוא משובח. אבל רק בלחש ולא בקול שנאמר: "אשרי נשוי פשע כסוי חטאה" (תהילים ט"ז), והמתבייש מוחלים לו מיד. **הכאה על הלב** באמירת הווידי אינה מעכבת. אלא שנהגו, לזכור כי הלב חומד וכו' וממנו היצרים והתאוות. וטוב לקפוץ ידו כשהאגודל מכוסה באצבעות (חיד"א מה"פלא יועץ"). ויזהר שלא יכה על לב חברו. (הגר"א דסלר זצ"ל). השוכח וידוי באחת התפילות וסיים, אינו חוזר על התפילה ואומר רק הווידי. (דעת מרן הגרש"ז איערבך זצ"ל במחזור המפורש).

סעודה מפסקת

סעודה חגיגית בהתרוממות והתרגשות (גילו ברעדה). מטבילים המוציא בדבש ויש בסוכר ויש אף במלח. אוכלים מאכלים קלים: לא דג, בשר שמן, ביצה, ולא שומשום, חמוצים, וחריפים (שום) ולא משקאות משכרים. **המסיימים את הסעודה** המפסקת אחרי פלג המנחה – 5:28 לפני ברכת המזון, יתנו בפה או בלב שטרם נכנסים לתענית, לגר"ע יוסף זצ"ל אם לא קיבלו הצום בפה או בלב – מותר עדיין לאכול. ואף מי שלא התנה מותר בשטיפת הפה. (מקראי קודש ע"פ מהרי"ל דיסקין זצ"ל).

הטמנה מערב יום כפור

בני אשכנז אסורים, להטמין מערב יו"כ למוצאו, פרט לצורך יולדת, חולה או קטנים (משנ"ב) ואם משאירים עבור הנ"ל, מותר להוסיף גם לצורך הבריאים. ובפרט לחלשים הצריכים לאכול מיד אחרי הצום או הזקוקים מיד לשתייה חמה וכדומה (חת"ס לשבת מ) הטמינו עבור גדולים – מותר לאכול במוצאי הצום מיד, ואין צריך להמתין בכדי שיעשו. **לבני ספרד** - מותרת ההטמנה לכתחילה גם עבור גדולים בריאים.

תוספת יום הכפורים

מצוה להוסיף מחול על הקודש ולקבל קדושת יו"כ לפני שקיעת החמה (6:49), על כן מהראוי לקבל מזמן הדלקת הנרות ועכ"פ לכל המאוחר כ: 5 - 10 דקות לפני השקיעה.

הדלקת הנרות

בירושלים – 6:09 אזור המרכז - 6:25 בצפון - 6:18 ובדרום - 6:29

פורסים מפה על השולחנות ולובשים בגדי לבן ולא מתקשטים בתכשיטי זהב של שבת ויו"ט (כולל שעון) פרט לטבעת או עגילים הרגילים תמיד להיות על הגוף. מכינים נר נשמה שיידלק כל יוה"כ לצורך הבדלה. ואם צריך, נר לנפטרים.

הברכה: "להדליק נר של יום הכיפורים". טעמה וברכה "של שבת" ועבר תוך כדי דיבור – יצאה. (שו"ת מהר"ם בריסק, ב, מד) יש המברכות שהחיינו בהדלקה, ואזי לא תברכנה בביהכ"נ אלא רק תשמענה מהש"ץ ותענינה אמן. בעת הדלקת הנרות צריכה אישה להיות מוכנה לקבל קדושת יוה"כ עם נעלי יוה"כ וכו'.

יש להשתדל להגיע לביהכ"נ לזמן אמירת כל נדרי **בעוד יום**, שאין מתירים נדרים בשבת ויו"ט, בפרט מי שעדיין לא עשה התרת נדרים, ואומרים מילה במילה עם הש"ץ. הנשים, ואף הגברים שקיבלו עליהם קדושת היום ב"הדלקת הנרות" או ב"תפילה זכה", מכל מקום מתירים הנדרים ב"כל נדרי", כיון שנחשב כאילו התנו שקיבלו קדושת היום פרט ל"התרת הנדרים" באמירת "כל נדרי" (מנחת שלמה, נדרים כ"ג, ב עמ' קנ"א).

ברכת הילדים

לפני כניסת יום הכפורים נהוג לקבל ברכת ההורים ולבקש מחילה אם פגעו בכבודם (כיבוד אב ואם גם מצוה שבין אדם לחברו, שאין יוה"כ מכפר בלא פיוס – בן איש חי) והוא הנוסח בקיצור שו"ע קלא, ט"ז וחיי אדם קמד, יט ובמחזורים, ויש להשתדל לקבל ברכתם אפילו הם במדינה אחרת, דרך הטלפון וכדומה.

איחולים וסגולות לצום קל

יש אומרים שכיון שנאמר "ועניתם את נפשותיכם" אין לעשות סגולות ואין לאחל "צום קל" – שדי חמד בשם גאון אחד. אמנם, הכרעת הפוסקים: "ועניתם" היינו – שלא לאכול ולשתות, ומותר לחזק הגוף ולאחל "צום קל" ואדרבה על כן אוכלים ושותים בערב יוה"כ – שו"ת חלקת יעקב ב, נח שו"ת צי"א ז, לב ומשנה הלכות ז, סב ואולי עדיף לאחל "צום מועיל".

לבישת "קיטל"

נוהגים ללבוש בגד לבן לתפילה ביום הכפורים (רמ"א תר"י, ד) דוגמת מלאכי השרת, ולב האדם נכנע על ידי כך. וכשהוא מיוחד רק לתפילה, אסור להיכנס בו לחדר שירותים, פרט להטלת מים בלבד, אבל המשמש גם לישיבה בסעודות ר"ה או קפטן ירושלמי לבן שלובשים כל היום – מותר להיכנס בו (משנ"ב שם, י"ח).

תפילת ערבית

בקריאת שמע, אומרים בקול רם: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", ואף בקריאת שמע של המיטה, מבלי להעיר השכנים. יש נוהגים לעמוד על רגליהם בכל תפילות יוה"כ ונשים לא תעמודנה (שו"ע תרי"ט, ה, ומשנ"ב) מכל מקום, בעת אמירת הווידוי יש לעמוד, ואפילו חלשים, לכל הפחות בעת אמירת המילים: "אבל אנחנו חטאנו" (שזהו עיקר הווידוי) – שו"ע תרז, ג. והחלשים ביותר יכולים להקל בווידוי שבחזרת הש"ץ, לאומרו בישיבה. **הערה:** מותר לבקש ביוה"כ בקשות אישיות אפילו על פרנסה או רפואה מפני שהוא חיתום הדין (אורחות רבינו ב, קס"א בשם מרן החזו"א).

הצום

מצות התורה: "ועניתם את נפשותיכם..... מערב עד ערב.....", ולדעתו של רבי יהודה הנשיא, "עיצומו של יום מכפר", על כן, מי שאין בכוחו, עדיף שישכב במיטה במשך כל יום הכפורים ויקיים מצות הצום. ומכל מקום לא יפחות מאמירת עשרה וידוים במשך היום (מהרי"ל).

מעוברות ומניקות: מתענות ומשלימות את כל התענית ביום הכפורים (שו"ע תרי"ז, א). קשה להן לצום אא"כ תישאר במיטה כל היום, ואין מי שיטפל בה או בילדים, עדיף שבעלה יתפלל בבית את כל התפילות, כדי שתקיימנה הצום.

יולדת: תוך 72 שעות מגמר הלידה - לא תתענה כלל. מתום 72 השעות [אפילו הסתיימו באמצע יום הכפורים] ועד היממה השביעית ללידה: אם אומרת "צריכה אני לאכול" - מאכילים אותה. מכאן ואילך היא ככל אדם (שו"ע שם, ד ומשנ"ב, י"ג וש"ל, י"א).

מניקה: שאם תתענה יחסר חלב לתינוקה, ואינה נותנת לו תחליפי חלב [אין לנסות לתת ליוה"כ] - תשתה ל"שיעורין" - כדלהלן (הגרש"ז אויערבך זצ"ל בהליכות שלמה יוה"כ ו, ב).

חולה וכל איש ואישה שמצב בריאותם אינו תקין - יתייעצו עם רופא, האם מותרים לצום, או אם זקוקים לשתייה? ולכמה? והאם גם לאכילה? וכמה? ואז יפנו למורה-הוראה, ויקבלו את פסק הדין בשמחה, לקיים "וחי בהם", כדברי מרן החזון איש לד"ר רוטשילד זצ"ל שהנצרך לאכילה ולשתייה, יאמר בטרם מברך: "הריני מוכן ומזומן לקיים מצות ונשמרתם לנפשותיכם. ובעזרת ד' בשנה הבאה אקיים ועיניתם את נפשותיכם"

הנצרכים עפ"י דעת הרופא ודעת מורה-הוראה לאכול ולשתות **לשיעורין**, יכולים לאכול לפי הצורך כל 9 דקות - (הכרעת החזו"א ט"ל, י"ח עפ"י חת"ס) עד 30 סמ"ק מוצק (מקביל לנפח 30 גרם מים) להדגמה: מציח וחצי לחמית (תוצרת אוסם, מחיטה מלאה, באריזה הירוקה), וזהו, פחות מ"כשיעור". וכן, לכל היותר, 40 cc נוזלים. היינו: כוסית קטנה של "לחיים", או גודל של "איגלו" (כל משקה שרוצים - מיצי ענבים ופירות, חלב, מרק צח, (ואז אולי לא יצטרכו גם לאכול - הגרש"ז אויערבך זצ"ל ב"נשמת אדם" תשי"ב, א) או לבן ויוגורט מנוערים - תורת היולדת) והצריך, אוכל ושותה בבת אחת - כנ"ל. זקוקים ליותר ישתו כל 6 דקות, כל 4 או כל 2, או ישתו בכפית ולא מהכוס.

הנצרכים ל"שיעורין" יתחילו מן הבוקר או מאז שציווה הרופא ולא ימתינו, שאזי יצטרכו חלילה ליותר מ"כשיעורין" ויצא שכרם בהפסדם - דעת מרן הגרש"ז זצ"ל בשש"כ ט"ל, סט שו"ת אג"מ ד, קכ"א ומקראי קודש. ב. **האוכלים ביוה"כ** (קטנים, יולדת חולה) - נוטלים ידיים לפת כרגיל, אין קידוש ואין חובת לחם משנה, בברכת המזון אומרים יעלה ויבא "ביום הכפורים הזה" (שו"ע תרי"ח, י) ולדעת הגר"ע יוסף זצ"ל "ביום מחילת העוונות הזה". ובברכת "מעין שלש" מוסיפים: "וזכרנו לטובה ביום הכפורים הזה (שש"כ ט"ל הערה ק"ו). השוכח הוספות הנ"ל - אינו חוזר.

השותים לשיעורין: מברכים ברכה ראשונה על השתייה הראשונה, ושוב אין מברכים, אלא אם כן, יצאו מהבית, או ישנו חצי שעה שינת קבע במטה, או הפסיקו בין שתייה לשתייה 72 דקות (שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל), וכמובן שעל שתייה בשיעורין - אין מברכים ברכה אחרונה (שו"ת מהרש"ם ו, ל"ח).

ילדים עד גיל 9 מוחים בהם שלא יצומו, מגיל 9 מחנכים לשעות, (עכ"פ להרחיק בין הארוחות). ילד וילדה בריאים מחנכים אותם לצום מגיל 11 מדרבנן, אם מסוגלים.

רחיצה

אסור להושיט אפילו אצבע למים צוננים (לתענוג) פרט לניקיון מלכלוך. **בבוקר**, אחרי הקימה, נוטלים - עד סוף קשרי האצבעות, והוא הדין אחרי שירותים (ביום - במשך התפילות). **ובלילה** אחרי התפילה - יש לגעת בנעל ואז מותר במים. **תינוקות שרוחצים יום יום** - אם צריכים ירחצו בכפפות - "אם פניו מלוכלכות קצת או שיש לו לפלוף על עינו - יכול ללחלח אצבעו במים ולרחוץ מקום הלכלוך" (משנ"ב תרי"ג, ט)

הערה: כל חיטוי ["אלכוג'ל"] או רחיצה לצורך "היגיינת ה"קורונה" - **מותרים כרגיל**.

סיכה: חמורה מרחיצה ואפילו לא לתענוג - אסורה אלא לצורך רפואה (בחומר נוזלי או במשחה בנגיעות במקום) וכן לתינוק הצריך לכך, בושם (אפילו נוזלי) מותר רק על מקום מסוים. (לבני ספרד כל שבת ויו"ט מותר בושם רק בצוואר ובידיים ולא במקום שיניחו עליו אח"כ בגד) מביאים בשמים להתרענן - לא יטפטפו על בגד, ורק על הראוי לברכת הבשמים להבדלה - מברכים

נעילת הסנדל

אסורה נעל עור. יש מחמירים אפילו רק ברצועת עור מלמעלה והפר"ח וברכ"י והגר"ע יוסף זצ"ל מקילים. רק קישוטי עור קטנים מותרים (שמענו מהגרי"י פ"ש זצ"ל). נעל העשויה סקאי (דמוי עור) הגרי"ש אלישיב זצ"ל מתיר והגרש"ז אויערבך זצ"ל אוסר: "משום מראית העין". מותר להניח מדרס מעור בתוך נעל גומי ופולסטיק לנזקק לכך - חלק"י ב, פג ובקצור הלכות המועדים עמ' קי"ב.

הזכרת נשמות

בני אשכנז "נהגו לידור צדקות ביו"כ בעד המתים ומזכירים נשמותיהם, שהמתים גם כן יש להם כפרה ביוה"כ" (ש"ע תרכ"א, ו) ועיקר העילוי לנשמת הנפטרים, בנתינת צדקה, לעילוי הנשמה, כנאמר: "כפר לעמך ישראל" - אלו החיים "אשר פדית" - אלו המתים. "ומשום כך נקרא "יום הכיפורים" לשון רבים, כי יום זה הוא כפרה לחיים ולמתים ר"ל ע"י תפילות ובקשות של ישראל ונתינת צדקה בשבילם" (דרכי משה סוס"י תרכ"א בשם מהר"י וו"ל) יכולים לומר תפילת יזכור וכו' גם ביחידות, אף שלא נמצאים בציבור - גשר החיים ח"א פרק לא אות ב. **הערה:** יש לתת את הצדקה מיד למחרת יוה"כ"פ (מנהג בעל תרומת הדשן), ויש הנותנים לצדקה כבר בערב יוה"כ, ובשעת ה"יזכור" אומרים: "בעבור שנתתי לצדקה בעבורם".

הערה: סוף זמן תפילת מוסף לכתחילה - 1:35

נעילה

יש לשמור את הכוחות לתפילה זו, שכולה: "**פתח לנו שער בעת נעילת שער כי פנה היום**", ואם לא עכשיו אימתי, שהכול הולך אחר החיתום, ואף החלוש מן הצום יאזור כגיבור כוחותיו ויכניס בליבו פחד על חתימת הדין, ואפילו כל השערים ננעלים, חלילה, שערי דמעות אינם ננעלים, והכל יתהפך לטובה.

ארון הקודש פתוח - אך אין חובה לעמוד (בוודאי כשחלשים) שספרי התורה כברשות אחרת - ט"ז, ורק כשמוליכים את הספר (כבכל נדרי) אסור לשבת ("ויעבור מלכם לפניו ויעמדו") והיכול, עומד משום הידור וכבוד התורה. (חת"ס) גם נשים חייבות לכל הדעות בתפילת נעילה - שאין תפילה שהיא בקשת רחמים יותר ממנה - שו"ת יביע אומר ב, או"ח.

בתפילת נעילה, בכל מקום שנזכרת כתיבה אומרים במקום כתבינו - "**וחתמינו**" (רמ"א תרכב, ב ומהרי"ל). הטועה ואמר כתבינו - אינו חוזר (דע"ת, ב ושו"ת שבט הלוי ד, נ"ה). זמן תקיעת שופר - 7:09

סיום הצום: צאת יוה"כ, בירושלים - 7:20 במרכז - 7:22 בדרום ובצפון - 7:21 זמן רבינו תם - 7:56

בהגיע הזמן, הצמא או החלוש, וכן בני משפחה שאביהם מתעכב בבית הכנסת - רשאים לשתות מים בלבד. אף שעדיין לא התפלל ערבית, לאחר אמירת "ברוך המבדיל בין קודש לחול" (אלף המגן, ד ובשש"כ ס"ב, נ"ה בשם הגרש"א זצ"ל).

הטועה בערבית ואמר "המלך הקדוש" או "המלך המשפט" ולא נזכר תוך כדי דיבור, ממשיך בתפילתו ואינו חוזר (קיצשו"ע קכ"ט, ג חיי אדם כ"ד, י וכף החיים קי"ח, ג וכן הוא במשנ"ב קי"ז, א לעניין "המלך המשפט") כמו כן, הטועה ואמר זכרנו לחיים וכו' או בספר וכו' - אינו חוזר (שו"ע ק"ח, יב פמ"ג במש"ז י"ב וכה"ח, נח).

יש אומרים, שאין להכות על הלב ב"סלח לנו" בערבית מוצאי יוה"כ "להחזיק האמונה שנתכפרו לנו חטאינו" (קצה המטה תרכ"ד, א עפ"י מאורי אור ב"עוד למועד" דף נד ע"ב).

קידוש לבנה

"מקדשין הלבנה מיד כשיוצאים מבית הכנסת, כדי להתחיל במצווה מיד" (רמ"א תכ"ב, א מט"א תרכ"ד, ד סידור היעבץ וקיצשו"ע קל"ג, כ"ז) אף לפני טעימה, בעוד עטופים בטלית והקיטל, מפני ששמחים שיצאו בדין - משנ"ב תכ"ו, יא (מן הגרש"ז אויערבך נהג לקדש בעשי"ת - להרבות בזכות). ויש מקפידים להבדיל ולטעום דבר מה ולנעול נעליים רגילות ואח"כ לקדש הלבנה, כדי שיהא מבושם ובגדיו נאים בבואו לקבל פני המלך, מכל מקום כשכעת יש מנין ומאוחר יותר אולי לא יהיה, עדיף לקדשה מיד.

פוקדים איש את רעהו בשלום ובברכת שנה טובה וגמר טוב בשמחה ובטוב לבב כמו ביום טוב, כנאמר: "לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך, כי כבר רצה האלוקים את מעשיך" (קהלת ט, ז).

הבדלה

מבדילים על הכוס, ומברכים הגפן ועל הנר, אבל לא על בשמים [- כשחל בחול] (שו"ע תרכ"ד, ג). **במוצאי יוה"כ** אין מברכים "בורא מאורי האש" אלא על נר שדלק כל יוה"כ לצורך להאיר ולא השתמשו בו לשום צורך אחר, והוא הנקרא "נר ששבת" (שו"ע תרכ"ד, ה), והיינו לכתחילה הנר עצמו שדלק מערב יו"כ (שו"ע הרב

שם, ח עפ"י הרמ"א דרה"ח ומשנ"ב, י"ב). ומן הדין מותר אף על נר שהודלק במוצאי יוה"כ מנר ששבת (שו"ת אגור"מ או"ח ד, קכב וא"א מבוטשאטש). **מי שאין לו בנמצא שום נר ששבת** ואף לא להבת גז שדלקה מערב יוה"כ ואין באפשרותו להשיג מאחרים – לא יברך "בורא מאורי האש" (משנ"ב תרכ"ד, י וביה"ל ד"ה וי"א וכו'). יש שהתירו לברך אף על אור חשמלי (עם חוט להט – נורה רגילה) שדלק כל היום (שו"ת משיב הלכה ב, קצה ושו"ת באר משה ח"ו עמ' רמ"ח).

אישה המבדילה לעצמה (או גם לחברותיה, כשאי אפשר לשמוע מאיש) – מבדילה על יין או מיץ ענבים ושותה בעצמה (שו"ת שבט הלוי ד, נ"ד) בת אשכנז לדעת המשנ"ב לא תברך ברכת מאורי האש. השותה יין או מיץ ענבים כמלוא לוגמיו פוטר שאר המשקים שישתה, במידה והם לפניו או היה בדעתו לשתותם או שרגיל בכך (אפילו לא היו בכוונתו או לפניו).

ברכת הבשמים: שו"ע תרכ"ד, ג: אין מברכים על בשמים – כיון שלא אכלו ושתו ולא הייתה נשמה יתירה.

ילכו מחיל אל חיל

אוכלים ושומחים במוצאי יוה"כ, והוא קצת יו"ט (רמ"א תרכ"ד, ה). ותוקעים יתד ראשונה בסוכה (ארחות חיים, מח) וראה להלן. ויש לומדים משניות ודיני סוכה, ובכל אופן אין להפריע מנוחת השכנים העייפים מעבודת יוה"כ.

שחרית י"א בתשרי נהגו להשכים לתפילה מוקדם יותר מבשאר ימים או עכ"פ להקדים זמן התפילה בחמש דקות, להראות עלייה אחר עלייה, ושלא יקטרג השטן, שהיינו נכנעים רק בעת שאנו צריכים לבקש על דיננו (משנ"ב תרכ"ד, ל"ד א"ר קי"ב, ז ושו"ע הרב שם).

בין יום הכיפורים לבין סוכות

נאמר בתורתנו, ויקרא כ"ג, מ: "ולקחתם לכם ביום הראשון וגו'" ודרשו חכמינו: "ראשון לחשבון עוונות", שמיום הכיפורים ועד הסוכות עסוקים כל ישראל במצוות סוכה וארבעת המינים, ואין עושים עוונות, כי מצוה בעידנא (בזמן) דעסיק בה מגינה ומצילה מכל חטא (ראה כלי יקר שם) **ימים אלו ימי שמחה**, שנחנך בהם המזבח בימי שלמה, על כן **אין מתענים בהם** אפילו לא ביום פטירת אביו ואימו ר"ל (יאהרצייט), אבל חתן וכלה מתענים ביום חופתם, אלא א"כ חלושים מצום יוה"כ, ומותר להתחתן בימים אלו, ואומרים הווידי במנחה (פת"ש אבהע"ז ס"א, ט). **אין אומרים בימים אלו תחנון** (רמ"א תרכ"ד, ד) ואין אומרים יהי רצון שאחרי קריאת התורה (קצשו"ע כ"ג, כ"ז), ובערב החג אין אומרים למנצח וגו' (משנ"ב, י"ח).

בניית הסוכה

מצוה להעמיד הסוכה, וראוי אם אפשר לגמרה למחרת יום הכיפורים (רמ"א תרכ"ה, א ומג"א, א) וטוב מיד לאחר הבדלת מוצאי יוה"כ לפני האכילה להתייעץ עם בני הבית היכן וכיצד יעשו הסוכה (בכל אופן, שלא תתעכב משום כך האכילה שגם היא מצוה כביו"ט) ולמחרת מיד אחר שחרית יתחילו בעסק הסוכה וההשתדלות ברכישת ארבעת המינים (א"ר תרכ"ד, טו שו"ע תרכ"ה, א ומשנ"ב, ב).

המהדרין להעמיד הדפנות כבר בעש"ת, ולהניח הסכך במוצאי יוה"כ ולגמור כולה למחרת (ברכ"י תרכ"ד, א ושע"ת, א "שכן נוהגין המהדרין והמדקדקים במצוות"). אמנם, מי שאינו מספיק לעשותה בהידור וראוי בזמן קצר, מוטב שלא ימהר, ויעשה כפי יכולתו (מט"א תרכ"ד, טו). בתליית הסדינים והקישוטים לכל הדעות ניתן להמתין עד ערב סוכות שיישארו בניקיונם וביופיים (סוכה כהלכתה עמ' לו).

השנה שיש שבת בין יוה"כ לבין סוכות: שכתב, שמן הדין יש להקים את הסוכה **לפני שבת** (שו"ת אבני נזר או"ח, תנט) כיון שבשבת אי אפשר לבנותה, א"כ הם שני זמנים נפרדים, ואין מעבירים על המצוות, ויש שתמחו וחלקו, כיון ששבת אינה זמן פטור אלא שיש מניעה מצד איסורי שבת מלבנות, והכל זמן אחד (שו"ת מנחת אלעזר ד, נ"ה ושו"ת מחזה אברהם, קל"ה). על כן, מי שלא הספיק – **יש לו על מי שיסמוך**.

בניית סוכה בשמיטה

מותר לקצוץ ענפי אילנות סרק כדי לסכך בהם סוכה, ובלבד שאין מתכוונים לתועלת האילן. אמנם, היודע כללי גיזום מקצועיים, צריך לשנות ולהשאיר זיזים ארוכים, או לגזום רק מצד אחד של האילן (חזון איש י"ט, ט"ו).

עומדים לבנות סוכה - יש להביא תחילה את דפנות הסוכה לפני שמתחילים ביישור הקרקע והכנתה לצורך בניית הסוכה, שלא יראה כאילו מכשירים, חלילה, קרקע לזריעה או לנטיעה

בניית סוכה בשטח שאינו פרטי: א. הבונה סוכתו בשטח של אחר, חייב לשאול ממנו רשות, כשם שאסור להיכנס ולשבת בסוכת חברו בלא קבלת רשות ממנו או מאשתו (משנ"ב תרל"ז, י). **ב.** בחצר משותפת, כל שכן רשאי לבנות סוכתו במקום שאינו מפריע ליתר השכנים, אולם כשהמקום משמש למעבר או גינה - צריך רשות מהשכנים או מועד הבית המייצג את כולם. **ג.** נוהגים לעשות סוכה ברשות הרבים [מדרכה או כביש] כשאינן הפרעה לאנשים או רכבים, כיון, שהרשויות [עכ"פ בארץ ישראל] מודעות לצורך הזמני והחולף, וכשרואים ואינם מוחים - כאילו נתנו רשות בפירוש. והרי לכל תושב העיר חלק גם ברשות הרבים, וכאילו "תנאי בית דין" כ"דינא דמלכותא" להתיר שימוש ברה"ר לצורך זה (סוכה כהלכתה ג, א).

הערה חשובה: בסוכה שדפנותיה על ידי "פסים" מדין לבד בלבד - צריך מן הדין, לעשות 4 דפנות, ואין די ב 3 דפנות בלבד (משנ"ב תר"ל, ז).

בנייה על ידי אישה וקטנים: לכתחילה, ראוי ונכון, להיזהר שלא יניחו קטנים את הסכך על גבי הסוכה וכן בת או אישה, אלא מי שחייב במצווה מן התורה, ואין צריך לומר שלא יסכך גוי, אולם בהקמת הדפנות, מותרים כל הנ"ל להעמידם אף מלכתחילה (שו"ע י"ד, א משנ"ב ביאור הלכה וכף החיים שם).

הערה: אין לקנות סוכה ממעות מעשר (ערוה"ש י"ד רמ"ט, י). ולפני הנחת הסכך, יש לומר: "הריני הולך לקיים מצות עשיית סוכה כמו שכתוב בתורה, חג סוכות תעשה לך" (כף החיים תרכ"ה, א).

הסיכור

אין לסכך לפני בניית שיעור הדפנות המכשירים סוכה - שתי דפנות ומקצת השלישית (ביכורי יעקב, ח) - משום "תעשה ולא מן העשוי". **כשיש "דופן עקומה" של סכך פסול** [-פחות משיעור 4 אמות - 1.92, אין צריך להניח את הסכך הפסול לפני שמסככים, כיון שיש מקצת דופן עומד בקרקע, ולא גרע מהתחיל לסכך שלא בסמוך לדופן.

כשיש "דופן עקומה": צריכים הדפנות להגיע עד לסכך, ואין די בי' טפחים לדופן (משנ"ב תרל"ב, ד ותרל"ג, כ) ומכל מקום, כל שנשאר אוויר פחות מג' טפחים - כשר (משנ"ב שם). **כשהסכך הפסול**, של ה"דופן עקומה" יש בו יותר מד' טפחים [32 ס"מ] בסוכה גדולה - אין לאכול או לישון תחתיו (שו"ע תרל"ב, א).

חיזוק הסכך שלא יעוף

אסור להעמיד סכך, שאינו עומד ברוח מצויה, בדברים שאסור לסכך בהם (רמ"א תרכ"ט, ז ומשנ"ב), כגון להניח עליו **סולם**, אבל מותר להניח עליו **קרשים מעץ** אם אינם ברוחב ד' טפחים [32 ס"מ] ואין לחזקו בעזרת **אזיקונים** (מפלסטיק) אא"כ הסכך עומד ברוח מצויה, והאזיקונים, רק ליתר חיזוק בפני רוח שאינה מצויה, ועדיף שלא להדקם (קנה בשם). **הנחת אבנים:** לדעת הגר"ש וזנר זצ"ל - מותר, בדומה לקיר אבן (שו"ת שבט הלוי ה, ז) והגר"נ קרליץ זצ"ל - אסור (חוט שני ה, א). **קשירה בחוט:** אם הוא מסיבים טבעיים, שלא השתנתה צורתם - מותר, אבל בחוטי פשתן וקנבוס [מנופצים] - אסור (שו"ע תרכ"ט, ה).

דברים החוצצים מעל הסכך

מזגן - אם בולט ד' טפחים בסוכה [32 ס"מ], אם יש בסוכה יותר מז' על ז' [70 X 70 ס"מ] - אינו פסול, אבל אסור לשבת תחתיו. **חבלי כביסה** - לשיטת הב"ח [שאומרים "לבוד" לחומרא], כשהחוט סמוכים זה לזה בפחות מג' טפחים [32 ס"מ] - פסולים (שו"ת מנח"י ח, נ"ו), אבל למעשה, רוב הפוסקים, אינם חוששים לכך, ולכן, אי אפשר לחייב את השכן להסיר החבלים לסוכות (חוט שני סוכות עמ' קל"ד ו"אשרי איש" ג, כ"ה). ועפ"י שעה"צ שם, ישנה עצה, להניח סכך על החבלים ואז לכל הדעות אינם חוצצים.

סורגים: דינם כחבלי כביסה כנ"ל ובדרך כלל יש פחות מג' טפחים בין שליבות הסורג, וניתן לסכך עליו.

מותר לבנות סוכה בערב שבת אף אחר חצות עד זמן מנחת קטנה – **4:09** (בכורי יעקב, ה) ויש מחמירים שלא לעשות אלא עד חצות – **12:33** אלא א"כ ע"י נוכרי, פרט לסיכוך שלא יעשה הנוכרי (משנ"ב שם, ב ופמ"ג א"א, א)

שבת - פרשת "האזינו" - י"ב תשרי

הדלקת הנרות: ירושלים - 6:06 מרכז - 6:22 צפון - 6:15 ובדרום - 6:26

הפטרה: וידבר דוד וגו' (שמואל ב, כ"ב). **אין אומרים** אב הרחמים **ואין אומרים** צדקתך צדק וגו'

צאת השבת: ירושלים - 7:17 במרכז בצפון ובדרום - 7:19 רבנו תם - 7:57

בני אשכנז - אין אומרים ויהי נועם וגו' **בני ספרד** - אומרים.

לקראת כניסת חג הסוכות

הימנעות מאכילה ושינה בערב החג: כתב הרמ"א תרל"ט, ג: "ולא יאכל ביום, מחצות ואילך, כדי שיאכל בסוכה לתיאבון" וכן כתב בא"ח (א) האזינו, ג. אמנם **הכרעת הפוסקים**, דהיינו מתחילת שעה עשירית (3:35) - משנ"ב, כ"ז. אלא שבכל ערב שבת ויו"ט **"מצווה להימנע"** ובערב סוכות הוא **איסור**. בעל "תרומת הדשן" לא היה ישן בערב סוכות בצהרים, כדי שיוכל לישון לתיאבון בלילה (לקט יושר סוכה, ז).

לפני כניסת החג, כדאי להתנות: "אין אנו בדלים [מקצים דעתנו] מנוי הסוכה כל בין השמשות של שבעת ימי החג". כדי שיהיה מותר להסיר את הקישוטים כשיבואו גשמים ושלא ייאסרו בטלטול ביום טוב ובשבת (שו"ע ורמ"א תרל"ח, ב ומשנ"ב, כ"ד). **אכן,** לעניין הסרת נוי סוכה בשבת ויו"ט, **יש לזכור** שאסורה הורדתם אם מחוברים לדפנות הסוכה או לגג ע"י מסמרים או נעצים, וכן אם נקשרו בקשר שעל גבי קשר, משום בונה וסותר ומתיר קשר (משנ"ב שי"ד, ח), ואף ניתוק חוט דרך קלקול מותר רק שלא בפני ע"ה (משנ"ב שי"ז, ז) ואף כשמחברים בסיכות כיוון שהחיבור לשבוע - ספק אם מותר להסירם בשבת ויו"ט (ראה פסקי תשובות" שם, כ"ב).

אגידת הלולב המנהג לאגוד את הלולב ומיניו בערב יום טוב, כשמותרת עשיית קשר על גבי קשר (ליקוטי מהרי"ח). שלדעת החת"ס בחידושו לסוכה ל"ו ע"א ד"ה במינו וכו' ודעת ה"בכורי יעקב" ז-ח האיגוד צריך שיהיה **דווקא** בקשר ע"ג קשר. [וכיום, רבים נוהגים להשתמש ב"קושיקל"ך].

כניסת החג

הדלקת הנרות: ירושלים - 6:02 במרכז - 6:18 בצפון - 6:11 ובדרום - 6:23

מכסים את השולחן במפה נאה לכבוד החג, גם את השולחן שבבית, ולא רק שבסוכה (פמ"ג ומט"א תרכ"ה, ל"א). ויש שמכסים את השולחן במפה כל ימי חול המועד, לכבוד החג.

הערה: יש להדליק את נרות החג **בתוך הסוכה** (שו"ע תרל"ט, א). ונשים המדליקות בסוכה ומבקשות מאחר להעבירם לבית [או ביום טוב שחל בחול מעבירות בעצמן את הנרות לתוך הבית] - "לא יפה הן עושות" אפילו מעבירים למקום שמשתמשים לאורם (משנ"ב רס"ג מ"ח בשם הח"י אדם). **הסוכה קטנה** וחוששים לדלקה, ואין קופסת זכוכית - טוב להעמיד הנרות בחלון הפונה אל הסוכה (משנ"ב שם, ח וראה תרכ"ז, ט"ו).

מברכים על הנרות: **"להדליק נר של יום טוב"** ובנות אשכנז והנוהגות כבן איש חי מברכות **שהחיינו** בהדלקת הנר **ובנות ספרד** עדיף שתצאנה בברכת שהחיינו שבקידוש.

אכילה בסוכה בליל ראשון של סוכות

חובה. לקדש ולאכול "כזית" פת לפחות, בליל חג ראשון של סוכות, כנלמד מהיקש ט"ו - ט"ו מחג המצות (שו"ע תרל"ט, ג ומשנ"ב, י"ט) ויש להמתין עד שיהיה לילה ממש - 7:15. ונכון לכתחילה, לאכול "כביצה" פת [לגר"ח נאה זצ"ל - 57 גרם ולהחזו"א זצ"ל 100 סמ"ק], לצאת ידי הסוברים שהחיוב ב"כביצה" (מ"ב, כ"ב).

קידוש

לפני הקידוש, היה נוהג מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל להזהיר לנשים שברכו "שהחיינו" בהדלקת הנרות, שלא תענינה "אמן" על "שהחיינו" שבקידוש, ובדיעבד, אם ענו - **אינו הפסק** (מנחת שלמה תניינא, ס), ויש שפסקו, שאף לכתחילה, יכולות לענות (שו"ת אגרות משה או"ח ד, ק"א). מכל מקום, מי שענתה אמן נכון

שלא תשתה מכוס הקידוש, מפני שהפסיקה באמן בין הגפן לשתייה (שו"ת הר צבי או"ח נד שו"ת שבט הלוי ח"ג או"ח סט וחזון עובדיה עמ' קל"ג) ויש שכתבו, שתעשה איזה הפסק ותברך הגפן לפני שתייתה (לוח דבר יום ביומו). ואשה המברכת בכל קידוש הגפן לעצמה לפני שתייתה, לכל הדעות עונה אמן שוב על ה"שהחיינו" שבקידוש.

וכך הכריז מורנו הגרש"ז אויערבך זצ"ל לפני הקידוש בליל ראשון: "יש לכוון בשמיעת ברכת אשר קדשנו במצוותיו לישב בסוכה, גם על מצות אכילת כזית פת בלילה זה בסוכה, ולכן רצוי שלא להפסיק בדיבור משעת הקידוש ועד אכילתו, וכן להיזהר לאוכלו בתוך כדי אכילת פרס [כ 4 דקות, ולקטן יש לסמוך עד 9 דקות], ולכוון בקיום מצות סוכה לשם זכירת יציאת מצרים, כדכתיב למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים, ושהם זכר לענני הכבוד" (הליכות שלמה סוכות ט, ג וכה"ח, נ).

יש שפסק, שבלייל א' אין יוצאים ידי חובה כי אם בפת שיוצאים ידי אכילת מצה, ולא ב"עשירה", ומעט מלח מותר וצ"ע (פמ"ג סוס"י תרמ"ג). ואכן כתב הגר"מ שטרנבוך שליט"א (מועדים וזמנים א, פ"ו), שיש להדר ולא לאכול ל"כזית" ראשון חלה מתוקה [ולבני ספרד, כמובן, אפילו חלה "חצי מתוקה" אין ברכתה המוציא, כל השנה], למעשה, אף שהנ"ל הידור בלבד, מכל מקום, כתב מטה אפרים תרכ"ה נ"ב: "ומצווה מן המובחר ללעוס ולבלוע בשעת המוציא, את כל ה"כזית" בחד" כבאכילת מצה (ראה משנ"ב תע"ה, ט). ובאלף למטה תרכ"ה, פ"ז שיש לאכול "כזית" ראשון לבדו בלא דג או סלטים, ותוך כדי "אכילת פרס" - 4 דקות.

הכוונה בעת האכילה והשיבה בסוכה

הכוונה לצאת ידי חובת מצוות סוכה כתיקונה, לכוון בעת הברכה האכילה והשיבה: שציונו הבורא, לישב בסוכה, לזכור יציאת מצרים, וגם זכר לענני כבוד שהקיף הקב"ה את עם ישראל, להגן עליהם מן השרב והשמש, מפני שהתורה כתבה בפירוש, "למען ידעו דורותיכם וגו'", ואף שלמעשה, כל שכיוון לצאת ידי המצווה בלבד, **בדיעבד** יצא מכל מקום, יש לאדם לצאת במצווה חביבה זו בדקדוק כדי לצאת ידי כל השיטות (מ"ב תרכ"ה, א). ובמ"ב תע"ז, ה בשם השל"ה: "ראיתי בני עליה, מנשקים הסוכה בכניסתם וביציאתם".

חובת אישה במצוות ישיבת סוכה

בנות ונשים פטורות ממצוות סוכה - כשם שפטורות מכל מצוות עשה שהזמן גרמא, ואעפ"כ, **בנות אשכנז** כשיושבות בסוכה - רשאיות אף לברך "אשר קדשנו וכו' על ישיבת סוכה (רמ"א תש"מ ומ"ב, א עפ"י שיטת ר"ת בתוס' ר"ה ל"ג ע"א. מאידך, **בנות ספרד** - אסורות לברך (עפ"י שיטת בעל השו"ע שם), כדברי הרמב"ם: "ואיך תאמר וציונו, והרי לא ציונו"? **"מכל מקום**, מצווה על כל איש ישראל להושיב אשתו ובני ביתו עמו בסוכה להסתופף בצל השכינה ולהודיעם חסדי ד' עם עמו, כדי שתהיה אהבתו ויראתו על פניהם" (כף החיים תר"מ, ה). ובמנהגי חתם סופר ח, י"א: "כל בניו ובנותיו, חתניו וכלותיו אכלו עמו בסוכה כל ימי החג", ופשוט, שעל ידי ישיבת הנשים בסוכה, על כל פנים בלילה הראשון, מקיימים גם האנשים יותר בהידור "תשבו כעין תדורו".

אחר שחרית: אומרים הלל שלם, כל משך חג הסוכות **טעו וקראו הלל בדילוג** - חוזרים וקוראים הלל שלם, ואם ברכו בראשון לא יברכו שוב. **הלל** נאמר, בדיעבד - **עד השקיעה**, שנאמר: "ממזרח שמש ועד מבוא, מהולל וגו'".

נטילת לולב

ארבעת המינים בתחילת שמיטה: כל האתרוגים הנמכרים השנה נקטפו לפני השמיטה, כיוון שרק באתרוג, יש "קדושת שביעית" כיון שראוי לאכילה (שו"ת שבט הלוי ג, קנה ו ז, נ"ז) ונחלקו הראשונים אם הולכים אחר חנטה או אחר לקיטה (ראה רמב"ם שמיטה ויובל ד, יב וראב"ד שם ובאור הגר"א ליו"ד של"א, קצ"א) ונהוג להחמיר כשתי השיטות, בין נלקט בשביעית בין חנט וכל שכן לקראת סוכות תשפ"ג כשגם חנט וגם נלקט בשביעית - יש בו קדושת שביעית (חזון איש שביעית יא, ז), מכל מקום, מותר לתולשו מן האילן אף כשהוא ירוק ואין זה נחשב כאילו גורמים להפסדו (שלחן שלמה שביעית עמ' רכ"ד).

בדיקת ד' המינים לפני הנטילה: אין צריך לבדוק בכל יום את המינים לפני הנטילה, כיון שהוחזקו להיות כשרים, אלא אם כן נפלו או קיבלו מכה (דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

אחיזת המינים

"ימין ד' רוממה", על כן, אוחזים הלולב עם ההדס והערבה [שלש מצוות] ביד ימין, החשובה יותר, ואת האתרוג [מצווה אחת] ביד החשובה פחות, שמאל. איטר יד [שמאלי]: **בן ספרד** - נוטל ככל אדם לולב, בימין ואתרוג בשמאל. **בן אשכנז** - נוטל הלולב ביד שמאלו והאתרוג בימיו.

אכילה ושתייה לפני נטילת לולב

אין לאכול לפני הנטילה, פת או מזונות יותר מ"כביצה" - 56 גרם (שו"ע תרנ"ב, ד). ואף בפחות, אין להקל אלא בצורך גדול (משנ"ב, ז). **שתיית קפה או תה ליישוב הדעת**, מותרת לפני הנטילה (ערוה"ש שם, ה). **בנות ונשים**: מותרות לאכול ולשתות לפני נטילת לולב, שאף כשנטולות לולב, לא קיבלו על עצמן, את איסור האכילה (א"א מבוטשאטש תרמ"ח ד"ה עוד).

נטילת לולב לאישה

אישה פטורה ממצות לולב (רמ"א תרנ"ח, ט) ככל מצות עשה שהזמן גרמא, אולם **בנות אשכנז** רשאיות אף לברך על הלולב (משנ"ב תרנ"ד, א ותרנ"ח, מ"א) ויש שכתב שנחשבת מצוה זו לגביהן, כאילו קיבלוה על עצמן כחובה (שו"ת רע"א בהשמטות לסי' א). **ובת ספרד**, יש אומרים שלא תברך (ברכי יוסף תרנ"ד, ב בשם רבו הגאון רבי יונה נבון זצ"ל, וכן דעת הגר"ע יוסף זצ"ל ראה שו"ת יחוה דעת א, פח-פט),

אכן, יש הסוברים שגם בנות ספרד תברכנה על הלולב כדברי "ברכי יוסף" שם ובספרו יוסף אומץ סי' פ"ב "נהגתי לומר לנשים שיברכו על הלולב וכמנהג קדום שהיו נוהגות הנשים בעיר הקודש, הגם שמרן פסק שלא יברכו, נראה דאילו שלטו עיניו הקדושות בתשובת רבי יעקב ממרו"ש וכו' ודאי כן היה פוסק ומנהיג" וכן כתב כף החיים תקפ"ט, כ"ג, שכן היה מנהג ותיק בירושלים שהנשים הספרדיות גם הן ברכו על הלולב, ובשו"ת רב פעלים ח"א בסוד ישרים סי' ב שכן היה מנהג הנשים בבבל. מפורסם, שמרן הגר"ע יוסף בבחרותו כשהיה בבית הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל ראה שאימו ע"ה ברכה על הלולב, ולשאלתו, הרי אסור לאשה לברך על הלולב? ענתה: "כך הורה לי לברך מרן הבן איש חי בעצמו, ומצוה עלי לקיים דברי חכמים"

הסרת טבעות היד בנטילת לולב

הכרעת המשנה ברורה (תרנ"א, לו) מן הדין יש לחשוש ולהסיר את הטבעות בעת שמברכים על הלולב, ואם נטלו בלא להסיר הטבעת – **יחזרו וייטלו בלא ברכה**. וכן כתב בילקוט יוסף מועדים עמ' קס"ד: "נכון להסיר את הטבעת מעל האצבע בשעת נטילת לולב, אף שמעיקר הדין אין לחוש".

סדר ההושענות השנה: יום שלישי א' סוכות - "**למען אמיתך**", יום רביעי - "**אבן שתיה**", יום חמישי - "**אערוך שועי**", יום ששי - "**א-ל למושעות**", שבת - "**אום נצורה**" ויום ראשון - "**אדון המושיע**".

הקפות עם הלולב למתפלל ביחידות המתפלל ביחידות בביתו, יניח ספר תנ"ך על השולחן ויקיף השולחן (בן איש חי האזינו, ט"ו וראה אשל אברהם בוטשאטש מהדו"ת תרנ"א)

צאת החג: ירושלים - **7:13** מרכז צפון ודרום - **7:15** רבנו תם - **7:49**

מבדילים על הכוס בלא בשמים ובלי נר. וכדי לצאת מספק לעניין "ברכת לישיב בסוכה" בהבדלה, נהוג לאכול מיד בסמוך להבדלה מזונות כשיעור, ולפחות המבדיל יאכל מהם, ואז ברכת "לישיב בסוכה" בהבדלה, לכתחילה. **ויש לציין**, שמו"ר הגרש"ז אויערבך זצ"ל אמר לידי"נ יבדלח"ט הרה"ג אליעזר שטרנפלד שליט"א שיש להקדים ברכת "לישיב בסוכה" לפני תחילת ההבדלה, מחשש הפסק (כנדפס ב"הליכות שלמה" סוכה ט, י"א).

"שמחת בית השואבה"

מותר לבן חו"ל להשתתף בשמחת בית השואבה בא"י במוצאי יו"ט הראשון של החג, אף שמנגנים שם בכלי זמר, אבל אסורים לדבר עם בני א"י בענייני חול או משא ומתן, [ולא ידברו עם בן א"י היושב ברכבו, דרך

החלון, משום "ממצוא חפצך ודבר דבר" ומשום זלזול בקדושת יו"ט שני]. אבל, התירו הפוסקים, לבן א"י **לצלם** בן חו"ל שאצלו יום טוב שני, אם הוא עושה זאת ביוזמת עצמו, מבלי שציווה עליו בן חו"ל.

אבל ר"ל, יימנע מלהשתתף בשמחת בית השואבה, כשמנגנים שם בכלי נגינה, וכאשר רק רוקדים בלא תזמורת - יש להקל (דעת הגר"ש ווזנר זצ"ל כמובא בספר חוה"מ כהלכתו עמ' ת"ג). ובספר "גשר החיים" כ"ג, ג' אות ז מתיר רק לומר "שיר המעלות" אך לא לרקוד.

טעות בתפילת חול המועד

בחול המועד מתפללים ערבית שחרית ומנחה כבחול, **בהוספת "יעלה ויבוא"**. **שכח לומר יעלה ויבוא:** אם נזכר בתוך הברכה - **חוזר ליעלה ויבוא**. נזכר לפני "יהיו לרצון (השני) - חוזר לרצה וכו'". נזכר לאחר שסיים תפילתו - **חוזר ומתפלל**. **הטעות** והתפלל תפילת יום טוב - **לא יצא** (שו"ת הל"ק א, ד' ו' לב חיים ב, ט"ו).

שבת חול המועד סוכות

הדלקת הנרות: ירושלים - 5:57 במרכז - 6:13 צפון - 6:05 ודרום - 6:17

יש נוהגים לומר מקצת ממזמורי קבלת שבת, ובנוסף אשכנז אומרים "מזמור שיר ליום השבת בלבד. כל תפילות השבת, בנוסף שבת כרגיל, בהוספת "יעלה ויבוא", פרט למוסף שבנוסף יום טוב ובהזכרת שבת (שו"ע תרס"ג, ב).

המתפלל בטעות בערבית, שחרית או מנחה נוסח של חג, במידה והזכיר עכ"פ שבת - **יצא** (הוראת הגרי"ש אלישיב זצ"ל שלא כבשו"ת אג"מ או"ח ד, כ"א שלא יצא. המתפלל בטעות במוסף, של שבת, והזכיר "יעלה ויבוא" - **נראה שיצא** (ראה ח"י אדם כ"ח, י"ב ושו"ת רבבות אפרים ד, צ"ח).

סוכה במקום שאין עירוב

סוכה הנמצאת בגינה פתוחה, שאינה מוקפת מחיצות, או בשדה בסמוך לבית, ואין עירוב, אסור להוציא בשבת מהבית לסוכה או מהסוכה לבית דרך רשות הרבים או כרמלית (משנ"ב תרל"ד, ח). כמו כן, שתי סוכות בחצר אחת ולא עירבו שם "עירובי חצרות", ואין עירוב כללי של "שיתופי מבואות" - אסור לטלטל מזו לזו אלא על ידי נוכרי. ויש לציין, שסוכת החג בחג אינה חשובה דירה, לאסור על בני החצר שם בלא עירוב (משנ"ב, ש"ע, ד וראה רע"א בשער הציון שם, ג).

הלכות הנוגעות לסוכה בשבת

נפל הסכך או התפרקו הדפנות בשבת של סוכות, אף שביום טוב מותר לתקנם ב"אמירה לנוכרי", בשבת, אפילו בשעת הדחק גדולה, כשאין סוכה אחרת ויתבטלו משמחת יום טוב - אין להקל (הכרעת המשנ"ב תרכ"ו, כ עפ"י שו"ת בית יצחק, י"ג שרק ביו"ט התירו, בצרף שיטת התוס' שבונה ביו"ט הותר מן התורה).

אכילת עראי מחוץ לסוכה בשבת

כל ימי סוכות, אסורה אכילת מיני מזונות, עוגות, חביתות, קוסקוס, בורגול דייסות קוגל אטריות וגרנולה (מחמשת מיני דגן) יותר מכשיעור ביצה [כ 56 גרם] מחוץ לסוכה (ראה "פסקי תשובות תרל"ט, ט, ח). **ובשבת** נכון להחמיר שלא לאכול אף לא "כזית" מהם מחוץ לסוכה, אם הוא עדיין לפני סעודת השבת הקבועה (לוח א"י, שאף שהמ"ב לא חילק בין שבת לחוה"מ אבל הגרע"א בהגהותיו נקט כשיטת הצ"ח לסוכה מ"ט ע"ב).

נטילת לולב בשבת

אין נוטלים את הלולב בשבת, אפילו חל יום ראשון בשבת, שגזרו חכמים, שמא ייטול את הלולב בידו ויעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים, כדי להראותו לחכם ולשאלו הלכות נטילתו (שו"ע תרנ"ח, ב).

טלטול ארבעת המינים בשבת

שו"ע תרנ"ח, ב: **"ואסור לטלטל הלולב** [ההדסים והערבות] בשבת, דהוי כאבן, אבל האתרוג מותר בטלטול, דראוי להריח בו". אמנם כיום שאין נוהגים להריח באתרוג ואינו עומד לכך, ואדם מקפיד על האתרוג, הכרעת הפוסקים, שאף האתרוג אסור בטלטול כמוקצה מחמת חסרון כיוס בין בשבת שבחג בין בשבת שלפני החג, וכל שכן האתרוגים וההדסים העומדים לסחורה (הכרעת ערוה"ש ש"ח, י"ז ודעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל בשש"כ כ"ב, הערה נ"ה והגרי"ש אלישיב זצ"ל בשלמי יהודה א הערה, מ"ז).

הוצא הלולב בטעות מתוך המים בשבת, אסור להחזירו למים, ואף שמוקצה, כל זמן שהוא בידו מותר להניחו במקום שירצה, כיוון שכשיחזיר הלולב למים - יטלטל את המים המוקצים והאסורים בטלטול, ושישכשכם זהו טלטולם (שער הציון תרנ"ד). טוב להדר שלא יהיו הלולב ומיניו כבושים במים "מעט לעת" [משך 24 שעות רצופות], כך נהג להחמיר החת"ס בתשובתו חלק יו"ד, פ"א: "וכן אנו נוהגים בלולב ומיניו בשבת שבחג, להסירם מן המים ע"י גוי בסוף היום, שלא יהיו כבושים" והובא במנהגי חת"ס, פ"ח.

הקפות באמירת ה"הושענות" בשבת

בשבת אין מקיפים את הבימה ואף לא מוציאים ספר תורה, בזמן אמירת ה"הושענות", אלא פותחים את ארון הקודש, ואומרים **"אום נצורה"** - ההושענא המיוחדת לשבת, ולאחר מכן אומרים "כהושעת אדם וכו' הושיעה את עמך וכו' (רמ"א תר"ס, א ומשנ"ב).

קריאת קהלת

קוראים קהלת בשבת חול המועד לפני קריאת היום (רמ"א תרס"ד, ב). יש המברכים על קריאתה ממגילה כשרה "על מקרא מגילה" (משנ"ב ת"צ, י"ט עפ"י מג"א) ומכל מקום, אין מברכים "שהחיינו" (ראה תשובות והנהגות א, שכ"ג) פרט לשיטת הגר"א שמברכים גם "שהחיינו" (מעשה רב, קפ"א) וכן נהגו החזון איש והגר"י קנייבסקי זצ"ל (אורחות רבנו ב, עמ' קי"ב). **אין אומרים אב הרחמים ולא צדקתך וגו'**

צאת השבת: ירושלים - 7:08 במרכז - 7:10 בצפון ובדרום - 7:09 רבנו תם - 7:48

אשכנזים - אין אומרים ויהי נועם וגו' **ספרדים** - אומרים

הבדלה במוצאי שבת: כבכל מוצ"ש, **בני אשכנז** - מברכים "לישב בסוכה" ויש מביאים **מזונות** לאכילתם אחר ההבדלה. **בני ספרד** - אין מברכים "לישב בסוכה" על ההבדלה.

הבדלה: מבדילים כבמוצאי שבת. וכדי לצאת מספק לעניין "ברכת לישיב בסוכה" בהבדלה, נהוג לאכול מיד בסמוך להבדלה מזונות כשיעור, ולפחות המבדיל יאכל מהם, ואז ברכת "לישב בסוכה" בהבדלה, לכתחילה. **ויש לציין,** כנ"ל במוצאי יו" ראשון, שמו"ר הגרש"ז אויערבך זצ"ל אמר לידי"נ יבדלח"ט הרה"ג אליעזר שטרנפלד שליט"א שיש להקדים ברכת "לישב בסוכה" לפני תחילת ההבדלה, מחשש הפסק (כנדפס ב"הליכות שלמה" סוכה ט, י"א).

קיצור דיני חול המועד

שולחן ערוך תקכ"ט: "ימים שבין ראשון לשביעי של פסח ושבין ראשון של סוכות וכו' הם הנקראים חולו של מועד וכו' וחייבים בשמחה, כנאמר: ושמחת בחגיך וגו' (דברים ט"ז, י"ט) ושמחה זו מצות עשה מן התורה".

חייבים לכבד חולו של מועד במאכל ובמשתה [חייב אדם לשתות יין בכל יום - משנ"ב תקכ"ט, ט"ז וביה"ל ד"ה כיצד ולדעת הגר"ש אלישיב זצ"ל דווקא יין ולא מיץ ענבים וראוי לשתות "רביעית"] ויש ללבוש כסות נקיה ולא ינהג כמנהג של חול, לבאה"ט בשם המהר"ל והחיי אדם קו, א - **יש ללבוש בגדי שבת ויום טוב**. אמנם, במשנ"ב תקכ"ט ובתרס"ד, ט - שיהיו חגיגים יותר משל יום חול (גם בטיולים ומסלולים), ובמשנה אבות ג, יא: "המבזה את המועדות, אין לו חלק בעולם הבא" ובבאר היטב שם: שמתנהג ומתלבש בהם כבימות החול. "ותהיה מפה פרוסה על השולחן כל ימי החג - ערוה"ש וכף החיים שם.

תפירה רקמה וסריגה - אסורים. תיקון (כפתור שנתלש, מכפלת שנשרה או קרע) - כשזקוקים לבגד במועד, מותרים (אפילו יש בגד אחר). ובת ואישה תתפורנה בשינוי ("כשיני הכלב", תפר יוצא ותפר נכנס, תפירה לא סימטרית), שלא תהיה "מלאכת אומן".

כיבוס - מן הדין אסור, אפילו לצורך יו"ט אחרון, ואפילו לא ע"י נוכרי (שו"ע תקל"ד, א) **בגדי קטנים** [עד גיל 6-7] **וזקנים** או סיעודיים המלכלכים תדיר, **מותר ואפילו במכונה**, ומותר לתלות בגדי הקטנים בפרהסיא (דעת הגר"ש אלישיב זצ"ל). הערת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל: עבור קטנים המלכלכים מותר אפילו רוצים בגד נאה יותר, והנוסעים, אינם צריכים לקחת מביתם הרבה בגדים לצורך הקטנים כשיש בזה טורח, כדי שלא יצטרכו לכבס. **כיבוס לגדולים:** כשנגמר כל המלאי, מותר **גרביים, ולבנים**, למחליפים כל יום, וכן מטפחות הידיים ומגבות מטבח - לפי הצורך בדיוק, ולתלות בצנעה. אבל חולצה אסור, אא"כ אין יותר, ומרגישים תחושה

מאד לא נעימה (שו"ת שבט הלוי ח, קכ"ד). **ניקוי כתם:** מותר, לא בניקוי כללי, בהשריה במים ומעט סבון, בפרט בכתם שאם לא ינוקה, קשה יהיה בכלל לנקותו (שש"כ ס"ו, ע"ג). **גיהוץ** – בבגד שרוצים ללבוש במועד והוא מקומט, מותר לגהץ באופן שטחי, בלא שימוש באדים – (הגר"ח"פ שיינברג זצ"ל).

תספורת וגילוח: אסורים. אפילו גילוח לפני המועד, ואף לא ע"י נוכרי (שו"ע תקל"א, ב וביה"ל) יש מתירים חלאק'ה בזמנה. **קציצת ציפורניים:** לבני ספרד – מותר כרגיל. **לבני אשכנז** – רק אם קצצו לפני המועד (משנ"ב, ב), ואפילו נטלו כמה ימים לפני המועד, מותר בחוה"מ, כיון שלא היה לו מה ליטול בערב החג (ערוה"ש שם, כשהם חציצה לנטילה, או לצורך מצווה ולמוהל – **מותר** ובכל אופן, מותר בשינוי, ביד או בפה).

קניות בגדים כלים ונעליים: מותרים לצורך המועד (אפילו לתת מתנה), או בב"דבר האבד", מכירה זולה או כשלא ימצא אחר המועד.

כתיבה: אסורה. אא"כ לצורך מצוה (פרסום שעורים, השבת אבדה וכדומה), או ל"דבר האבד" (רשימה לקניות, מספר טלפון גורלי, מרשם רפואי וכדומה) וזה מותר בלא שינוי. ושמעתי מהגר"ק כהנא זצ"ל שראה בכיס מרן החזו"א בחול המועד עט, ולשאלתו ענה מרן: "אם אשמע על חולה ר"ל או יולדת שצריך להתפלל לשלומם שאוכל מיד לרשום השם". **שימוש במחשב** (חסום): אסור להוציא במדפסת, אא"כ לצרכי מצוה או צרכי רבים או דבר אבד, הקלדת חומר יש להקליד רק לשמירה זמנית (בדיסק-און-קי), ולא לתוך החומרה (הארד דיסק), משום שזה כבונה (דעת הגרש"ז אויערבך והגר"ש ואזנר זצ"ל) **שליחת דואר אלקטרוני** – מותרת (אותיות פורחות באוויר). **ציור ומלאכות:** מותרים לילדים עד גיל 8 אם ישתובבו משעמום.

מלאכות המותרות במועד

א. צרכי המועד – במעשה הדיוט, נגינה, פקע מיתר, מותר לתקן במעשה הדיוט לא ע"י תקן מקצועי. צילום הקלטה (מבלי לפתח התמונה). תיקון תקר (פנצ'ר) לצורך המועד אבל לא תיקון הגלגל החילופי ה"ספער" (מעשה אומן). אין לתקן אופניים, אלא אם נחוצים לצורך קניית אוכל. **ב. צרכי רבים** – תיקון כבישים חשמל מים, מעלית בבניין רב קומות. **ג. צרכי אוכל נפש** – כולל תיקון מקרר, כיריים. **ד. דבר אבד** – רק כשייגרם הפסד (אפילו ספק הפסד), כגון השקייית עציצים וגינה בימי שרב. **ה. פועל שאין לו מה שיאכל** (אפילו זקוק לשלם חובות ואם לא יעבוד, יחסר לו להוצאות החג).

כל צרכי בריאות הגוף וצרכיו – מותרים, כגון טיפולים רפואיים, בדיקות חיוניות, אך לא לכוון למועד, רק כי יש אז זמן פנוי. מותר חיתוך נייר טואלט, ניקוי הבית, כל הנוגע להיגיינה. מותרת שמירה על קטנים (בייבי סיטינג), אבל יש להשתמש בחלק מהתשלום להוצאות החג (שמענו מהגר"ש אלישיב זצ"ל).

בישול בסוף חול המועד: אסור להכין לקראת הימים שאחרי המועד אבל אין צריך לצמצם, ואם יישאר – מותר (שו"ע תקל"ג, א). בישול בחול המעד **לצורך אורחים החוגגים יום טוב שני:** לדעת מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל – מותר (שו"ת מנחת שלמה א, י"ט).

עליה לרגל בזמן הזה

שו"ת הרשב"ץ ח"ג כ"א: "גם בזמן הזה קיימת כעין מצות עליה לרגל, שאף לאחר החורבן, מכל מקום, קדושת המקדש וירושלים קיימת לעולם, ואף לאחר החורבן עלו ממצרים ושאר ארצות לחון מקום מקדשנו. **רמז לדבר**, במדרש שיר השירים פרק א': "עיניך כיונים" – מה יונה זו אע"פ שאתה נוטל גוזלה מתחתיה – אינה מנחת שובכה לעולם כך ישראל אע"פ שחרב בית המקדש, לא בטלו ג' רגלים בשנה. על כן, יש המשתדלים לבוא אל פני שריד בית מקדשנו ואומרים: "ומפני חטאינו גלינו וכו'" ו"אבינו אב הרחמן בנה ביתך כבתחילה וכו' והעלינו לתוכה ושמחינו בבנינה וכו'", ואומרים שיר המעלות.. עומדות היו רגלינו בשערייך וגו'".

הושענא רבה

יש נוהגים להיות ערים בליל הושע"ר [בפרט נוהגים כן, בני ספרד] מפני שהוא ליל גמר החתימה (משנ"ב תרס"ד, א, פ"ח שער כ"ט ושער הכוונות דף קב), יש נוהגים לקרוא ספר דברים – **משנה תורה**, ויש הקוראים אותו בציבור מתוך ספר תורה בלא הברכות, ובמנהגי האדר"ת זצ"ל עמ' קלט "ליל הושע"ר קראתי משנה תורה בהסוכה שלי, בס"ת שלי וכו' ולהשערת קבעו זאת רבותינו הראשונים ז"ל לזכר מצות הקהל שקרא

המלך משנה תורה בבית המקדש בחג הסוכות". נשים רשאיות לומר התיקון, שיש בו חותם הדין, "וגם נשי בעי חיי" (בא"ח ובשו"ת רב פעלים).

קריאת תהילים: הנוהגים לגמור תהילים בהושענא רבה, יש המתחילים אחר חצות הלילה: (12:30) אף שמן הדין התירו לקוראם אף קודם חצות, מפני שהם ימי רחמים ורצון (שו"ת לבושי מרדכי או"ח קפ"ו ושו"ת בצל החכמה ד,מ"ד), והמקדימים נזהרים להתחיל עכ"פ רק אחרי זריחת אור הלבנה – 9:47.

בשחרית: משכימים לבית הכנסת, מרבים בפסוקי דזמרה כבשבת ויום טוב, ואומרים גם "מזמור לתודה", אבל אין אומרים "נשמח" (שו"ע תרס"ד, א ומשנ"ב, ב). והנעורים במשך הלילה יזהרו שלא להתפלל בטרם זמן תפילה [הנץ -]. ובשע"ת תרס"ד, מעשה בעיר מגנצה שטעו ונתעטפו בטלית ותפילין [בחול"ל] בטרם עלות השחר וסיימו פסוד"ז וכו' ובערב ראש חודש ציוו לגזור תענית על שאמרו פסוד"ז והניחו טלית ותפילין והתפללו בלילה, הובא במהרי"ל הל" סוכה.

הפרידה מהסוכה

סיימו לאכול בסוכה, ביום הושענא רבה, מכל מקום אין לסותרה, שכל היום עומדת לאכילה ולשינה (שו"ע תרסו, א) לאחר הגעת זמן מנחה קטנה - 3:49 מוציאים הכלים והשולחן וכו' שצריכים להיות טוב בבית מן הסוכה (שו"ע שם פמ"ג וכף החיים, ב) ולעת ערב נפרדים מהסוכה בטעימה בה, בישיבה, ולאחר מכן אומרים את ה"יהי רצון וכו'" הנדפס בסידורים (רמ"א תרס"ז, א). ומנהג חסידים ואנשי מעשה בטרם יוצאים מהסוכה מנשקים לה, ויוצאים בהליכה לאחור (כף החיים שם, ח).

המעוניינים לאכול או לישון בסוכה בשמיני עצרת-שמחת תורה, יסירו לפני כניסת החג, במקום אחד בסכך ד' על ד' טפחים (32 על 32 ס"מ), ואמר לי הגר"ש אלישיב זצ"ל שלדעתו די להניח בסוכה קדירה גדולה במקום בולט שע"י זה ניכר שאין האכילה או השינה למצווה.

סגולת עלי הערבות: כתב בספר מנורת המאור פרק ז נר ג, ד: "שמעתי שיש בערבה של הושענא רבה סגולת שמירה למתכוון בה, בסכנת דרכים, כפי כושר מעשיו וטוב כוונתו" על כן, יש הנושאים ברכבם מעלי הערבה. וכן כתב הגר"ח פלאג'י זיע"א בספר מועד לכל חי: "יש בערבות סגולה להינצל מליסטים, וישיא אצלו או במעילו מהערבות, או יניחם בבית במקום שידוע לו היכן מונחות, ובשעת סכנה, יחשוב בהן, וינצל מכל רע

נגיסה מן האתרוג, כסגולה ללידה קלה

אחר התפילה, כששבים מבית הכנסת, יש מעוברות שנהגו, לתת לצדקה, ולנגוס מהפיטם של האתרוג [שיש האומרים, שעץ הדעת, אתרוג היה], ואומרות התפילה הבאה: "ריבונו של עולם, בשביל חוה שאכלה מעץ הדעת גרם אותו החטא מיתה בעולם, ואם הייתי באותו זמן לא הייתי אוכלת ולא הייתי נהנית ממנו, כמו שלא רציתי לפסול אתרוג זה בז' ימי החג שעברו, והיום שפסלתי אין בו מצווה, ותקבל ברצון את תפילתי ותחינתי שלא אמות מלידה זו ותושיעני לילד בנחת ובלי צער, ולא יהיה לי ולוולדי שום נזק, כי אתה הא-ל המושיע" (מטה אפרים באלף המגן שבסוף הספר סי' תר"ס סעיף ו מספר נזיר שמשון בשם כתב יד).

שמיני עצרת – שמחת תורה

נר זיכרון

נוהגים להדליק לפני יום טוב שמזכירים בו נשמות - נר זיכרון לעילוי הנשמות (יזכור), הנערך, בחג שמיני עצרת, ונר אחד עולה לכל הנפטרים, ומזכירים בעת ההדלקה שמותיהם (בני אשכנז - עם שם האב. בני ספרד - עם שם האם). יש הנוהגים, שהאיש מדליק נר אחד עבור משפחתו והאישה נר אחד עבור משפחתה.

שכחו להדליק נר זיכרון לפני יום טוב: יכולים להדליק (בהעברת אש) בליל יו"ט - בסמוך לשולחן האכילה (שלא יהא "נר לבטלה", שביו"ט אין להעביר אש, אלא לצורך, מאור, בישול או חימום בלבד). **נזכרו רק ביום,** יש להדליק בבית הכנסת, ולקיים: "כבדו ד' באורים". (שו"ע תקי"ד וביאור הלכה שם).

הדלקת הנרות - בליל שמיני עצרת: ירושלים – 5:54 אזור המרכז – 6:09 צפון – 6:05 ודרום – 6:06

מברכים על הנרות: **"להדליק נר של יום טוב"** ובנות אשכנז והנוהגות כבן איש חי מברכות **שהחיינו** בהדלקת הנר **ובנות ספרד** עפ"י הגר"ע יוסף זצ"ל עדיף שתצאנה בברכת שהחיינו שבקידוש.

בנוסח תפילת שמיני עצרת, וכן **בקידוש** אומרים: **"ותיתן לנו את יום שמיני חג עצרת הזה**. הטועה ואמר **"את חג הסוכות"** – נחלקו הדעות אם יצא, וטוב שישמע הקידוש שנית מאחר. הטועה ואמר כבר בלילה **"משיב הרוח ומוריד הגשם – אינו חוזר (משנ"ב קי"ד, ב).**

הערה חשובה: כתב בספר שפתי צדיק: "שמעתי מפי קדשו זקני ז"ל (בעל חידושי הרי"ם ז"ל שביום שמיני עצרת. המתפלל בציבור, על ידי זה יתוקנו כל תפילותיו שהיו ביחידות מכל השנה".

יש שכתב, שיש **להקדים** אמירת "ברכו בתרא" להקפות - להוציא את העוזבים את בית הכנסת במהלך ההקפות (שו"ת מנחת יצחק ז, י).

הקפות עם ספרי התורה: ריקוד עם ספר תורה פסול: ספר פסול דינו בשבת ויום טוב כמוקצה מחמת חסרון כיס, שהרי אסור לקרוא מתוכו, והוא עומד לתיקון, מכל מקום, בשמחת תורה נהגו להקיף גם בספרי תורה פסולים, ואין חשש בדבר - דעת מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל בשלמי מועד עמ' קע"ד.

ישיבה בעת ההקפות

כתב המשנה ברורה קמ"ו, י"ז: ודע שבעת שנושאים הספר חייבים לעמוד, עד שייעלם הספר מעיניו או עד שיגיע למקומו, ואפילו סמיכה [הישענות] אסורה, שסמיכה כישיבה". כנלמד מ"ויעבור מלכם לפניהם ויעמדו".

יש המלמדים זכות על היושבים מחמת עייפותם או חולשתם בעת ההקפות: א. חובת העמידה, מן הדין, בתחילת כל הקפה כשאומרים הפסוקים והפזמון, ובוודאי בעת הוצאת הספרים והחזרתם לארון, שאז נקרא ש"נושאים את הספר", אבל לאחר מכן, בפרט כשמתרכזים נושאי הספרים ורוקדים סביבם, הרי זה כאילו הספר "נמצא כעת במקומו" (ערוה"ש, הגרש"ז אויערבך זצ"ל בהליכות שלמה מועדים, ל"ב, ט והגר"ש דבליצקי זצ"ל). **ב.** כשרוקדים אנשים סביב הספר והם צמודים זה לזה בפחות מג' טפחים, הרי שבלא ידיעתם, הם נחשבים כמחיצה החוצצת בין הספרים לבין היושבים וכאילו הספר ברשות אחרת, ואז בשעת הצורך והדחק, מחמת העייפות, יש להקל (הגר"י נויבירט זצ"ל בשש"כ). **יש לציין**, שבבית הכנסת **"אהבת תורה" בירושלים ת"ו**, בעת התקנת הספסלים לישיבה, הוסיפו, בעלות נוספת, בהשתתפות המתפללים, בכל ספסל, עוד קרש לאורך הספסל בין רגליו, כדי שיהיה לבוד, ומאחורי כל ספסל - כרשות אחרת, ויכולים המעוניינים לשבת לכתחילה, מאחורי הספסל הראשון, בשמחת תורה, וגם כל השנה כשעומדים מאחוריהם "שמונה עשרה".

ואמנם, מרן החזון איש והגר"י קניבסקי זצ"ל, הקפידו שלא לשבת, אלא כשספר תורה היה בידיהם (אורחות רבנו ח"ב). ומרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל אמר פעם בשמחת תורה, במתק לשונו: "אלו פנים יהיו לדבר, שכל זקני התלמידי חכמים יהיו מחוץ לבית הכנסת, ורק הצעירים ירקדו עם התורה.... על כן, חובה ללמד זכות בדבר". אכן, כל שכוחו ברגליו, ייצא מחוץ לבית הכנסת, לנוח בישיבה.

הערה: בשמחת תורה בעת הריקודים והשמחה לכבודה של תורה, יש להקפיד על כל גדרי הצניעות, ועל קיומה של מחיצה כדין בין עזרת גברים לבין עזרת הנשים – **שזה כבודה של תורתנו הקדושה**.

זמן אמירת "שנים מקרא ואחד תרגום" של "וזאת הברכה" - בהושענא רבה (משנ"ב רפ"ה, י"ח וכה"ח, כ"ט בשם האריז"ל והחיד"א וכן נהג החזון איש הובא בספר זכור לדוד עמ' רמ"ה). מכל מקום, קרא ביום שמיני עצרת - לא הפסיד. וצ"ע שהמשנ"ב בתרס"ט, ד כתב לקרוא בשמח"ת.

הזכרת נשמות – "זכור": "זכור" יכול להיאמר גם ביחידות – "גשר החיים להגרימ"ט זצ"ל (ח"א פרק לא אות ב). ועיקר העילוי לנשמת הנפטרים, בנתינת צדקה, לעילוי הנשמה, כנאמר: "כפר לעמך ישראל" - אלו **החיים** "אשר פדית" - אלו **המתים**. ויש לתת את הצדקה מיד למחרת יו"ט (מנהג בעל תרומת הדשן), ויש הנותנים לצדקה כבר בערב יו"ט, ובשעת ה"זכור" אומרים: **"בעבור שנתתי לצדקה בעבורם"**.

תפילת גשם

בתפילת מוסף, **למנהג אשכנז** לפני תפילת לחש אומרים **"תפילת גשם"** ולאחר הכרזת הש"ץ מתפללים לחש בהזכרת "משיב הרוח ומוריד הגשם" מנהג **נוסח ספרד** לומר "תפילת גשם" בחזרת הש"ץ. ואם הכריזו "משיב הרוח ומוריד הגשם" - אומרים גם הם בלחש משיב וכו' **המתפללים ביחידות**, לא

יקדימו ביום זה תפילת מוסף לפני הזמן שמתפללים מוסף בבית הכנסת שבמקומם. ומכל מקום, היודע **בוודאות** שכבר הכריזו בבית הכנסת, אף שלא שמע בעצמו – **מזכיר**. ואם אינו יודע, **לא יזכיר** גשם אלא בתפילת מנחה. **שאלת הגשמים** בברכת ברך עלינו וכו' - אינה אלא **מיום ז' בחשוון**.

צאת החג

ירושלים – 7:04 **בצפון** - 7:05 במרכז ובדרום - 7:06 ר"ת – 7:39

תזכורת: שעון חורף: במוצאי שבת חיי שרה אור לכ"ה **מר-חשוון**, מחזירים את מחוגי השעון לשעון חורף – חזור בשעה, כלומר, בשעה 24:00 תהיה השעה 23:00. שימו לב !!! למחרת בוקר יום ראשון כ"ה חשוון: נץ החמה – 5:48 סוף זמן קריאת שמע: מג"א – 7:51 הגר"א – 8:36 סוף זמן תפילה: גר"א – 9:32 מנחה גדולה – 11:53 שקיעת החמה – 17:00.

בברכת מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון וחורף בבריאות ובשמחה ובשפע של גשמי ברכה

כתובת לברורים, הערות, וקבלת "דפי הלכה"

הרב יצחק יעקב פוקס, מייל y0548483398@gmail.COM או בפקס: 025372586 טלפונים: 02-5371398 0548483398

מחבר: "תפילה כהלכתה" "הליכות בת ישראל" "הכשרות" "הליכות בין אדם לחברו" "הליכות תינוקות וקטנים